

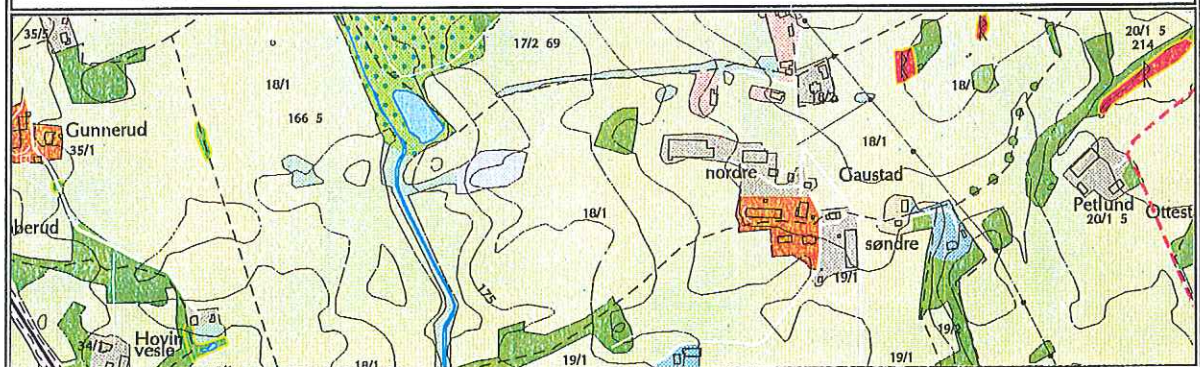

LANDSKAPET I STANGE VESTBYGD

- en presentasjon av områdets visuelle kvaliteter gjennom
LANDSKAPSKARTLEGGING ETTER DMK-METODEN

av Oskar Puschmann

Rapport nr. 3/95
ISBN 82-7464-082-9

UTGITT 1995, FYLKESMANNEN I HEDMARK, LANDBRUKSAVDELINGEN
Kulturlandskapsprosjekt

Fargekopi: ROSENBERG, Hamar

FORORD

Norsk institutt for jord- og skogkartlegging (NIJOS) har sommeren 1994 utført landskapskartlegging etter DMK-metoden i Stange vestbygd, for Fylkesmannen i Hedmark, Landbruksavdelingen. Stange vestbygd ligger på østsiden av Mjøsa i Stange kommune, Hedmark. I prosjektet "*Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Hedmark*" er Stange vestbygd valgt ut som ett av 12 prioriterte kulturlandskapsområder.

Ett av målene for prosjektet var å registrere og kartfeste kulturlandskapsverdier i det åpne jordbrukslandskapet i vestre del av Stange. Kartleggingen er derfor også delvis tematisert mot enkelte kulturelementer som normalt ikke inngår i DMK-metodens fase 2.

Grunnlaget for kartet er Økonomisk kartverk på digitalisert form, og sluttproduktet er "Stange vestbygd - landskapskart, fase 2" (M 1:10 000). Denne rapporten inneholder beskrivelse av kartleggingsmetoden, samt en presentasjon av de ulike arealklassene som er registrert i området. Rapporten er i tillegg vinklet mot ulike landskapskvaliteter som en kan forvente å finne innenfor de ulike arealklassene, og som landskapskartet evt. ikke fanger opp.

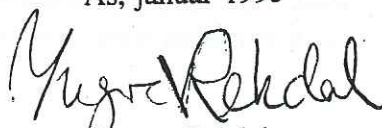
Prosjektleder hos NIJOS har vært landskapsarkitekt Lill-Anita Horn. Hun har hatt ansvar for gjennomføring av feltarbeid og utarbeiding av kartmanus. Hanne Lykkja og Oskar Puschmann har deltatt i feltarbeid og kartmanusarbeid. Oskar Puschmann har skrevet rapporten. Avdelingsingeniør Kari Thorvaldsen har hatt ansvaret for den karttekniske sammenkoblingen av ulike digitale databaser, samt selve kartframstillingen. Prosjektansvarlig ved Fylkesmannen i Hedmark, Landbruksavdelingen har vært Edith Hafrom Katerås.

Landskapskartet "*Stange vestbygd*" er finansiert med prosjektmidler; kr. 35 000.- fra Landbrukets Utbyggingsfond, kr. 15 000 fra Miljømidler, og kr.- 8 000 av Fylkesmannen i Hedmark, Landbruksavdelingens midler til informasjon om kulturlandskap. Totalt er 38 km² av kulturlandskapsområdets 47 km² blitt kartlagt.

NIJOS har på eget initiativ brukt Stange vestbygd som eksempelområde på hvordan et landskapskart etter DMK-metoden skal tolkes. I tillegg har vi med denne rapporten skissert hvordan kartet på ulike måter kan brukes som grunnlagsdokument i et videre lokalt kulturlandskapsarbeid. NIJOS har selv dekket de ekstrakostnader som dette arbeidet med rapporten har medført.

Kulturlandskapsprosjektet i Stange (1990-94) avsluttes med NIJOS sitt prosjekt "*Stange vestbygd. Landskapskart, fase 2*". Vi håper prosjektet vil bidra til øke forståelsen for Stange vestbygds mange vakre kulturlandskapselementer.

Ås, januar 1995

Yngve Rekdal
Seksjonsleder

SAMMENDRAG

Landskapskartlegging etter DMK-metoden er en registrering av enkeltkomponenter i landskapet på objekt- og lokal nivå. Utgangspunktet for metoden er bruk av eksisterende digitale markslagsdata fra *Økonomisk kartverk (Ø.K)*. Metoden vektlegger bruk av få ressurser og minst mulig etterarbeid. Denne rapporten er tematisert mot kulturlandskapskvaliteter og er ment som et eksempel på hvordan et landskapskart kan brukes som grunnlag for videre lokalt registrerings- og forvaltningsarbeide.

Prinsippet i *landskapskartlegging etter DMK-metoden* er at den digitale markslagsbasen i Ø.K. kan omkodes slik at den gir opplysninger om det visuelle landskapsbildet. En slik omkodet markslagsbase kalles i kartleggingsmetoden for fase 1.

På et DMK-landskapskart vil arealklassene i gruppe 100 (dvs. 101 - 112) vise den omkodede markslagsbasen (fase 1) Ø.K. Dette er arealklasser som uttrykker landskapets basisinformasjon, dvs. den informasjon som danner natur- og jordbrukstrukturen i det endelige landskapskartet, kalt *fase 2*.

I fase 2 blir visuell landskapsinformasjon lagt inn på kartet. Dette er en fininndeling av to "tiloversblevne" arealklasser fra fase 1, nemlig *113 gårdstun* og *114 tettsted/bebygd areal*. I tillegg skilles det ut enkelte markante naturstrukturer og kulturmarkstyper som fase 1 ikke fanger opp.

Gjennomføring av fase 2 krever, i motsetning til fase 1, en egen registrerings- og vurderingsdel. Her legges det vekt på å kartfeste element eller fenomen i landskapet etter hva slags visuelle inntrykk de gir, samt strukturer og detaljer av betydning for landskapsbildet. Detaljene danner fargemønstre som på landskapskartet gir et lesbart bilde av stedets karakter og særtrekk. I rapporten er arealklassene først gitt en generell presentasjon, etterfulgt av en redegjørelse for hvordan de opptrer i Stange vestbygd.

Bruk og nytte: Landskapskartet er utarbeidet som et redskap til oversiktsplanlegging og ressursforvaltning. I kommunal planlegging er landskapskartet etter DMK-metoden aktuell for; utarbeiding av delplaner for stedsplanlegging/nærmiljøplanlegging, vurdering av overordnede skjøtselstiltak i større verdifulle kulturlandskapsområder, planlegging av viltkorridorer, tilrettelegging for ferdsel i jordbrukslandskapet, opparbeiding av friområder, utvikling av reiselivsmål, osv.

Områdeavgrensning: Det kartlagte området i Stange vestbygd ligger innenfor avgrensingen skissert i prosjekt "*Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Hedmark*". Unntak er området sør for Stangebyen, hvor kartbladkanten er fulgt som grense mot øst. I det nasjonale registreringsprosjektet er området ca. 47 km² stort. I dette prosjektet er 38 km² kartlagt.

Forslag til videreføring: Ved siden av arealklassepresentasjonen er mulige lokale registrerings og oppfølgingstiltak beskrevet. Resten av dette sammendraget vil omhandle disse. Hensikten er å vise hvordan landskapskartet kan brukes som grunnlagsdokument for videre analyse-, registrerings og tiltaksarbeid.

Arealklasser i fase 1: I Stange vestbygd er følgende arealklasser i fase 1 registrert; 101 åker og eng, 102 beitemark, 103 gjengroingsmark og anna grasmark, 104 frodig lauvskog, 105 frodig blandingsskog, 107 tett barskog på god mark, 108 barskog, 109 karrig og lysåpen barskog; 111 myr og 112 vann.

I en evt. registrering av biologisk mangfold vil det være behov for tilleggsregistreringer innenfor arealklassene 102, 103, 104 og 112 samt 217 hagemark og 219 markant vegetasjon fra fase 2. Det er særlig innenfor disse arealklassene en kan forvente å finne vegetasjonstyper betinget av både tradisjonell og mer moderne jordbruksdrift. I tillegg bør man og registrere urterike kantsamfunn langs vei, teig- og eiendomsgrenser. Særlig vakre eller biologisk viktige kantsoner kan avmerkes som egne linjetema på et avledet landskapsøkologisk kart.

Arealklasser i fase 2: I Stange vestbygd er følgende arealklasser i fase 2 registrert; 201 praktbygg og landskapsmonumenter, 202 markant bygg - vegetasjonsmasse, 203 markant tun - bygningsmasse, 204 øvrige tun, 208 frodige hagestrøk med skjermet bebyggelse, 209 skjermet bebyggelse, 210 åpne tomter og gjennomslipbare boligfelt, blokkbebyggelse med åpne plener og trafikkarealer, 213 anleggsområder, 214 åpne plasser, trafikkarealer mv, 215 plener og grønnanlegg, 217 hagemark og 219 markant vegetasjon.

I en evt. utvidet kulturminneregistrering i lokal regi vil det være behov for en mer detaljert inndeling i enkelte av arealklassene, - særlig 201, 204 og 209. Aktuelle tema kan være;

Gravhauger; På landskapskartet er gravhaugene lagt til arealklasse 201 praktbygg og landskapsmonumenter, uavhengig av innbyrdes forskjell mellom disse. I en evt. lokal videreføring kan man f.eks. skille mellom skjøttede gravminner med inntakt og synlig haugform, og mer tilgrodde gravminner hvor haugformen vanskelig kan oppfattes på avstand.

På et avledet kulturminnekart kan resultater fra kommunens SEFRAK-registreringer digitaliseres, bl.a. for å framheve områdets eldre bygningskvaliteter. På et slikt kart kan bygninger kodes etter alder og type.

Enkeltstående uthus i åpent landskap er lagt til arealklasse 204, bl.a. for å framheve deres jordbrukstilknytning. Dette kan være bygninger med bestemte driftsfunksjoner som ikke lenger er i bruk, eller som har endret bruk, f.eks. høyløer, smier, størhus o.a. Slike bygninger kan også tematiseres etter alder og type.

Historiske småskalamiljøer som fortsatt finnes bevart i Stange vestbygd bør prioriteres i et evt. lokalt oppfølgingsprosjekt. I et så storgårdspreget jordbruksområde som Stange vestbygd er slike miljøer viktig for forståelsen av landskapets sosialhistoriske dimensjon. På et evt. avledet kulturminnekart kan små primærnæringsstilknyttede miljøer som strandsitter- og husmannsplasser avmerkes særskilt. Disse miljøene finnes helst innenfor arealklasse 204 øvrige tun og 209 skjermet bebyggelse på naturtomter og i skog.

217 hagemark er tidligere nevnt som en aktuell arealklasse i et avledet landskapsøkologisk kart. Innenfor kartområdet er *hagemarka* fortsatt tildels godt utbredt, selv om flere lokaliteter er tatt ut av drift. I det fullkultiverte åkerlandskapet er hagemarka viktige variasjonsskapende elementer, og er en kulturmarkstype som beriker områdets kulturlandskapsverdi.

Kulturlandskapstema: I tillegg til presentasjonen av arealklassene er det og gjort en redegjørelse for ulike kulturlandskapstema, basert på tolking av landskapskart og diverse kildemateriale;

Gårdsnavn; I Stange er gårdsnavnene en viktig kilde til forståelse av områdets bosettingshistorie. Fordi gårdsnavnene også er digitale kan de tematiseres etter alder- og navnegrupper på et avledet kulturminnekart. Dette vil kunne visualisere de enkelte hovedgårders rydningstid.

Særegne kulturmiljøer; kan avmerkes på et kulturminnekart. Her kan en tematisere ulike elementer i miljøet med f.eks. koder for ulike tidsepoker. På denne måten kan man synliggjøre kulturmiljøets historiske dimensjoner og dybde.

Bygde- og grendeveier; De mange småveiene er viktig for områdets tilgjengelighet og rekreasjonspotensialer. Enkelte veistreknings med fine opplevelseskvaliteter og vakre utkikkspunkt kan avmerkes som egne linjetema. Også turstier og spesielle historiske veier kan avmerkes på kartet. På landskapskartet er "*Ottestadstien*" allerede avmerket, mens f.eks. bevarte rester etter "*den gamle kongevei*" også kan synliggjøres på kartet.

Områder med rest av gammel arealstruktur; Også i Stange vestbygd har det skjedd tildels betydelige endringer de siste 30-40 år. Reduksjon av husdyrholdet medførte bl.a. at flere beitearealer er omdisponert til åkerbruk. Samtidig har økt maskinkraft frambragt driftsrasjonelle krav om større og mer homogene produksjonsflater. Innenfor kartområdet finnes fortsatt enkelte restarealer med preg av "gammel" areal- og driftsstruktur. På et avledet temakart kan slike områder avmerkes som agrarhistoriske kuriositeter fra vår egen nære fortid.

Gjerdetyper; Gjerdene er en del av landskapets kulturbetingede linjedrag. I Stange vestbygd er steingjerdene et lite iøynefallende element i dagens jordbrukslandskap. Enkelte er fjernet, men de fleste er bevart i eiendomsgrensene - overgrodd og lite synlig. På landskapskartet er steingjerdene avmerket som eget tema, men er ikke sjekket i felt. Steingjerdene representerer steden rydningshistorie og bør forvaltes deretter. Enkelte steingjerde langs sentrale turveier kan evt. fristilles.

I Stange vestbygd finnes enkelte steder også gamle skigarder. Som ramme rundt åker, eng og beiter, eller som kant langsetter bygde- og gårdsveier, tilfører skigarden landskapet vakre linjedrag. Skigarder langs vei kan også avmerkes som linjetema på landskapskartet.

INNHold

FORORD

SAMMENDRAG	i
INNHold	iv
Bilde og figurliste	vii
1. INNLEDNING	1
2. LANDSKAPSKARTLEGGING ETTER DMK-METODEN	3
Metodebeskrivelse	3
Bruk og nytte	5
3. OMRÅDEAVGRENSING	6
4. PRESENTASJON AV AREALKLASSENE	8
Fase 1.	9
101 Åker og eng.	9
Økologisk landbruk	9
102 Beitemark	10
103 Gjengroingsmark og annen grasmark	11
Urterike kanter	12
104 Frodig lauvskog	13
105 Frodig blandingsskog	13
106 Karrig lauv- og blandingsskog	14
107 Tett barskog på god mark	15
Granplantefelt	15
108 Barskog	16
109 Karrig og lysåpen barskog	16
111 Myr	16
112 Vann	16
Gårds- og vanningsdammer	16
Bekker	17

BILDE OG FIGURLISTE

BILDE 1	Oversiktsbilde; Petlund og Jemli	4
BILDE 2	Kulturlandskapsområdets avgrensning i sør	6
BILDE 3	Økologisk landbruk, Fokhol	9
BILDE 4	Beite på kultureng, Fokhol	10
BILDE 5	Urterik veikant, sør for Gaustad søndre	12
BILDE 6	Naturstrukturen nord i Stange vestbygd	14
BILDE 7	Granplantefelt sør-vest for Stange kirke	15
BILDE 8	Stange middelalderkirke	19
BILDE 9	Gravhaugen "Sukkertoppen" på Dælin østre	21
BILDE 10	Fredet våningshus på Elton østre	21
BILDE 11	Markant tun mv. bygningsmasse, Fokhol	24
BILDE 12	Øvrige tun med tradisjonell bygningsmasse	26
BILDE 13	Strandsitterplass nord for Stange Brenneri	27
BILDE 14	Blandet boligbebyggelse ved Bekkelaget	28
BILDE 15	Linjebebyggelse Stange kirke - Stangebyen	31
BILDE 16	Bjørkehagemark, Staur	35
BILDE 17	Vegetasjonskledd gravhaug, Skjerden	37
BILDE 18	Alléer og hekker som linjedrag, Atlungstad	37
BILDE 19	Bjørkeallé mot Mjøsa, Atlungstad	38
BILDE 20	"Den gamle kongevei", Ottestad gård.	42
BILDE 21	Grusvei mellom Næsten og Fokhol	44
BILDE 22	Gammelt veiskilt, Huseby	45
BILDE 23	Sentrale veiknutepunkt, Sakslund	45
BILDE 24	Gammel arealstruktur, Dælin vestre	46
BILDE 25	Skigard langs vei, Alm	49
BILDE 26	Årtsidsvariasjoner; juli ved Lalum	50
BILDE 27	Årstidsvariasjoner; august ved Lalum	50
FIGUR 1	Brukergrupper for landskapsdata fra NIJOS	5
FIGUR 2	Oversiktskart	7
FIGUR 3	Arealklasser i fase 2.	18
FIGUR 4	Praktbygg og landskapsmonumenter	19
FIGUR 5	Markant tun - vegetasjonsmasse	23

FIGUR 6 Markant tun - bygningsmasse	24
FIGUR 7 Øvrige tun	26
FIGUR 8 Frodige hagestrøk med skjermet bebyggelse	28
FIGUR 9 Skjermet bebyggelse på naturtomter og i skog	29
FIGUR 10 Åpne tomter og gjennomsliktige boligfelt	30
FIGUR 11 Visuell uro	31
FIGUR 12 Spredt blokk- og næringsbebyggelse med åpne arealer	32
FIGUR 13 Anleggsområder	32
FIGUR 14 Åpne plasser, trafikkarealer mv.	33
FIGUR 15 Plener og grønnanlegg	33
FIGUR 16 Hagemark	34
FIGUR 17 Markant trevegetasjon	36
FIGUR 18 Kartutsnitt; Hegsvold, arealsituasjon 1968	47
FIGUR 19 Kartutsnitt; Hegsvold, arealsituasjon 1994	47
FIGUR 20 Kartutsnitt; Atlungstad, Hegsvold, Kjeverud	51
FIGUR 21 Kartutsnitt; Sakslund, Elton, Grimerud	52
FIGUR 22 Gårdsnavn som kulturminne, Fokhol	56

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
530 SOUTH EAST ASIAN AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60607

1978
11.11.78
11.11.78

11.11.78
11.11.78
11.11.78

11.11.78
11.11.78
11.11.78

1. INNLEDNING

I dag er det en økt erkjennelse om at landskapet har kvaliteter og verdier det er viktig å sikre gjennom en fornuftig bruk. Landskapet er en ressurs for produksjon av matvarer, energi, byggematerialer samt andre natur- og kulturbetingede produkter. Landskapet har også verdier forbundet med allmennmenneskelig trivsel og livskvalitet, samt historisk identitetsfølelse og steds karakter.

Selve "*landskapet*" har til nå i liten grad blitt trukket med som faktor i planlegging og forvaltning. Viktige medvirkende årsaker til dette er bl.a. mangelen på gode metoder for beskrivelse og evaluering egnet til å behandle et så komplekst fenomen som landskap som planleggingsobjekt.

En harmonisk landskapsforvaltning krever innsikt i hvordan landskapet er bygd opp, landskapets ressurser, særpreg og sårbarhet, og hvilke endringsprosesser landskapet gjennomgår ved ulike bruksformer og tiltak. En helhetlig og framtidsrettet landskapsforvaltning må dessuten ta hensyn til ulike brukergruppers ønsker og arealkrav.

I den "daglige" forvaltningen av tettstedsnære omgivelser framheves omtanken til landskapets bærekraft og sårbarhet i stadig større grad. Våre tettstedsnære landskap er gjerne "møteplass" for ulike arealbruksgrupper. Av den grunn må også trivselsskapende elementer i nærmiljøet bli vektlagt som ressurser på lik linje med de umiddelbart økonomisk nyttbare.

Landskapskartlegging ved NIJOS har to angrepsvinkler. Den første tar utgangspunkt i en romlig inndeling av landskapet i en nasjonal hierarkisk inndeling på tre nivå, mens den andre fokuserer på enkeltkomponenter i landskapet og kalles landskapskartlegging etter DMK-metoden (**D**igital **M**arkslags **K**art). I Stange har man ønsket en kartlegging av enkeltkomponenter etter sistnevnte metode.

Prosjekt "*Landskapskartlegging i Stange vestbygd*" er vinklet mot de kulturhistoriske landskapskvalitetene som finnes i området. Dette kommer fram både gjennom tematisert tilleggs coding på kartet og som beskrivelser i denne rapporten.

Feltregistrering ble utført i tidsrommet 4.-14. juli 1994. 38 km² ble kartlagt. Prosjektet har resultert i følgende produkt;

- 1 landskapskart etter DMK-metoden i målestokk 1:10 000. Det kartlagte området i Stange vestbygd strekker seg fra Åkersvika i nord til og med Stange kirke i sør.
- Rapport med beskrivelser av ulike arealklasser samt en redegjørelse for ulike landskapskomponenters forekomst i Stange vestbygd. Rapporten er delvis tematisert mot kulturhistoriske jordbrukskvaliteter og arealstrukturer.

Utgangspunktet for DMK-metoden var å utvikle et arbeidsredskap som skulle være minst mulig arbeidskrevende og ha minimalt etterarbeid. Det skal være unødvendig å lage utfyllende rapporter til kartet, fordi det meste av den visuelle landskapsinformasjonen skal kunne leses ut av kartet.

Denne rapporten er likevel laget meget utfyllende. Dette fordi NIJOS ønsket å utarbeide en eksempelrapport som viser hvordan et landskapskart av denne typen kan brukes. Vi ønsket også å synliggjøre hvilke muligheter som finnes for mer detaljerte registreringer med landskapskartet som grunnlagsdokument.

Stange vestbygd er et stort jordbruksområde som bl.a. er prioritert som 1 av 12 kulturlandskapsområder i prosjekt "*Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Hedmark.*" Områdeavgrensing og grunnlag for prioriteringen er vist i fylkets egen sluttrapport "*Registrering av utvalgte kulturlandskap i Hedmark fylke*" (Løseth 1994).

Fordi området er et prioritert kulturlandskapsområde var det naturlig å bruke nettopp Stange vestbygd som eksempelområde for å belyse hvordan DMK-metoden kan brukes for visualisering av ulike kulturlandskapsverdier. NIJOS har selv dekket de ekstrakostnader dette arbeidet har medført.

Rapporten tar opp problemstillinger og belyser tema som man evt. kan gå videre med i et lokalt kulturlandskapsarbeide. Det presiseres at de tilrådingene som kommer fram i rapporten er basert på tolking av landskapskartet, og ikke nødvendigvis på inngående kjennskap til området. Enkelte av tilrådingene kan derfor være uaktuelle. Rapporten er ment som en presentasjon av kartets muligheter og ikke som en selvstendig utredning om Stange vestbygds kulturlandskap. Det er likevel gledelig om Stange kommune og/eller Hedmark fylkeskommune kan nytte tilrådingene fra NIJOS.

2. LANDSKAPSKARTLEGGING ETTER DMK-METODEN

2.1 METODEBESKRIVELSE

Registrering og kartlegging av landskapsressurser kan foregå på ulike geografiske nivåer: objektnivå, lokalt -, regionalt - og nasjonalt nivå. NIJOS har etterhvert utviklet 2 ulike tilnæringsmåter for landskapskartlegging som tilsammen dekker samtlige geografiske nivåer.

Den første tilnæringsmåten, *Inndeling i landskapsregioner i Norge*, tar utgangspunkt i en helhetlig og "romlig" inndeling av landskapet. Metoden har en landskapsgeografisk tilnæringsmåte hvor fokus settes på landskapets helhet, dvs. samspillet mellom de hovedkomponenter som tilsammen utformer og danner det visuelle landskapsbildet. Metoden er oppbygd med tre nivåer; nasjonalt (= *landskapsregioner*), regionalt (= *underregioner*) og lokalt (= *landskapsområder*).

Den andre tilnæringsmåten, *Landskapskartlegging etter DMK-metoden*, er en registrering av enkeltkomponenter i landskapet på objekt- og lokalt nivå. Metoden vektlegger bruk av få ressurser og minst mulig etterarbeid. Til grunn ligger bruk av eksisterende digitale markslagsdata fra *Økonomisk kartverk*.

Økonomisk kartverk (Ø.K.) er et landsomfattende kartverk som dekker det meste av Norges landareal under skogrensa. De fleste kart blir framstilt i målestokk 1:5000, mens enkelte mindre produktive områder blir framstilt i M 1:10 000. "Ø.K. inneholder opplysninger om navn, terrengforhold, vassdrag, fastpunkt, bygninger, veier, andre tekniske anlegg, eiendomsgrenser, matrikkelnummer, markslag, fornminner og andre fredete kulturminner. Markslag vil si opplysninger om jord- og skogbruksareal, arealtilstand, grunnlag for planteproduksjon, driftsforhold m.m.

NIJOS har ansvaret for utarbeiding av markslagsdelen i Ø.K. NIJOS har nå fått bevilget penger med tanke på å få data over på digital form for samtlige kommuner i løpet av en 7 års periode. I årene som kommer vil dermed landskapskartlegging etter DMK-metoden være tilgjengelig for stadig fler kommuner.

Landskapskartlegging etter DMK-metoden (Digital Markslags Kart) er lagt opp slik at den kan utføres av kommuner med tilgang på digital markslagsbase. I tillegg kreves engasjement av kompetente fagpersoner eller lokalkjente personer. Registreringer og vurderinger kan gjøres detaljert og grundig, eller mer overfladisk. En må velge et ambisjonsnivå som er økonomisk forsvarlig, og som gir tilstrekkelig oversikt over kvaliteter i landskapet.

Landskapskart fase 1: Prinsippet i *landskapskartlegging etter DMK-metoden* er at den digitale markslagsbasen i Ø.K. kan omkodes slik at den gir opplysninger om landskapsbildet. En slik omkodet markslagsbase kalles i kartleggingsmetoden for fase 1.

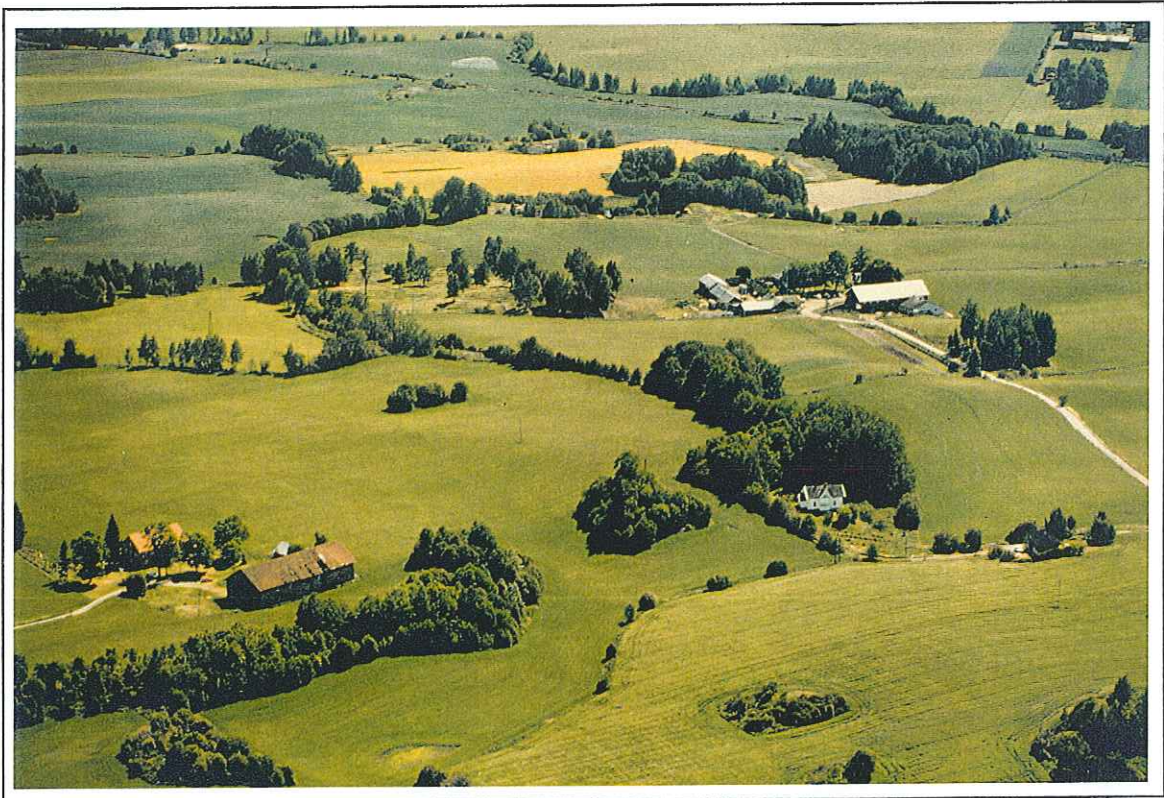
På kartet "*Stange vestbygd. Landskapskart, fase 2*" (Horn et. al. 1994) viser arealklassene 101 - 112 ulike klasser fra den omkodede markslagsbasen (fase 1). Disse arealklassene uttrykker landskapets basisinformasjon, en informasjon som utgjør natur- og jordbrukstrukturen i det endelige landskapskartet, kalt *fase 2*. Oversikt over arealklassene i fase 1 er vist på s. 8.

Landskapskart fase 2: I fase 2 blir visuell landskapsinformasjon lagt inn på kartet. Dette er en fininndeling av to "tiloversblevne" arealklasser fra fase 1, nemlig *113 gårdstun* og *114 tettsted/bebyggd areal*. I tillegg skilles det ut enkelte markante naturstrukturer og kulturmarkstyper som fase 1 ikke fanger opp.

Gjennomføringen av fase 2 krever, i motsetning til fase 1, en egen registrerings- og vurderingsdel. Her legges det vekt på å kartfeste element eller fenomen i landskapet etter hva slags visuelle inntrykk de gir, samt strukturer og detaljer av betydning for landskapsbildet. Dette er "innredningen" i landskapet, som bl.a. er med på å skape et områdes identitet. Oversikt over arealklassene i fase 2 er vist på s. 18.

Fase 2-kartet har en detaljert inndeling som gir et differensiert bilde av bebyggelses- og grønnstrukturer i landskapet. Kriteriene er håndfaste og gir rom for en grundig evaluering. Detaljene danner fargemønstre, og vi får et lesbart bilde av stedets karakter og særtrekk.

"Fargene er valgt med omhu. I utgangspunktet får basisinformasjonen (arealklassene fra fase 1) de samme fargene som landskapet har en regntung sommerdag. Dette gir et avstemt kartbilde og rolig bakgrunn for tilleggsinformasjon i fase 2. Der nytter vi lysende og sterke farger for å poengtere viktige landskapselement. For å lage en slags estetisk verdigradering skilles det mellom kjøligbleike og varmemetta farger. Dette er farger som skiller kaotiske-sterile-avvisende og harmoniske-frodige-innbydende miljøtyper fra hverandre" (Asheim og Sønstebø 1993, s.72).

Bilde 1. Oversiktsbilde over bl.a. gårdene *Petlund* og *Jemli*. Alle synlige strukturer på bildet er avmerket på landskapskartet.

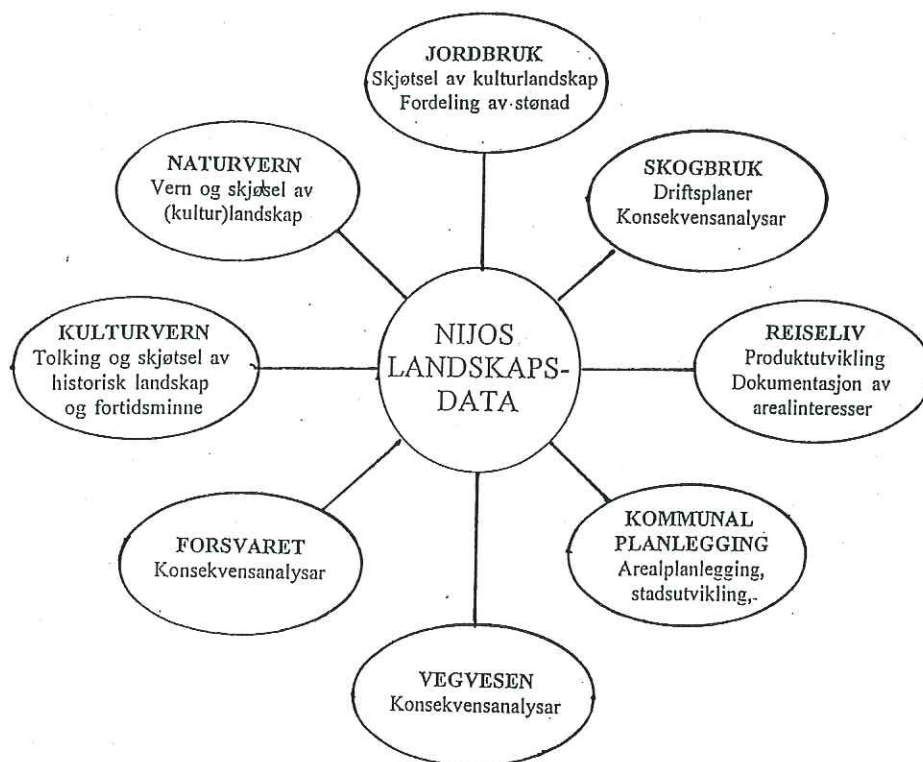
For å lage en tematisering mot kulturlandskapets kvaliteter er det på fase 2-kartet over Stange vestbygd tatt med endel tilleggsinformasjon. Dette er enkeltobjekt som i kartleggingsmetoden vanligvis hører til i en av arealklassene i fase 2. På kartet er det bl.a. gitt egen kode for fredete bygninger "F", fornminner "R", hagemark med skogspreget i bruk som beite "HS", brakklagt hagemark med skogspreget "hs", brakklagt hagemark "h", gartneri "G" og granplantefelt med utpreget linjestruktur "P".

2.2 BRUK OG NYTTE

Landskapskartet er først og fremst tenkt som et redskap i forbindelse med oversiktsplanlegging og ressursforvaltning. I kommunal planlegging er DMK-metoden aktuell under utarbeiding av delplaner for stedsplanlegging/nærmiljøplanlegging, utvikling av reiselivsmål, opparbeiding av friområder, vurdering av overordnede skjøtselstiltak i større bevaringsverdige kulturlandskapsområder, planlegging av reservat, viltkorridorer, tilrettelegging for ferdsel i jordbrukslandskapet osv.

Det er også aktuelt å bruke landskapskartet ved konsekvensvurderinger ved større bygg- og anleggsprosjekter som veier, (f.eks. opparbeiding av rasteplasser eller omlegging rundt tettsteder), jernbaner, bruer, flyplasser etc.

I denne rapporten vil vi og forsøke å komme med ulike innspill til ytterligere registreringsarbeid med landskapskartet som grunnlagsdokument. Dette blir da en mer detaljert inndeling av enkelte arealklasser, hvor fokus settes på konkrete naturtyper og historiske landskapselementer i Stange vestbygd.

Figur 1. Brukergrupper for landskapsdata fra NIJOS (Lykkja & Rekdal 1994, unpubl.).

3. OMRÅDEAVGRENSING

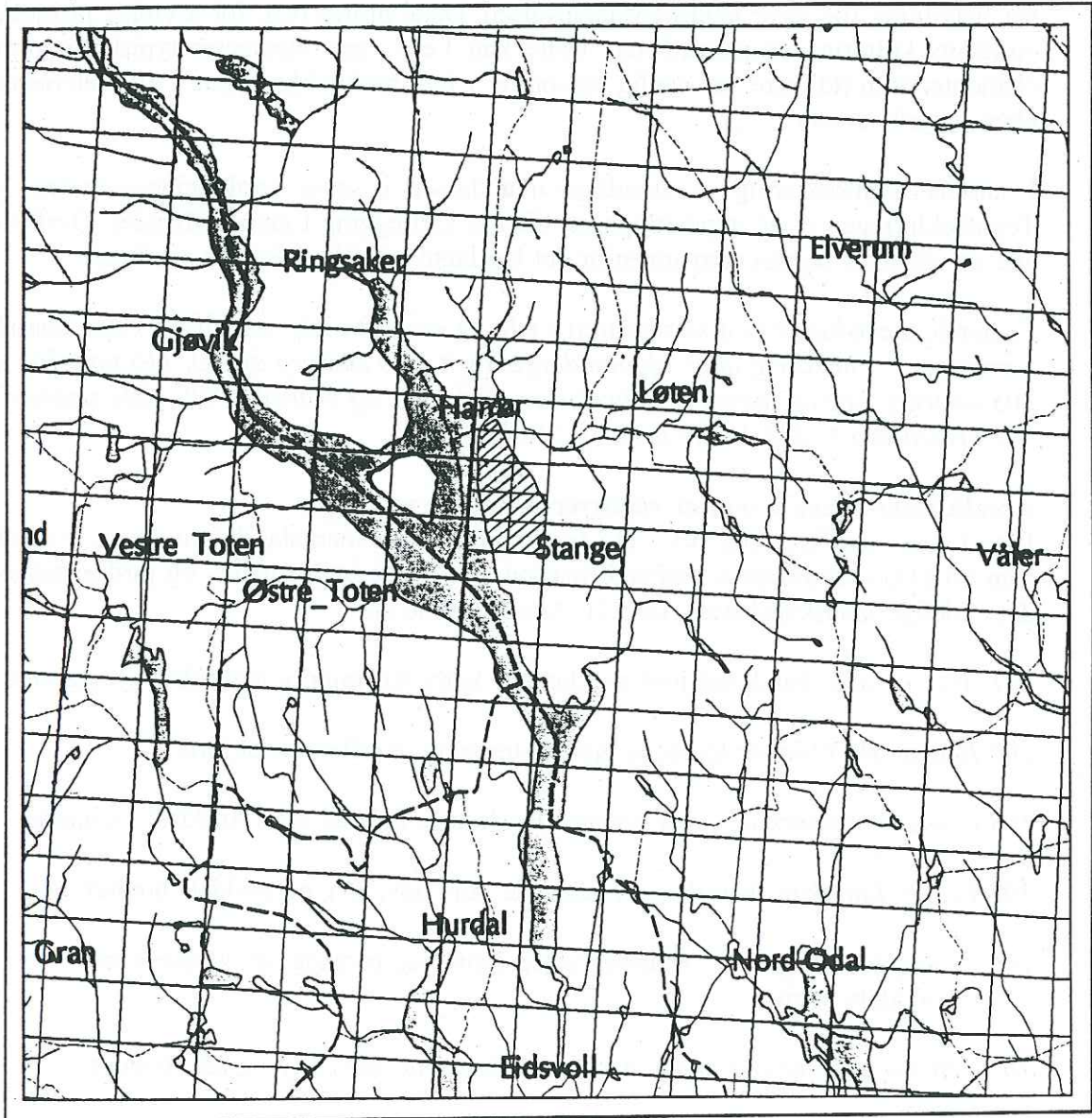
Det kartlagte området ligger innenfor avgrensingen som er skissert i rapporten "*Registrering av utvalgte kulturlandskap i Hedmark fylke*" (Løseth 1994) som inngår i prosjektet "Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Hedmark". Unntak er området sør for Stangebyen, hvor kartbladkanten er fulgt som grense mot øst. I det nasjonale registreringsprosjektet er området ca. 47 km² stort. Av budsjettmessige grunner ble det i dette prosjektet foreløpig kartlagt 38 km².

Stange vestbygd ligger innenfor landskapsregion 8 *Østlandets innsjø- og silurbygder* (Elgersma 1994). Denne landskapsregionen omfatter noen av landets beste jordbruksbygder og har ca. 8 % av Norges totale dyrkningsjord. Spredningen i bruksstørrelse er stor, men regionen har over 1/3 av alle bruk i landet med mer enn 500 da dyrkningsareal. Mange av bygdene i regionen har store jernaldergravfelt og gravhauger. Middelaldersteinkirker har framtreddende plass i landskapet. Her finnes også et betydelig innslag av storgårdsbebyggelse med monumental bygningsarkitektur, alléer m.v., særlig i Mjøsbygdene (NIJOS 1993, s.17). Stange vestbygd er et nærmest idealisert eksempel på landskapsregionens karakter og særpreget.

Bilde 2. Store Ree sett fra luften. i skogkanten bak gården sees tydelig skillet mellom landskapsregion 7 Østlandets skogtrakter og 8 Østlandets innsjøbygder. Den skarpe overgangen mellom disse skyldes først og fremst forskjeller mellom ulike bergarter i området. I bakgrunnen sees bl.a. *Mjøsa*.

Lengst sør i Stange vestbygd finner vi et markant skille mot landskapsregion 7 Østlandets skogtrakter. Denne regionen var tidligere for en stor del allmenning med bl.a. omfattende seterbrukskultur. I regionen er de fleste områder med jordbruk og fast bosetting lokalisert til dal- og åsbygder nær de åpne jordbruksbygdene i region 3 lavlandsbygder østafjells og 8 Østlandets innsjø- og silurbygder (NIJOS 1993, s.15).

Figur 2. Lokaliseringskart (Horn et.al 1994). Skravert felt viser kartområdet.

4. PRESENTASJON AV AREALKLASSENE

I dette kapitlet vil vi presentere de arealklasser som er registrert innenfor kartområdet. I tillegg til en presentasjon av arealklassenes generelle karakter vil vi også kort gjøre rede for hvordan de opptrer i landskapet.

Innenfor de enkelte arealklassene vil vi også se nærmere på et utvalg landskapselementer som har betydning for selve landskapsopplevelsen. Dette gjøres bl.a. for å vinkle prosjektet mot områdets kulturlandskapskvaliteter. Dette kan f.eks være elementer typisk for området - elementer som tidligere var vanlig og som er i ferd med å bli sjeldne - eller elementer med klare naturkvaliteter.

I kartets tegnforklaring er samtlige arealklasser i selve kartleggingsmetoden oppført. Tegnforklaringen er et standardoppsett tiltenkt kartlegging i lavlandsbygder. Derfor er ikke alle arealklasser representert innenfor det kartlagte området i Stange vestbygd.

Følgende arealklasser er ikke registrert i felt, og er derfor ikke omtalt her (med unntak av de *-merkede); *106 karrig lauv- og blandingsskog **, *110 svaberg og hei*, *115 furuskog på fjell*, *205 sentrale torg og byrom*, *206 bykjerner med gater og kvartaler*, *207 tette småhusklynger*, *211 visuell uro **, *216 frodig park* og *218 hagebruk*.

Arealklasser i fase 1 som er registrert i Stange vestbygd.

Fase 1 viser arealklassene 101 - 112 fra den omkodede markslagsbasen. Dette er arealklasser som uttrykker landskapets basisinformasjon, dvs. at de utgjør natur- og jordbrukstrukturen i det endelige landskapskartet (fase 2). Arealklassene er;

101 Åker og eng; fulldyrka jord av klassene lettbrukt, mindre lettbrukt og tungbrukt jord.

102 Beitemark; tilsvarer klassene gjødsla beite og overflatedyrka jord.

103 Gjengroingsmark og anna grasmark; tilsvarer klassen anna jorddekt fastmark.

104 Frodig lauvskog; lauvskog av klassene særs høy, høy og middels bonitet.

105 Frodig blandingsskog; Blandingsskog (lauv- og barskog) av klassene særs høy, høy og middels bonitet.

107 Tett barskog på god mark; barskog av klassene særs høy og høy bonitet.

108 Barskog; tilsvarer barskog av klassen middels bonitet.

109 Karrig og lysåpen barskog; barskog av klassene lav bonitet og ikke grunnlendt impediment mark.

111 Myr; areal som på overflaten har preg av myr, og som ikke er tresatt.

112 Vann; Vann og vassdrag, herunder også bekker, gårds- og vanningsdammer.

4.1 FASE 1

AREALKLASSE: 101 ÅKER OG ENG.

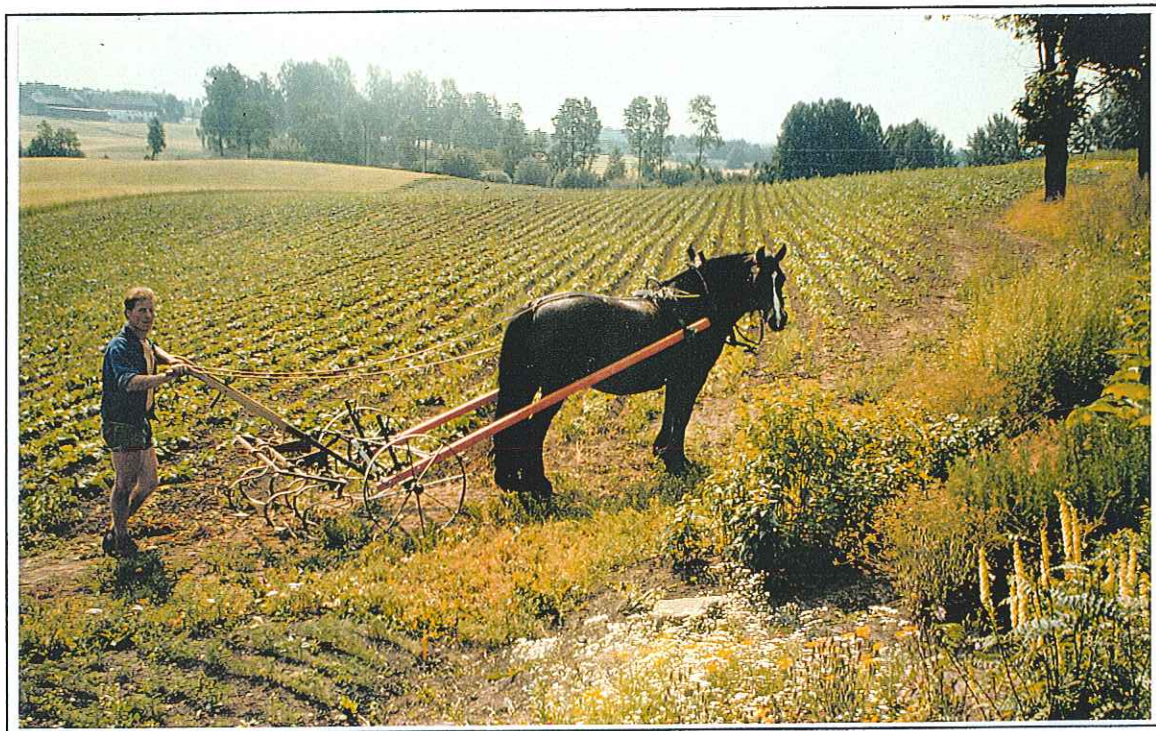
Dette er en samleklasse for fulldyrket jord av klassene lettbrukt, mindre lettbrukt og tungbrukt dyrkningsjord på Ø.K. Med fulldyrket jord menes her "areal som er dyrka til vanleg pløyedjup, og som kan nyttast til åkervekstar eller til eng som kan fornyast ved pløying" (Jordregisterinstituttet 1980, s.4).

I Stange vestbygd viser Ø.K.-kartets markslagsinformasjon i hovedsak dyrkningsklassen lettbrukt areal (= A). Dette er "areal med slik storleik og topografi (helling mindre enn ca. 1:5) at firehjulstraktor med vanlege reiskapar kan nyttast på rasjonell måte" (Jordregisterinstituttet 1980, s.5).

I det metodiske opplegget for landskapskartlegging etter DMK-metoden skilles det ikke mellom ulik arealanvendelse på åkerflatene. Dette vil være for tidkrevende og lite hensiktsmessig da skifte av åkervekster skjer relativt ofte.

Økologisk landbruk

I Stange vestbygd finnes to store bruk som enten driver, eller som er i ferd med å legge om til et økologisk basert landbruk, nemlig *Alm østre* (g.nr./b.nr. 84/1,4) og *Fokhol* (63/1). Begge driver et allsidig landbruk basert på husdyr og vekstskifte med bl.a. korn og eng-, rot- og belgvekster. En slik variert arealbruk påvirker gårdens nærmiljø ved at en får tydelige variasjoner i bl.a. struktur og farge på åkerflatene.

Bilde 3. På *Fokhol* (63/1) er man i gang med å legge om til økologisk landbruk. Hesten har igjen en sentral rolle i gårdens drift.

På landskapskartet gir ikke driftsformen *økologisk landbruk* særlige utslag. Dette skyldes at arealklassen *101 åker og eng* er en samleklasse for fulldyrket jord, og derfor skiller det ikke mellom gulrot, nepe eller korn. Dette vil heller ikke være hensiktsmessig i og med at et vekstskiftebasert landbruk har hyppigere arealbruksendringer enn vanlig gårdsdrift. En fininndeling av arealklasse *101 åker og eng* vil bli en tematisering mot arealbruk, noe som ikke er særlig hensiktsmessig i denne sammenheng.

På *Alm østre* begynte man å legge om til biodynamisk drift allerede i 1970. Omleggingen tok 8 år, og gården er i dag selvberget med korn, grønnsaker, egg og melk. (Løken 1993, s.30) Til tross for omfattende endringer i driftsmåte og markanvendelse har ikke dette medført et større innslag av busk- og trevegetasjon sammenlignet med f.eks. naboeiendommene.

Dette var overraskende fordi en kanskje kunne forvente at driftsformen *økologisk landbruk* hadde en annen innredning av jordbruksarealene i form av større oppstyking. Ingen av de nevnte gårdene bruker busk- og krattvegetasjon som leskjermer og biotoper for fugler og nyttedyr/insekter. Dette ville i såfall blitt registrert på landskapskartet. Arealer og eiendommer som driver et *økologisk landbruk* kan avmerkes på et evt. avledet landskapsøkologisk kart.

AREALKLASSE: 102 BEITEMARK

Tilsvarende Ø.K.-klassen gjødslet beite. Dette er egentlig *"areal som årleg blir gjødsla og brukt som beite, men som ikkje kan haustast maskinelt. Minst 50 % av arealet skal vere dekt av grasartar"* (Jordregisterinstituttet 1980, s.13).

Bilde 4. På Fokhol (63/1) beiter kyrne på kultureng. Dette kan ofte være grensetilfeller mellom *101 åker og eng* og *102 beitemark*. I dette tilfellet er arealet klassifisert som *101 åker og eng*.

Arealklasse 102 *beitemark* er et tema i fase 1. I registrerings- og vurderingsdelen i fase 2 skilles de beiteområder ut som har tydelig hagemarks- og hageskogspreg, dvs. områder med betydelig innslag av busk- og trevegetasjon. Disse registreres i en egen arealklasse, 217 *hagemark*. Resten av beitearealene forblir i arealklassen 102, dvs. *beitemark* med åpent preg - fri for busk- og trevegetasjon. I større beiteområder kan 102 opptre i mosaikk med 217 *hagemark*. Dette kommer fram på landskapskartet.

I Stange vestbygd finnes relativt få arealer i arealklasse 102 *beitemark*. Store sammenhengende områder finnes først og fremst ved *Atlungstad* (41/1), *Ringnes* (42/2) og *Skjerden østre* (51/1). Ved *Ringnes* finnes f.eks. åpen *beitemark* sammen med *hagemark*.

Ved *Staur* (75/1) og *Huseby* (77/1) går *beitemarka* helt ned til *Mjøsas* vannkant. Dette gir en særegen strandbeiteutforming som i dag er blitt sjelden.

Det blir ikke tatt hensyn til om beitearealene evt. er gjødsla eller om de har særegne botaniske kvaliteter. Ugjødsla *beitemark* (dvs. kunstgjødsla er ikke brukt) med uvanlig/sjelden beitebetinget urtevegetasjon, kan evt. merkes særskilt av på kartet dersom slik registreringer foreligger.

AREALKLASSE: 103 GJENGROINGSMARK OG ANNA GRASMARK

Tilsvarende Ø.K.-klassen *anna jorddekt fastmark*. Dette er "*fastmark som ikkje er skog- eller jordbruksareal og der meir enn 50 % har større jorddjupn enn 30 cm.*" (Jordregisterinstituttet 1980, s.13).

Arealklasse 103 *gjengroingsmark* og *anna grasmark* blir dermed en samlegruppe for arealer som hverken er bebygde, dyrket, beitet eller tresatt. Dette gir en arealklasse med stor spennvidde, men hvor hovedtyngden ligger i "smårufsete" *gjengroingsarealer*.

Arealer innenfor denne arealklassen med særlige biologiske- eller opplevelsesmessige kvaliteter kan kodes på kartet dersom slike registreringer foreligger. Dette kan f.eks. være data framkommet ved registrering av biologisk mangfold i kommunen. Men selve kartleggingsmetoden legger ikke opp til en slik detaljregistrering. Dette er en biologisk tematisering utenfor DMK-kartleggingens rammer. Det er likevel mulig å knytte den slags biologisk arealinformasjon til kartet.

I Stange vestbygd er flere store arealer i arealklasse 103 framkommet gjennom omkoding av markslagsbasen (fase 1.) Disse er ikke oppsøkt i felt fordi arealklassen ikke blir vurdert i fase 2. I Stange vestbygd ligger de største arealene øst for boligfeltet ved *Nordsveen* (10/1), nord for *Hegsvold* (38/1) og sør for *Ottestad stasjon*.

I tillegg er enkelte smale belter langs bekker og eiendomsgrenser tatt med etter synfaring i felt. Dette er unntaksvist gjort for å markere treløs kantvegetasjon i åpent landskap.

I et så intensivt og gjennomkultivert landskap som Stange vestbygd er det viktig å være oppmerksom på lokaliteter med særskilte botaniske kvaliteter. Ønsker man senere å registrere biologisk mangfold i det kartlagte området så er arealklasse 103 et mulig utgangspunkt for lokaliteter med gammel eng- og *beitemarksflora*.

Urterike kanter

"Alle udyrka arealer i jordbrukslandskapet har biotopverdier for planter og dyr, også ubetydelige små områder. Disse arealene er ofte rester av tidligere slåtteenger og beitemark, og tjener derfor som viktige leveområder for arter som hadde tilhold der. Som enger er ofte veikanter og andre udyrka og små arealer preget av lyskrevende planter med en fargerik og mangfoldig flora". (Oddvar I.N. 1989, s.19)

I Stange vestbygd finnes slike områder som restarealer langs eiendomsgrenser, bekkefår, skogsbyrn, åker- og veikanter som ikke er kartfestet. Dette er gjerne smale kanter på 0,5 - 1 meters bredde som hverken er oppdyrket eller tresatt. Slike restarealer er ofte for små til å danne egne arealfigurer på kartet.

Botanisk verdifulle restarealer kan imidlertid registreres og evt. legges inn på landskapskartet som linjeelement med egen temakode. Som landskapselement bør blomsterrike kantsamfunn også tilgodeses i landskapspleien, noe som er i tråd med ett av Stange kommunes miljømål; "Vegetasjon og flora som naturlig forekommer i kommunen må gis levekår som sikrer dens eksistens videre framover. Dette gjelder lokaliteter med spesiell opplevelsesverdi og hvor fysiske inngrep vil forandre området totale verdi". (Christiansen 1990, s.5.)

I boka *Natur og miljø i Stange* nevnes enkelte kalkbakkeenger ved gårdene *Petlund* og *Gaustad* i Ottestad. "Her er det kalkrik grunn og lys som gir stor artsrikdom. Det er observert kalkbakkesamfunn med arter som kung, gulmaure og gjeldkarve. Noen av bakkene er svært gjengrodd med osp, hassel, rogn og hegg" (Løken 1993, s.44).

Bilde 5. Artsrik veikantvegetasjon i kontrast mot fullkultivert åker, sør for *Gaustad søndre* (19/1). Foruten Hanne Lykkja (NIJOS) ser en bl.a.; prestekrage, gulmaure, rødkløver, blåklukke, gul gåseblom m.fl.

Disse arealenes botaniske kvaliteter kommer ikke fram på landskapskartet. Som nevnt er noen av bakkene grodd til med lauvtrær og er dermed i fase 1 registrert som *104 frodig lauvskog* og ikke *103 gjengroingsmark og anna grasmark*. Verdifulle botaniske lokaliteter kan både punktfestes eller legges inn som eget linjetema på et evt. avledet landskapsøkologisk kart.

AREALKLASSE: 104 FRODIG LAUVSKOG

Lauvskog av Ø.K.-klassene svært høy, høy og middels bonitet. Dette er "*areal som held kravet til skog (minst 6 tre pr. dekar som er eller kan bli 5 m høge), og der mindre enn 20% av skogdekt areal er dekt av bartre*" (Jordregisterinstituttet 1980, s. 23).

Fordi *104 frodig lauvskog* er en omkodet arealklasse fra Ø.K. (fase 1) betyr det at disse skogteigene må ha minst 80% lauvtreinnslag for å bli klassifisert som lauvskog. Rent visuelt er dette en høy prosentandel da skogbestand med 65-70% lauvtreinnslag gjerne vil oppfattes som "ren" lauvskog.

I Stange vestbygd er mange av de minste skogteigene rene lauvtrebestand. Dette skyldes at de enten står på små marginale flater eller i smale belter langs eiendomsgrenser hvor de blir avvirket ofte. Dette er gjerne unge bestand (dvs. tidlige suksesjonsfaser mot klimakssamfunn barskog) som sjelden tillates å bli særlig gamle.

Blant de tresatte, små arealene er dette den vanligste skogklassen i kartområdet. Som regel opptrer *104 frodig lauvskog* i smale striper langs eiendomsgrenser. I tilfeller der smale vegetasjonsbelter danner sammenhengende strukturer og bindeledd mellom større naturområder vil de kunne fungere som ferdsels- og spredningskorridorer for en rekke dyre- og insektsarter. I Stange vestbygd finnes flere slike sammenhengende vegetasjonsbelter.

I midtre og søndre deler av Stange vestbygd er de fleste lauvskogsinnslag viktige variasjonsskapende elementer i det homogene åkerlandskapet. Sammen med en bølgende terrengform danner lauvtrebeltene mindre romlige avgrensinger. De har dermed en betydelig rolle som kulisser i landskapet. Når en ferdes langs området mange grusveier gjør lauvtrebeltene sitt til at landskapet oppleves langt mer skogkledd enn det i realiteten er.

AREALKLASSE: 105 FRØDIG BLANDINGSSKOG

Blandingsskog (lauv og bar) av klassene svært høy, høy og middels bonitet. Dette er "*areal som held kravet til skog, og der 20 - 50% av skogdekt areal er dekt av bartre*" (Jordregisterinstituttet 1980, s.23).

Også her blir arealklassen underrepresentert på bekostning av barskogen i Ø.K. (fase 1). Forholdet for blandingsskog burde heller ha vært 30-70% bartreinnslag og ikke 20-50% som her (Balle pers.medd.). Dette er vanskelig å endre uten omfattende tilleggsregistreringer, noe fase 2 ikke legger opp til.

I Stange vestbygd har forholdsvis få områder blandingsskogspreget ut fra Ø.K.-kartets markslagsbase (fase 1). Trolig vil flere oppfatte enkelte barskogsregistrerte arealer til å være blandingsskog, mens noe av de registrerte blandingsskogene kan synes mer som rein lauvskog.

Innenfor kartområdet finnes 105 blandingsskog bl.a. nord-vest for *Gubberud*, mellom *Nøttestad søndre* (43/2) og *Dælin vestre* (44/1) og nord for veien mellom *Sakslund* (70/1) og *Sakslundhagen* (70/4).

AREALKLASSE: 106 KARRIG LAUV- OG BLANDINGSSKOG

Lauvskog og blandingsskog av klassene lav bonitet og impediment. Dette er marginale arealer med en "maksimal produksjonsevne på 0,3 m³ pr. dekar og år". En må vite at "bonitet her er brukt som eit mål for arealet si evne til å produsere bartrevirke. Det er som regel ikkje produksjonen på arealet i dag (aktuell bonitet) som er registrert, men den produksjon ein kan vente med rett treslag" (Jordregisterinstituttet 1980, s. 5 og 23). I Stange vil det riktige treslaget være bartrær, aller helst gran.

Rent visuelt kan 106 karrig lauv- og blandingsskog (i enkelte tilfelle) ha en naturlig utforming og likhetstrekk med de kulturbetingede hagemarsksskogene. I Stange vil forskjellen mellom disse være at 106 har et dårligere jordsmonn samt atskillig mer stein og fjell i dagen. Tidligere var det vanlig å utnytte nettopp slike karrige lauv- og blandingsskoger til beitemark, fordi produktive arealer ble nytted til eng og åkerbruk. Dagens hageskog kan derfor opprinnelig ha hatt en utforming nært opp til de naturlige ikke-beitete karrige lauv- og blandingsskogene. Skogtypen er ikke registrert i kartområdet.

Bilde 6. Nord i Stange vestbygd finnes fortsatt enkelte "store" skogteiger. Utsikt mot sør; *Gubberud* foran i bildet, *Ottestad stasjon* sees lenger sør (opp og litt til høyre i bildet).

AREALKLASSE: 107 TETT BARKOG PÅ GOD MARK

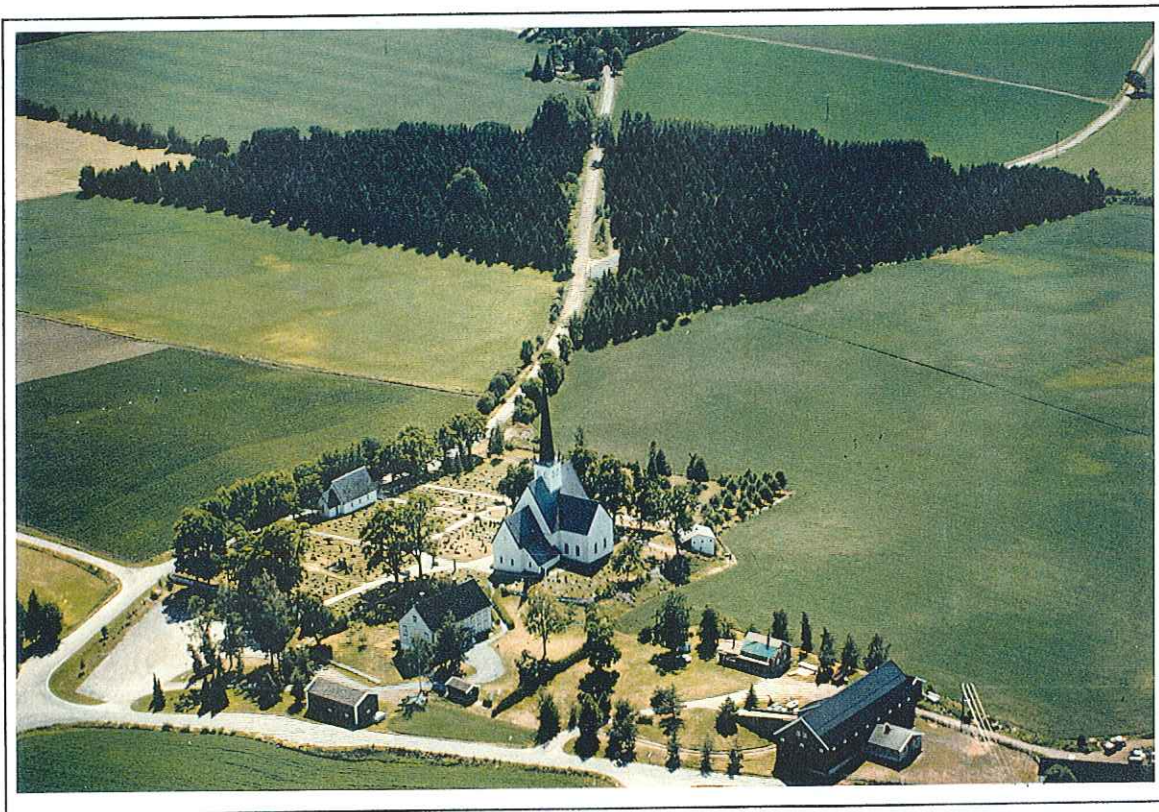
Dette er en samlegruppe for barskog av klassene svært høy og høy bonitet. Dette er "areal som held kravet til skog (minst 6 tre pr. dekar som er eller kan bli 5 m høge), og der minst 50% av skogdekt areal er dekt av bartre" (Jordregisterinstituttet 1980, s.23).

I Ø.K. blir skogareal klassifisert etter produksjonsevnen for barskog. Det er nemlig her de største økonomiske verdiene ligger. Dette slår negativt ut for arealklasser med lauvskog og blandingsskog bl.a. fordi "areal med bartre under skjerm av lauvtre blir rekna som barskog. Hogstflater med mellombels oppslag av lauvtre skal og klassifiserast som barskog" (Jordregisterinstituttet 1980, s.23).

Noe av skogarealene som her er registrert som barskog, ligger nok i grenseland mot det man normalt (dvs. utenom Ø.K.) oppfatter som blandingsskog. Likevel blir det på landskapskartet klassifisert som barskog fordi landskapsklassen skal hentes direkte fra Ø.K.'s markslagsbase (fase 1).

Granplantefelt

Granplantefelt finnes nesten ikke i Stange vestbygd. Vi har likevel valgt å kode (P) de få arealene som har, eller som vil få, en utpreget linjestruktur. Mest markant er forsøksfeltet på *Stange Prestegård* (83/1) sørvest for *Stange kirke*.

Bilde 7. Granplantefelt på *Stange Prestegård* (83/1), sør-vest for *Stange kirke*. Dette er eneste plantefelt av betydning i Stange vestbygd. Arealet er et forsøksfelt med særegen historie.

Forsøksfeltet ble etablert av *Hedmark Skogselskap* i 1965 som en eksperimentplantasje med kryssninger av øst-europeisk (Latvia, Litauen, Polen, Hvite-Russland og Romania) og norsk frømateriale. Totalt finnes det her frømateriale fra 30 østeuropeiske og 29 norske grantrær. Grunnstammene ble plantet i 1965 - 66 og poding ble foretatt i 1969. Første konglesanking fant sted i kongleåret 1983, deretter i 1987. Plantasjer av dette slaget gir ca. 0,3 kg frø pr. daa og år i ca. 30 år fra etableringsåret. Granplantebestandet ved *Stange Prestegård* er altså litt spesielt fordi det er en eksperimentplantasje uten sidestykke ellers i landet. Sannsynligvis vil det bli sluttavvirket i et godt frøår, kanskje allerede i neste kronår (Haug pers.medd.).

AREALKLASSE: 108 BARSKOG

Barskog av klassen middels bonitet. Av arealklasse 108 er det i det kartlagte området kun registrert et par mindre arealer rett nord for *Atlungstad* (41/1).

AREALKLASSE: 109 KARRIG OG LYSÅPEN BARSKOG

Barskog av klassene lav bonitet og grunnlendt impediment skogmark. Dette er arealer med en *maksimal produksjonsevne på 0,3 m³ pr. dekar og år* (Jordregisterinstituttet 1980, s. 5). Arealklasse 109 karrig og lysåpen barskog er i dette prosjektet slått sammen med 115 *furuskog på fjell*. Skogtypen har ofte et glissent og lysåpent preg, og er lett å ferdes i.

Innenfor kartområdet finner en 109 karrig og lysåpen barskog bare noen få steder rundt gården *Støen* (82/2) i barskogsområdet lengst sør-vest i området.

AREALKLASSE: 111 MYR

Dette er areal med minst 30 cm tjukt torvlag og som på overflata har preg av myr. For å bli klassifisert som myrareal må de ikke være tresatt.

Kun mindre myrområder er registrert i området, f.eks. ved *Titerud* (51/1), og sør for boligområdet kjent som "*Stripa*".

AREALKLASSE: 112 VANN

Vann og vassdrag, herunder også bekker, mindre dammer og tjern.

I Stange vestbygd er *Mjøsa* et dominerende og kraftfullt blikkfang i denne arealklassen. Med sitt store vannspeil er *Mjøsa* en landskapskomponent som gir karakter til hele distriktet. Stange vestbygd har en naturlig avgrensing mot *Mjøsa* i vest.

Gårdsdammer

Det finnes mange gårds- og vanningsdammer i Stange vestbygd. Dette er nok uvanlig fordi mange gårds- og vanningsdammer har forlenget mistet sin opprinnelige funksjon;

"En stor del av dammene i jordbruksstrøk er blitt gravd ut for å tjene som vanningsdammer for folk og bufe, samt for frukt- og grønnsaksvanning i tørketider. Det er blitt færre dammer de siste tiårene på grunn av gjenfylling, forurensing gjennom tilsig fra dyrket mark, jordbrukets spesialisering og redusert behov for vanningsdammer. Med dammer og tjern forsvinner noe av mangfoldet, skjønnheten og helheten i landskapet. Rikdommen av dyr og planter er stor i disse perlene i jordbrukslandskapet. Mange arter finnes ikke andre steder" (Oddvar I.N. 1989, s. 14).

Det er en tendens til at stadig flere brukere i Stange vestbygd ønsker å ta vare på sine gamle gårds- og vanningsdammer. Mange realiserer dette gjennom tilskudd til spesielle kulturlandskapstiltak, bl.a. *Alm østre* (84/1), *Hegsvold* (38/1) og *Musli* (32/1) (Katerås, upubl.)

Bekker.

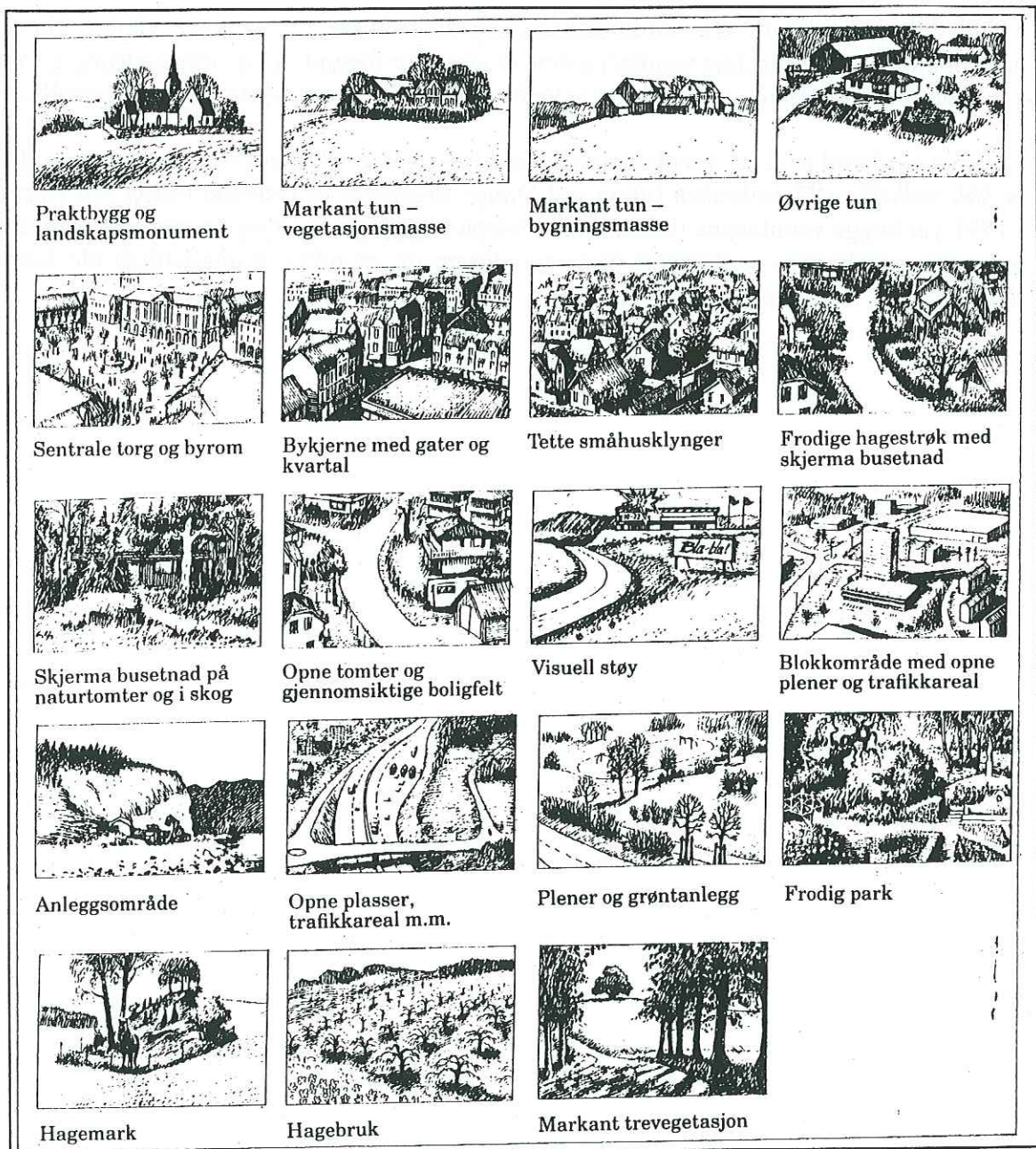
I tillegg til gårdsdammene finnes også flere mindre bekkedrag innenfor kartområdet. Særlig viktig er de bekkene som fortsatt renner fritt gjennom det fullkultiverte landskapet. Både de bekkene som ligger så åpent til at vannåren synes, og de som blir markert av kantvegetasjon langs bredden, er landskapselementer av stor betydning for områdets visuelle karakter.

I selv de mest fullkultiverte jordbrukslandskap vil bekkene kunne være viktige kilder til naturoplevelser. Fordi slike vannårer gjerne er utsatt for forsøpling og overgjødning gjennom avrenning fra jordbruket, kan de være aktuelle mål for konkrete skjøtsels- og fiskestellstiltak.

I Stange vestbygd er to av vannløpene viktige gyte- og oppvekstbekker for mjøsharren. Dette er *Sålerudbekken/Fjetrebekken* (utløp ved *Stange Brenneri*) og *Osvolåa* (utløp ved *Huseby*). I 1991 var begge vannløpene tildels svært forsøplet og preget av tilsig av næringssalter. Dette reduserte mjøsharrens muligheter til å reprodusere og en rekke skjøtselstiltak ble foreslått (Christiansen 1991, upag).

4.2 FASE 2

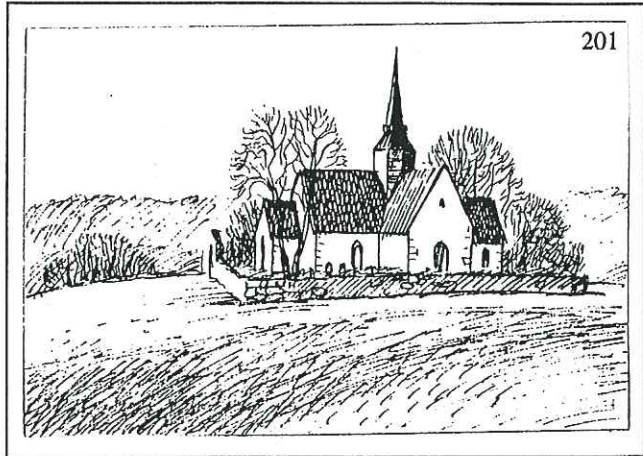
I fase 2 blir visuell landskapsinformasjon lagt inn på kartet. Dette er en videre inndeling av to "tiloversblevne" arealklasser fra fase 1, nemlig 113 *gårdstun* og 114 *tettsted/bebygd areal*. I tillegg skilles det ut enkelte markante naturstrukturer og kulturmarkstyper som fase 1 ikke fanger opp. I motsetning til fase 1, krever gjennomføringen av fase 2 en egen registrerings- og vurderingsdel. Her legges det vekt på å kartfeste element eller fenomen i landskapet etter hva slags visuelle inntrykk de gir, samt strukturer og detaljer av betydning for landskapsbildet. Dette er "innredningen" i landskapet, som bl.a. er med på å skape et områdes identitet.

Figur 3. Arealklasser i den utvidete markslagsbasen, fase 2 (Asheim, 1993).

AREALKLASSE: 201 PRAKTBYGG OG LANDSKAPSMONUMENTER

"Dette er landskapets "helligdommer", bygninger og monumenter som gir opplevelse av skjønnhet, tradisjon og tilhørighet. Eksempler er markante gravhauger, steinsetninger og helleristningsfelt, middelalderske steinkirker, stavkirker og klosterruiner, samt slott og festningsanlegg fra nyere historisk tid. På kommunenivå kan en og ta med bygninger og anlegg av regional og mer lokal betydning som: særlig monumentale gårdstun, bygninger av spesiell kulturhistorisk og arkitektonisk verdi, gamle kirkesteder med nyere kirkebygninger, kjente minnesmerker og skulpturer, broer, sluser, fyr, varder og andre tekniske kulturminner" (Asheim 1993, s. 12).

Figur 4. Praktbygg og landskapsmonumenter (Asheim 1993, s.12).

I Stange vestbygd er enkelte bygninger merket som praktbygg og landemerker. I dette særpregede jordbrukslandskapet er dette vurdert i et lokalt perspektiv hvor monumentale gårdsbygninger er vanlig. Dersom alle disse skulle legges til *praktbyggklassen* ville arealklassen bli for lite eksklusiv og ikke synliggjøre de virkelig storslåtte og mest markante bygningene i dette området.

Bilde 8. Stange middelalderkirke er et dominerende og verdig landskapselement med stor visuell fjernvirkning. Stange kirke er og et knutepunkt av betydning for veistrukturen i området, i og med at flere veier fører til kirken.

Til tross for enkelte bygningers "rettmessige" tilhørighet til 201 er derfor det meste av gårdsbebyggelsen utelukket. I et så storgårdspreget område som Stange vestbygd er det langt mer subjektivt å skille ut lokale våningshus som praktbygg enn det vil være ellers i landet, hvor slike bygninger ikke er fullt så vanlig.

Gravhauger

På landskapskartet kommer gjerne fornminner som gravhauger og gravrøyser i arealklasse 201 *praktbygg og landskapsmonumenter*, først og fremst p.g.a. sin sterke symbolverdi (ofte i kombinasjon med en framtredd plassering i terrenget). For å skille gravminner fra øvrige markante elementer i samme klasse, er gravhaugene merket med stor rune-R på kartet. Hensikten er å lette oversikten, samt å framheve disse fortidsminnenes betydning som landskapselement. Dette blir understøttet i rapporten "Fornminner i Hedmark" hvor det om de nordlige og sentrale deler av Stange kommune bl.a. står;

"Typisk for egnen er de store gravhaugene, som enten ligger enkeltvis eller i små grupper. Deres beliggenhet, på lave, oppdyrkede høydetrag hvor de gjerne danner større eller mindre skogkledde åkerholmer, gir dem et monumentalt preg. Selv om mange uten tvil er fjernet, og de gjenværende i ikke liten grad er skadet, utgjør de et særpreget og karakteristisk innslag i landskapet som det må bli tatt hensyn til" (Universitetets Oldsakssamling 1983, upag.).

I dag ligger de fleste av bygdas oldtidsminner sterkt vanskjøttet på gjengrodde åkerholmer i et intensivt drevet jordbrukslandskap. I tillegg til å være hardt beskåret av omkringliggende dyrkningsarealer er mange skjemet av tidligere utgravningsforsøk, masseuttak, tilførsel av åkerstein etc. Enkelte gravminner er til og med forsvunnet;

Under fornminneregistreringene "i 1972 og 1974 var det (i Stange kommune) ikke mulig å gjenfinne i alt 48 tidligere kjente fornminner. De aller fleste av disse kunne man med stor grad av sikkerhet fastslå var blitt fjernet" (Universitetets oldsakssamling 1983, Upag.).

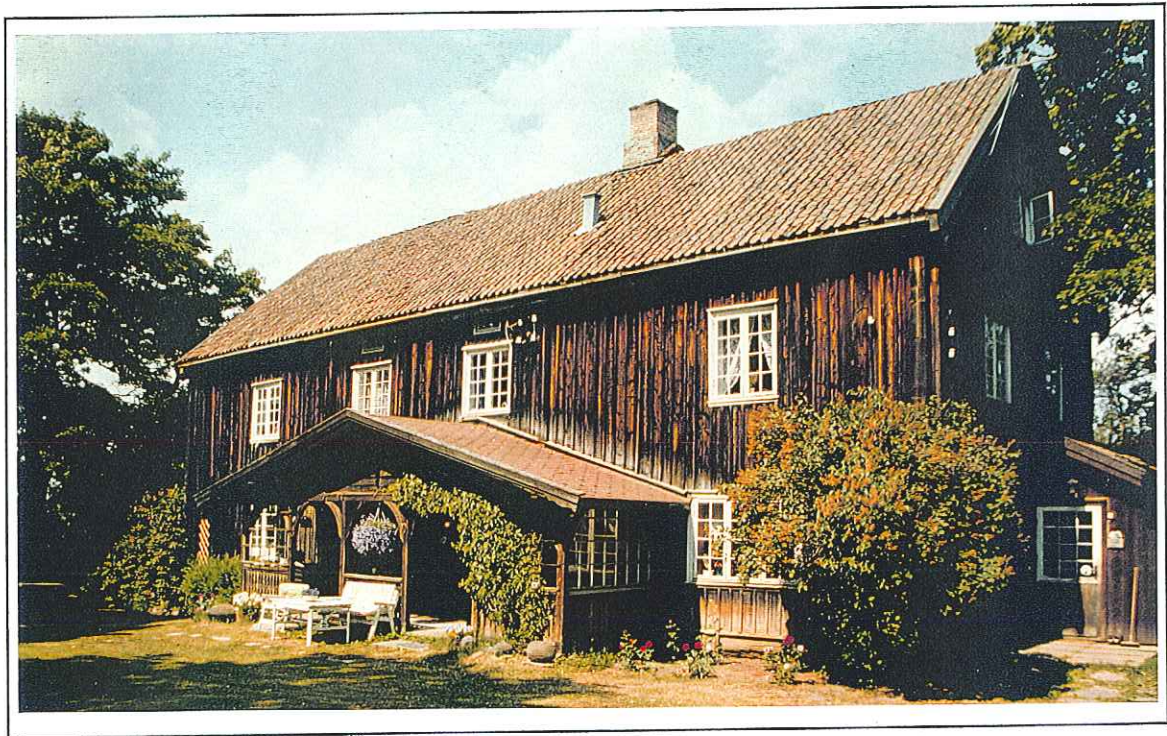
Så langt har fredningsbestemmelsene for denne typen kulturminner fungert mer som en passiv verneavgivning enn et aktivt forvaltningsdirektiv, som kanskje var mer ønskelig. I artikkelen "*Hedenske hauger og kristne kirker øst for Mjøsa*" belyser professor i arkeologi, Anders Hagen problemet;

"Derimot er det gjort lite eller helst ingenting for å rehabilitere mesteparten av storhaugene og fornminnefeltene i Norge. Mens viljen til å ta hånd om de gamle kirkene og den eldre verneverdige bebyggelsen mange steder er økende, er det ikke mulig å registrere en tilsvarende aktelse og aktivitet når det gjelder de enda eldre og minst like viktige fornminnene. På dette felt trengs det utvilsomt en innsats for å øke oppmerksomheten og bevisstheten omkring disse staselige og merkelige kulturminnene (Hagen 1985, s.17).

I dag er interessen for bevaring av områdets gravminner økende. På *Petlund* (20/1) ved *Ottestad* er flere gravhauger blitt fristilt gjennom forsiktig rydding av busker og trær. Tiltaket er bl.a. finansiert gjennom tilskuddsordningen over jordbruksavtalen for spesielle tiltak i jordbrukets kulturlandskap. Også på *Hverven* (31/1) er det iverksatt lignende tiltak for å framheve gårdens gravminner (Katerås, pers.medd.). For videre registrering kan det være aktuelt å skille mellom skjøttede gravhauger med inntakt haugform og tilgrodde gravhauger.

Bilde 9. Gravhaugen "Sukkertoppen" på Dælin østre (47/1). "Rund åkerholme på forhøyning i bølget, dyrket mark. Utsikt i alle retninger. Toppet form, noe avrundet topparti. Masse tatt ut fra siden i NV og flere steder i Ø. Gresskledd, løvtrær. Mål: diameter 17 m, høyde. 3,5 m" (Universitetets Oldsaksamling 1972, upag.).

Bilde 10. Våningshuset på Elton østre (72/1) ble fredet allerede i 1923. Fredede bygninger er kodet med "F" i arealklasse 201 praktbygg og landskapsmonumenter.

Fredete bygninger

I dette prosjektet er bygninger fredet etter kulturminneloven plassert i klasse *201 praktbygg og landskapsmonumenter*. Dette er gjort som en tematisering mot områdets kulturminne-kvaliteter. Innenfor det kartlagte området finnes fem slike bygg; hovedbygning og kornmagasin på *Hverven* (31/1), hovedbygning på *Ringnes* (42/1) og hovedbygning og drengestue på *Elton østre* (72/1). Fredningsbestemmelsene ble tinglyst i 1923 (Moshaug, pers.medd).

Praktbygg

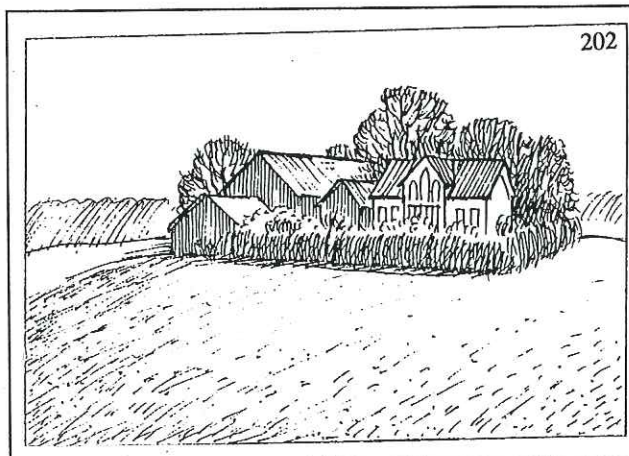
I tillegg til fornminner og fredete bygninger er enkelte særlig markante bygninger og praktbygg merket av på kartet, bl.a. *Stange kirke*, *Ottestad annekskirke* og *Stange Brenneri*. Lengst sør i området er enkelte driftsbygninger tatt med p.g.a. en markant beliggenhet med stor fjernvirkning.

SEFRAK-registreringer

NIJOS ønsket i tillegg å legge resultater fra kommunens SEFRAK-registreringer inn på landskapskartet. Dessverre var ikke disse dataene tilgjengelig (Moshaug, pers.medd.). På lengre sikt er det ønskelig at også slike data blir visualisert på et tematisert landskapskart, bl.a. for å framheve de mange eldre bygningskvaliteter som finnes i området. I.o.m at alle bygninger kan digitaliseres på kartet så kan de og kodes etter alder og hustype.

AREALKLASSE: 202 MARKANT TUN - VEGETASJONSMASSE

"Vakre gårdstun og andre bygningskomplekser med ruvende trær og fyldige hager. Dette gjelder tun med en fram-tredende plass i landskapet, der hage, tuntrær og bygninger sammen danner en fast, sluttet komposisjon. Viktige kriterier er helheten mellom vegetasjonsmasser og bygningsvolumer, og at trekroner, hekker og buskas former og rammer inn tunet. Klassen er forbeholdt tun som ligger sentralt og godt synlig i åpent landskap" (Asheim 1993, s.13).

Figur 5. Markant tun - vegetasjonsmasse (Asheim 1993, s.13).

I Stange vestbygd er dette en vanlig tunform, ofte i kombinasjon med 203

markant tun - bebyggelse. Dette betyr at gårdens bygningskompleks visuelt kan deles i to; en åpnere del (uttunet) hvor driftsbygninger dominerer og en mer lukket del (inntunet) der våningshus, stabbur etc. er omkranset av frodig og tett vegetasjon.

For flere steder av landet kan en slik tundeling forklares i et sosialhistorisk perspektiv. Tidligere ønsket man nemlig å skille mellom den del av gårdstunet hvor eierens slekt og familie holdt til, og fra den del av tunet der gårdsarbeiderne hadde sine daglige gjøremål. Selv om de standsmessige forskjeller i dag er forsvunnet, har man mange steder fortsatt bevart en slik "tundeling" - understøttet av praktiske og arbeidsmiljømessige hensyn.

"Den delen av gårdsbebyggelsen og tunet som var reservert de mer representative og ikke hverdagslige funksjoner, kunne meget tydelig markeres ved hjelp av hageanlegg og beplantning, i tillegg til bruken av gjerde. Det sosiale skille i gårdsbebyggelsen og tunordning kjennes fra embetsmanns- og storgårdene allerede fra 1600-tallet, men ble et ideal for gårder av middelstørrelse først fra 1850-årene og utover" (Pedersen, s.56).

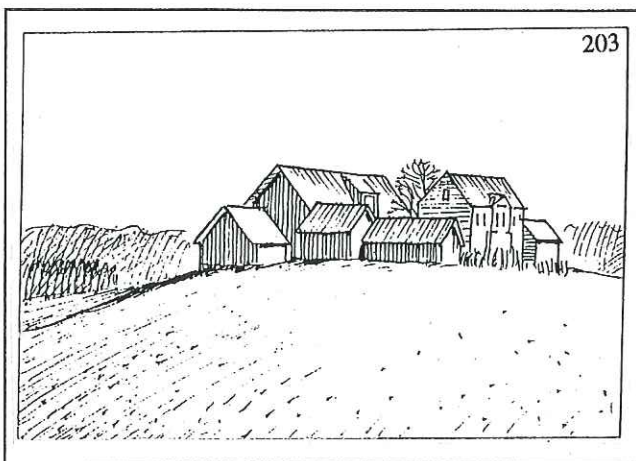
Som element er tunformer med markant vegetasjon viktig for landskapsbildet. Fordi landskapet i Stange vestbygd har et meget åpent storskalapreg blir tunets vegetasjonsmasse en viktig del av området grønstruktur. I særlig åpne områder av Stange vestbygd framtrer derfor enkelte gårder som frodige grønne øyer mellom store og dominante jordbruksflater.

I Stange finnes også flere gårder hvor hele tunkomplekset, inkl. driftsbygninger, er omgitt av markant vegetasjon. Særlig i åpent landskap er disse gårdenes grønstruktur viktig som kulisser i landskapet. I sør gjelder dette bl.a. gårdene *Sakslund* (70/1), *Gillund søndre* (79/1), *Alm østre* (84/1,4), *Hjermstad søndre* (86/1,4), *Lund* (89/1), *Remmen nordre* (90/1), *Lalum søndre* (91/1) og *Hemstad vestre* (128/1). *Gyrud* (9/1) nord i Stange har og en slik tunform. *Gyrud* er, sammen med *Tokstad* (7/1), viktig fordi de gjennom boligbygging er fysisk avskåret fra resten av Stange vestbygds jordbruksområder. I tettstedsnære pressområder er gårdsvegetasjonen også viktig for ulike naturopplevelser. I tillegg til vegetasjonen rundt tunet finnes også en allé som knytter *den gamle kongeveien* vakkert inn i gårdsmiljøet.

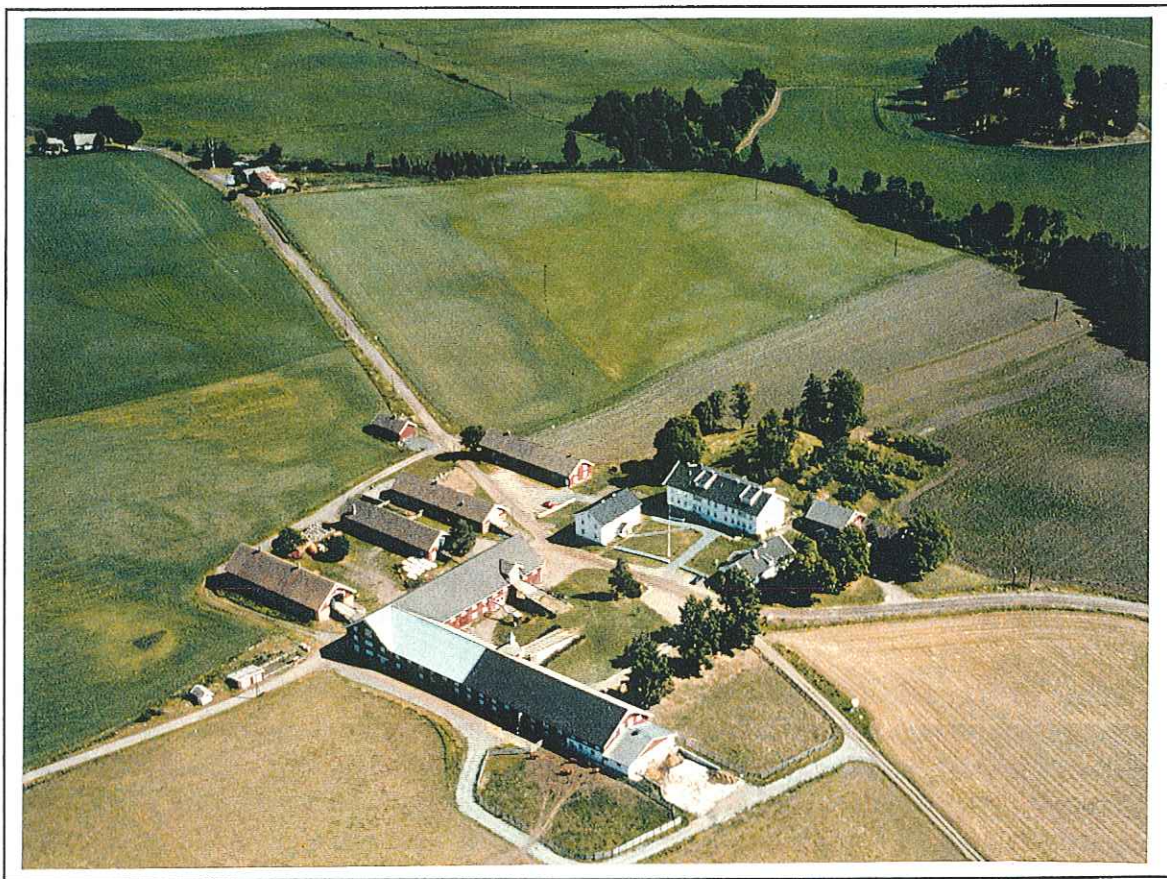
AREALKLASSE: 203 MARKANT TUN - BYGNINGSMASSE

"Dette er vakre gårdstun og andre bygningsskomplekser som i seg selv danner en fast, sluttet komposisjon. Klassen skiller seg fra 202 ved at bebyggelsen står fram som en helhet uten tilhørende vegetasjonsramme. Det kan godt være vegetasjon med i bildet, men vegetasjonen er underordnet bygningenes volumer, eller den framtrer som et selvstendig element" (Asheim 1993, s. 14).

Som nevnt under 202 finner en i Stange vestbygd ofte tun med både markant vegetasjon 202, og tun med markant bebyggelse 203. Mens bolighusene (inntunet) ofte er omkranset av frodig vegetasjon, ligger driftsbygningene (uttunet) gjerne mer åpent til.

Figur 6. Markant tun - bygningsmasse (Asheim 1993, s.14).

Bilde 11. Fokhol gård (63/1); er et eksempel på en gård med delt tunsignatur. Uttunet med alle driftsbygningene er lagt til klasse 202 markant tun - bygningsmasse, mens deler av inntunet med våningshus og arbeiderboliger er lagt til 203 markant tun - vegetasjonsmasse.

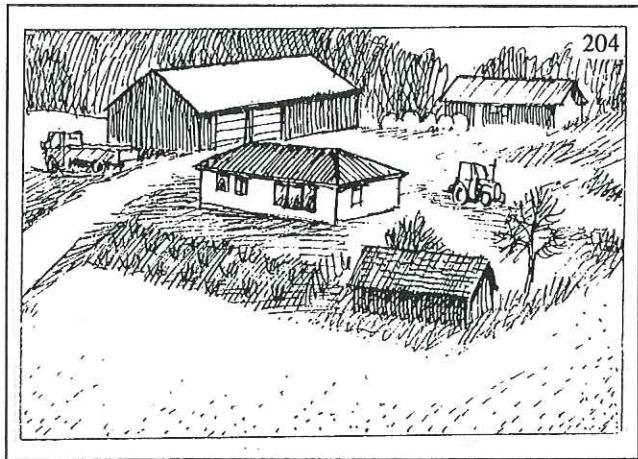
På enkelte gårdstun har nye driftsbygninger utvidet det gamle uttunet. P.g.a. bygningenes størrelse krever dette god stedstilpasning for at ikke helhetsbildet skal forstyrres. Nye driftsbygninger kan lett oppløse tunformens harmoniske oppbygging og skala. Slike "utløpere" er registrert som *204 øvrige tun*. Et eksempel er *Tokstad (7/1)* nord i Stange.

Selv om delt tunform er vanlig i dette distriktet finnes det flere eksempler på gårder der *203* omfatter hele gårdens bygningskompleks. Eksempler er; *Gunnerud (35/1)*, *Skjerden vestre (50/1)* og *Spangberg (62/1)*.

Landskapskartet viser fordelingen av de tre tunformene *202*, *203* og *204 øvrige tun*. De visuelt markante tunformene er klart dominerende. I nasjonal målestokk er Stange vestbygd nok overrepresentert med arealklasse *203* - noe som kan gi næring til munnhullet; "*Adel trives berre på silur*".

AREALKLASSE: 204 ØVRIGE TUN

"Samlegruppe for vanlige gårdstun, bortgjemte gårdstun og tuninspirerte bolig- og næringsområder mv. Her samles alle gårdstun som ikke er evaluert til klassene ovenfor. Dette gjelder både mer ordinære tun, oppløste tun og tun som har en mer bortgjemt beliggenhet. Annen bebyggelse: denne klassen bør holdes åpen for bolig- og annen bebyggelse som har det tradisjonelle gårdstunet som forbilde. Her kan vi samle nyere, stedstilpasset bebyggelse som har saltak, avstemte farger og som danner en sluttet komposisjon" (Asheim 1993, s. 14).

Figur 7. Øvrige tun (Asheim 1993, s.14).

På de gårdene som her er registrert som 204 øvrige tun finner vi ofte oppløste tunformer. Det kan f.eks. være liten bygningsmasse slik at bygningene ikke danner noe sluttet tun, ny bebyggelse som ikke er steds- eller terrengtilpasset, tunet mangler tett skjermende vegetasjon eller ligger mer bortgjemt i landskapet.

I 204 finnes ofte mindre gårdsbruk med tre-, fire bygninger i en hesteskoformet gruppering. I arealklassen finnes også enkelte større gårder med stor bygningsmasse. Disse har gjerne en utflytende tunstruktur i tillegg til en mindre eksponert plassering i terrenget.

Bilde 12. Typisk eksempel på gårdstun i arealklasse 204 øvrige tun. Bygningsmassen er liten sammenlignet med arealklasse 203, og er i dette tilfellet heller ikke særlig markant. Vegetasjonen rundt bebyggelsen er ikke tett nok til å danne en tett skjerm rundt tunet. Bygningene ligger dermed for åpent til å komme i arealklasse 202.

Strandsitter- og husmannsplasser

Fordi 204 er en samleklasse for flere ulike tunpregede miljøer vil klassen kunne omfatte både ny og gammel bebyggelse. Landskapskartet gir ingen indikasjon på hvor de historisk viktige småskalamiljøene ligger, fordi man ikke vektlegger sosial funksjon og alder i andre klasser enn evt. 201 praktbygg og landskapsmonumenter.

Dette kan gjøres som en tematisering ved at enkelte små primærnæringsstilknyttede miljøer som f.eks. strandsitter- og husmannsplasser avmerkes på kartet. I et så "aristokratisk" preget jordbruksområde som Stange vestbygd, vil nettopp slike miljøer være sentrale for forståelsen av storgårdslandskapets sosialhistoriske dimensjon. Endel slike plasser er trolig også registrert innenfor arealklasse 209 *skjermet bebyggelse på naturtomt og i skog*.

Enkeltstående driftsbygninger i åpent landskap

Enkeltstående driftsbygninger i åpent landskap hører også med til arealklasse 204. Dette er bygninger som tidligere hadde bestemte driftsfunksjoner, men som kanskje ikke lenger brukes. Eksempler er; redskapsskjul, høyløer, smier, størhus etc. Ved sin tilstedeværelse skaper de variasjon samt at de er levninger fra tidligere jordbruksepoker. Som element skiller de ikke fra andre bygningsmiljøer i 204 fordi vi ønsker å framheve deres jordbrukstilknytning. Også her kan det tematiseres etter bygningenes alder og type.

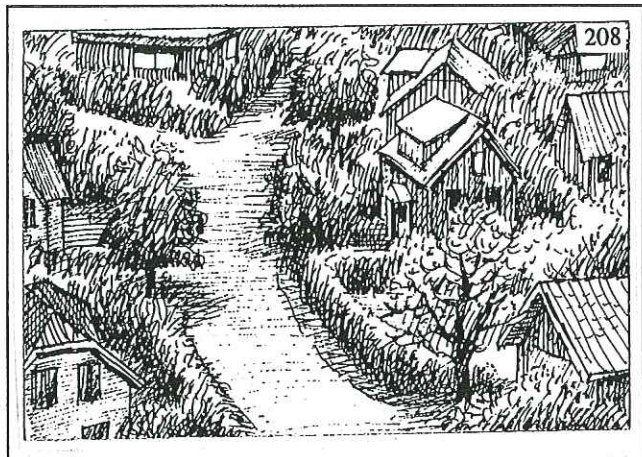
Et eksempel på en slik bygning og plassering er løa rett sør-øst for *Tokstad (7/1)*. Som ut av en grønn oase stikker den rødmalt fram fra det tette lauvkrattet som i dag omfavner den. Et markant landskapselement som er godt synlig fra bebyggelsen i *Bekkelaget*.

Bilde 13. Strandsitterplass ved *Mjøsa*, rett nord for *Stange Brenneri*.

AREALKLASSE: 208 FRODIGE HAGESTRØK MED SKJERMET BEBYGGELSE

"I denne klassen er det vegetasjonen i hagene som preger totalinntrykket. Her er det hekker, buskas og trær som rammer inn eiendommene og avgrenser veirommet. Husene trer i bakgrunnen, og titter bare fram her og der. Hagene behøver ikke nødvendigvis være spesielt vakre og påkostet, de må heller ha et "overgrodd" preg, slik at vegetasjonsmassen danner en viss mektighet og struktur også i vinterhalvåret. Hvor mye, avhenger av bebyggelsens karakter og fargebruk" (Asheim 1993, s. 17).

Figur 8. Frodige hagestrøk med skjernet bebyggelse (Asheim 1993, s.17).

I kartområdet er boligfeltene dominert av 208 frodige hagestrøk med skjernet bebyggelse og 210 åpne tomter og gjennomsiktige boligfelt. Innenfor eldre etablerte boligområder - særlig ved Sandvika lengst nord-vest i området, finner vi mest av arealklasse 208. Forekomst og hyppighet av 208 er ofte betinget av boligfeltets alder. Dette fordi det tar tid fra etablering til hagevegetasjonen danner en grønn tett ramme rundt bebyggelsen.

Bilde 14. Eksempel på blandet boligbebyggelse ved Bekkelaget. Til venstre; en tomt i 208 frodige hagestrøk med skjernet bebyggelse, til høyre; et eksempel på 210 åpne tomter og gjennomsiktige boligfelt.

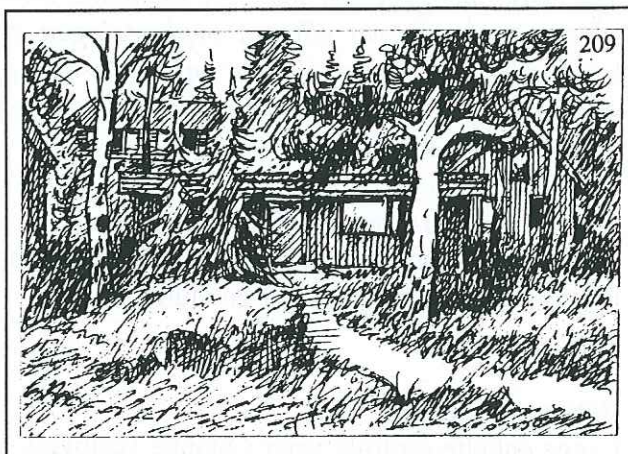
70- og 80-tallets boligområder mellom *Sandvika* og *Bekkelaget*, lengst nord i området, er for unge til at vegetasjonen har dannet en klar og sluttet komposisjon. De moderne typehusene som dominerer disse boligfeltene er lave enetasjes bygninger. Dette gjør at bebyggelsen her raskere vil kunne skjules enn tradisjonelle to-etasjes bygninger som tidligere var rådende byggestil. Husfargen er også avgjørende for vegetasjonens evne til å absorbere/kamouflere bebyggelse.

"Prangende typehus i lyse farger trenger mer vegetasjon enn f.eks. lave, mørkbeisa bygninger, for at virkningen skal være den samme. I det første tilfellet kreves en kraftig vegetasjonsramme mens det i det sistnevnte kan være nok med et "slør" av klatreplanter på veggene" (Asheim 1993, s. 17).

Innenfor de sentrale jordbruksområdene i Stange vestbygd forekommer 208 bare som spredte enkeltinnslag langs vei.

AREALKLASSE: 209 SKJERMET BEBYGGELSE PÅ NATURTOMTER OG I SKOG

"Her er det skog og naturmark som preger totalinntrykket, ikke opparbeidede hager. Bebyggelsen er enten spredt på større naturtomter, eller innpasset i skogsterreng uten ødeleggende sprengningsinngrep. Husene er mer eller mindre skjult av skogstrær, og i tettsteder er fjernvirkningen gjerne en illusjon av skogkledte koller og åsdrag. På den måten deler naturtomtene opp tettstedslandskapet og utgjør sammen med ubygde skogteiger et grønt bakteppe. Denne klassen kan også uten videre fange opp hytter og annen spredt bebyggelse i utmarksterreng, bebyggelse som er lite tilgjengelig og lite framtrædende i landskapsbildet" (Asheim 1993, s. 18).

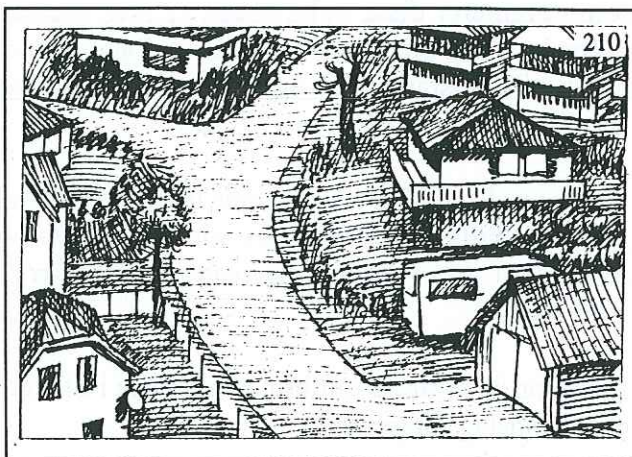

Figur 9. Skjernet bebyggelse på naturtomter i skog (Asheim 1993, s.18).

I Stange vestbygd ligger 209 helst skjult blant større skogteiger. Dette kan f.eks. være hyttebebyggelse slik som ved *Gillundstranda*. En kan også finne enkelte slike eiendommer i tildels åpent landskap. I slike tilfeller er hele arealfiguren vurdert som 209, dvs. tomter og tun med tett skogpreget vegetasjon som bebyggelsen ligger inne i. Arealet er da for lite til at skogstypesignaturen (fra Fase 1) også kommer med. I svært åpne landskap vil slik vegetasjon ofte ha et markant preg (219), men blir ikke registrert som dette på kartet.

AREALKLASSE: 210 ÅPNE TOMTER OG GJENNOMSIKTIGE BOLIGFELT

"Dette er en samlegruppe for "vanlig" småhusbebyggelse, og bør omfatte det meste av både spredt bebyggelse og boligfelt med eneboliger og rekkehus mv. Kriteriene er at bebyggelsen er godt synlig i landskapsbildet, at den ikke er skjermet av vegetasjon og at den heller ikke utmerker seg med spesielle estetiske eller antikvariske kvaliteter. Her tar vi med vanlige husbankhus fra femtiåra, brunbeisede ferdighus fra 60- og 70-tallet, og de aller fleste av 80-tallets hvitbeisede typehus.

Figur 10. Åpne tomter og gjennomsluktige boligfelt (Asheim 1993, s.19).

Et hovedpoeng er at vegetasjonen her ikke vever bebyggelsen inn i en samlende grønn ramme. Dette kan skyldes at opprinnelig vegetasjon er fjernet eller at beplantningen er ny og ennå ikke tilvokst. Når det gjelder byggeskikk, samler vi her det anonyme, det gjennomsnittlige, det prangende og det mer skjemmende i en og samme klasse. Vi legger mer vekt på vegetasjonens (manglende) mektighet" (Asheim 1993, s. 19).

Arealklasse 210 er særlig dominerende i tettstedskonsentrasjonene ved Sandvika og Bekkelaget. Dette er gjerne noe eldre boligområder hvor tilplantet hagevegetasjon har fått vokse i høyde og bredde til en sluttet enhet.

Bebyggelseslinjer

Langs enkelte sentrale veier i Stange vestbygd ser en tendens til linjebebyggelse ved at nyere tomteetablering er lokalisert langs gjennomfartsveien. Dette kan være nye kårboliger som "flyttes" ut av tunet til en mer sentral beliggenhet langs vei. På lang sikt kan dette føre til et mer tettstedspreget utforming, med hagestrøk langs enkelte av bygdeveiene i området.

En slik evt. framvekst er uheldig fordi slike linjestrukturer bryter med dagens harmoniske landskapsbilde her i vestbygda; nemlig det tradisjonelle jordbrukslandskapet. At bebyggelsen heller ikke blir tilpasset landbrukets tradisjonelle byggestil og fargebruk er og med på å svekke området helhetlige preg. På lang sikt vil dette kunne føre til at den totale bygningsmassen vil få en mer blandet karakter. Det gode, ensartede preget som landbruksbebyggelsen i dag representerer kan dermed bli atskillig utvannet. For Stange vestbygd vedkommende er linjebebyggelse et nærmest historisk stilbrudd fordi;

"Forholdet til det ytre veinettet synes i liten grad å ha vært bestemmende for lokaliseringen av gårdsbebyggelsen og tundannelsen i eldre tid på Hedmarken. Bygde- og grende-veien kroket seg gårdimellom og gikk ofte gjennom selve tunet" (Pedersen 1985, s.56).

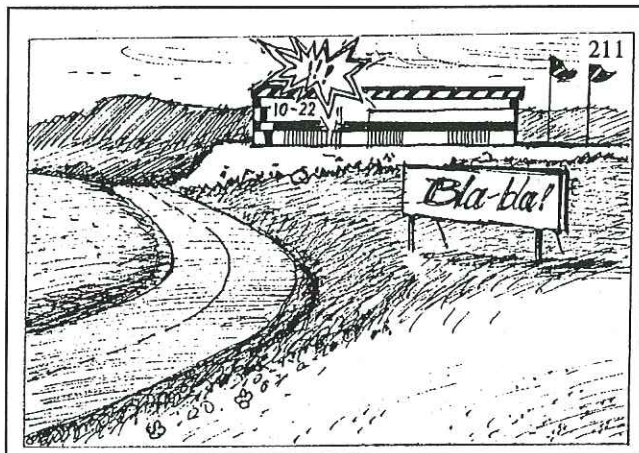

Bilde 15. Antydning til linjebebyggelse fra *Stange kirke* og østover mot *Stangebyen*. Tomtene i bebyggelsesrekken er klassifisert som 204 øvrige tun, 208 frodige hagestrøk med skjermet bebyggelse og 210 åpne tomter og gjennomsiktede boligfelt. Tomtene innenfor 208 har her et mer tilbaketrukket og lukket preg enn de to andre arealklassene som ligger mer åpent til med innsyn fra veien.

Tendens til linjebebyggelse finnes bl.a. mellom; *Grimerud* (48/1), *Sakslund* (70/1) og *Kjemstad* (68/1), mellom *Stange kirke* og *Lalum søndre* (91/1), mellom *Berg vestre* (111/1) og *Hammerstad* (125/1,4) og mellom *Klokkerhaugen* (64/1) og *Bredsvoll* (66/1). På samtlige strekninger er arealklasse 210 godt representert.

AREALKLASSE: 211 VISUELL URO

"Her markeres de mest forstyrrende, beslagleggende og skjemmende inngrep i landskapet. Kandidater til denne klassen vil være glorete kjøpesentra, skrikende reklame/belysning enkelte næringsområder, bensinstasjoner og brutale naturinngrep som med fordel kan dempes eller skjermes. Aktuelle forbedrende tiltak kan f.eks. være å dempe ned det visuelle inntrykket, velge en mørk naturfarge, bygge om fasaden eller etablere vegetasjonsbelter som skjerm" (Asheim 1993, s. 20).

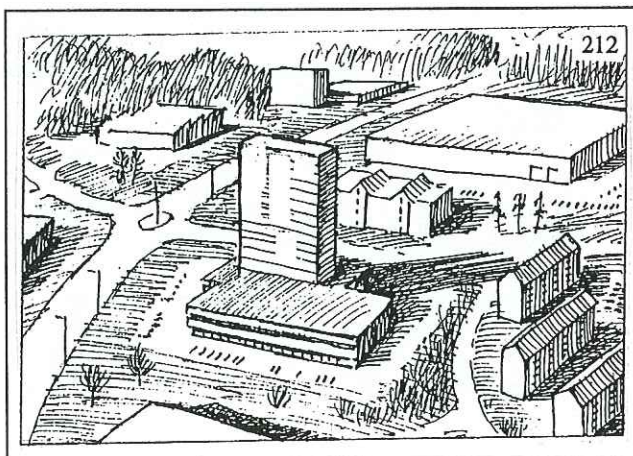

Figur 11. Visuell uro (Asheim 1993, s.20).

Dersom et område inneholder mange arealer i arealklasse 211 vil det ofte ha reduserte estetiske kvaliteter. Likevel er det forholdsvis vanlig med slike arealdisponeringer. Innenfor det kartlagte området er det foreløpig ikke registrert noen arealer i denne arealklassen. I et så by- og tettstedsnært område er dette en god indikasjon på områdets helhetlige jordbrukspreg.

AREALKLASSE: 212 SPREDT BLOKK- OG NÆRINGSBEBYGGELSE MED ÅPNE AREALER

"Denne klassen har mye tilfelles med 210, men her dreier det seg ikke om småhusbebyggelse, men om større bygningsvolumer omgitt av plener, parkerings- og trafikkarealer. Samlet fanger disse to klassene opp det meste av etterkrigstidas by- og tettstedsvekst, og 212 tar for seg det mer urbane miljøet. Dette kan karakteriseres med stikkord som drabantbyer, industri- og næringsområder, utflytende sentrumsområder og kjøpesentra, bensinstasjoner og andre satellitter utenfor tettstedene" (Asheim 1993, s. 21).

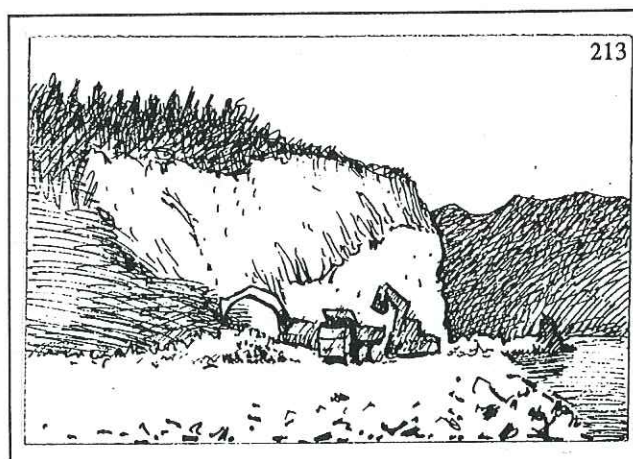
Figur 12. Spredt blokk- og næringsbebyggelse med åpne arealer (Asheim 1993, s.21).

I det kartlagte området finnes 212 oftest i nord, gjerne i tilknytning til tettstedsbebyggelse. Tre store offentlige anlegg nevnes; *HIAS*, *Arstad skole* og *Ottestad ungdomsskole*. I tillegg til offentlige anlegg er også store gartnerianlegg tatt med. Gartnerier, planteskoler og veksthus er temakodet med "G" på kartet.

Ved "tettstedet" *Gubberud* er arealklassen godt representert, og består av en rekke ulike næringsbygninger. Flere har dårlig steds- og stiltilpasning. *Gubberud* er det området i Stange vestbygd med mest utflytende og kaotisk struktur.

AREALKLASSE: 213 ANLEGGSSOMRÅDER

"Hit regnes større eller godt synlige terrenginngrep; fjellskjæringer, steintipper, massetak, søppelfyllinger, deponier for bilvrak og bygge- og anleggsområder som ikke naturlig inngår i de to foregående klassene. Noen steder kan det være aktuelt å markere de mest skjemmende blikkfang som 211 og resten av området som 213. Når slike "sår" i landskapet blir ferdigstilt og gror til med vegetasjon, må områdene selvsagt omklassifiseres til skog, bebyggelse mv" (Asheim 1993, s. 22).

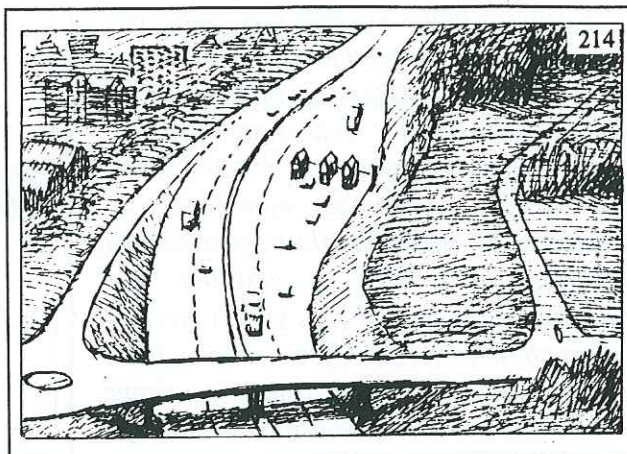

Figur 13. Anleggsområder (Asheim 1993, s.22).

Arealklasse 213 finnes bare i meget beskjedent omfang i området. Enkelte mindre arealer er registrert, men da bare som små lokale fyll- og tipplasser rundt gårder med aktiv drift. De fleste av disse er lagt godt i terrenget, og er lite synlig fra vei.

AREALKLASSE: 214 ÅPNE PLAGSER, TRAFIKKAREALER MV.

"Her inngår større asfalterte, gruslagte eller plenlagte arealer der kjøretøyer og tekniske innretninger preger hovedinntrykket; flyplasser, større vei-, jernbane- og havneanlegg, parkeringsplasser, småbåttopplag, campingplasser og grusbaner. 214 bør bare omfatte overordna strukturer og arealer/anlegg som er visuelt avgrenset fra omgivelsene. I åpne urbane landskap kan vi markere viktige motorvei- og jernbanekorridorer. 214-markeringene vil stå i nær sammenheng med de hvite veimarkeringene på kartet. Samlet vil dette tegne viktige mønstre og gi et bilde av stedenes særtrekk og historiske utvikling" (Asheim 1993, s. 22).

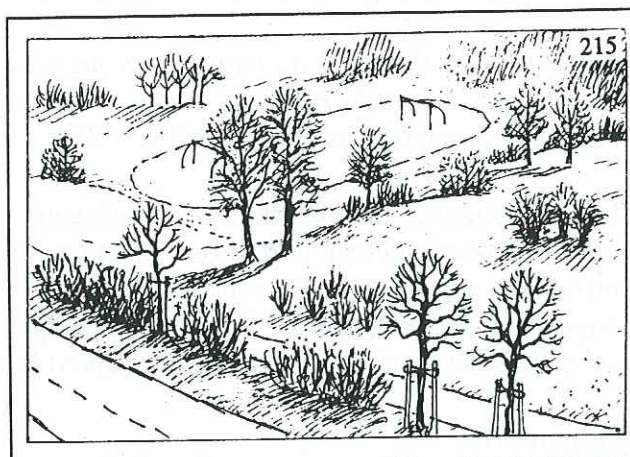

Figur 14. Åpne plasser, trafikkarealer m.v. (Asheim 1993, s.22).

I Stange vestbygd er bare noen få små arealer registrert som 214. De største er parkeringsplassene ved *Stange kirke* og *Ottestad annekskirke*. Jernbanetraséen ved bl.a. *Ottestad stasjon* er også lagt til denne klassen.

AREALKLASSE: 215 PLENER OG GRØNNANLEGG

"Denne klassen er (forbeholdt) større og klart definerte parklandskap, grassletter og urbane vegetasjonsbelter i forbindelse med skole- og idrettsanlegg, motorveier og trafikkmaskiner. Eksempler på anlegg av denne typen er "grønne" idrettsanlegg, ballsletter, golfbaner, gravplasser, opparbeida beida badestrender og solingsarealer, støyvoller og skjermplanter langs trafikkarer, samt nyetablerte parkanlegg" (Asheim 1993, s.23).

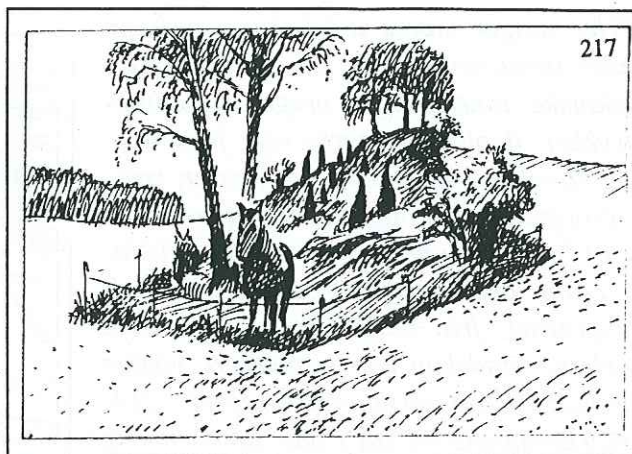

Figur 15. Plener og grønnanlegg (Asheim 1993, s.23).

I Stange vestbygd er kun ett areal registrert innenfor denne arealklassen, nemlig idrettsplass og grønntanlegg ved rensaneanlegget *HIAS*.

AREALKLASSE: 217 HAGEMARK

"Hit regnes beiter og deler av beitemark som har preg av hagemark; beiteutformet tre- og buskvegetasjon og intakt naturlig terreng med raviner, bekker mv. Karakteristiske typer av hagemark er eikebakker, bjørkehager, gråorhager, einerbakker og einerberg. I østlandets flatbygder der det allsidige jordbruket er erstattet med ensidig planteproduksjon, vil det være av interesse å kartlegge også rester av tidligere hagemark. Restlokaliteter av denne typen kan ha en framtreddende plass på tørre åkerholmer og karrige bergrabber i jordbrukslandskapets randsoner" (Asheim 1993, s. 25).

Figur 16. Hagemark (Asheim 1993, s.25).

Fra å være ei bygd med tildels omfattende vekselbruk og husdyrhold ved slutten av siste krig, har Stange vestbygd hatt en rask overgang til et mer ensidig jordbruk basert på kornproduksjon. I tillegg er hesten forlenget erstattet med maskinell trekkraft. På den måten ble hagemarka de fleste steder overflødig og er enten blitt planert til åker eller grodd til med skog. Likevel har enkelte gårder fortsatt med husdyrdrift. Den arealbruk disse gårdene har holdt i hevd har ført til at ulike kulturmarkstyper er blitt bevart. Dette er viktige kulturmarkstyper som høyner området samlete kulturlandskapsverdi.

Innenfor kartområdet er 217 hagemark fortsatt en temmelig utbredt kulturmarkstype, selv om flere lokaliteter er i ferd med å gro til. I det fullkultiverte Stange vestbygd er hagemarkene viktige grønne øyer som skaper variasjon i et ellers ensformig åkerlandskap. Hagemarka er et element som avgjort beriker området kulturlandskapsverdi.

"Både gamle slåttenger og hagemarker preget i stor grad landskapet før. Nå er de truet over hele landet. I korndistrikter og mange utkanter er det tilgroing eller skogplanting som truer de gamle hagemarkene" (Oddvar I.N. 1989, s. 20).

Fordi hagemarka generelt er i sterk tilbakegang i Østlandets korndistrikter, blir dens betydning som landskapselement framhevet. Gjennom tillegskoder skilles det på kartet mellom ulike utforming og bruk; "HS" = hagemark med skogspreg i bruk som beite, "hs" = brakklagt hagemark med skogspreg, "h" = brakklagt hagemark. **NB!** Arealer som bare har fargesignatur 217, uten bokstavkoding, tilsvarer (lysåpen) hagemark i bruk som beite.

Hagemark

"Hagemarka er en kulturmarkstype som har fått sitt særpreg gjennom langvarig og gjerne allsidig husdyrbeite. Som beitemarkstype er den lett gjenkjennelig med store, spredtstående lauvtrær med et ofte åpent og parklignende preg. Hagemarka skiller seg fra hageskogen som har et mer lukket preg. Ved siden av de særpregede og markerte synsinntrykk hagemarka gir både på avstand og på nært hold, er den et historisk og økologisk viktig landskapselement" (Horsberg 1990, vedlegg 8).

Lysåpne hagemarker finnes bl.a. ved *Arstad nordre* (17/2), *Ottestad nordre* (30/1), *Ringnes* (42/1) og *Dælin vestre* (44/1). Ved f.eks. *Ringnes* er hagemark blitt restaurert (Katerås upubl.).

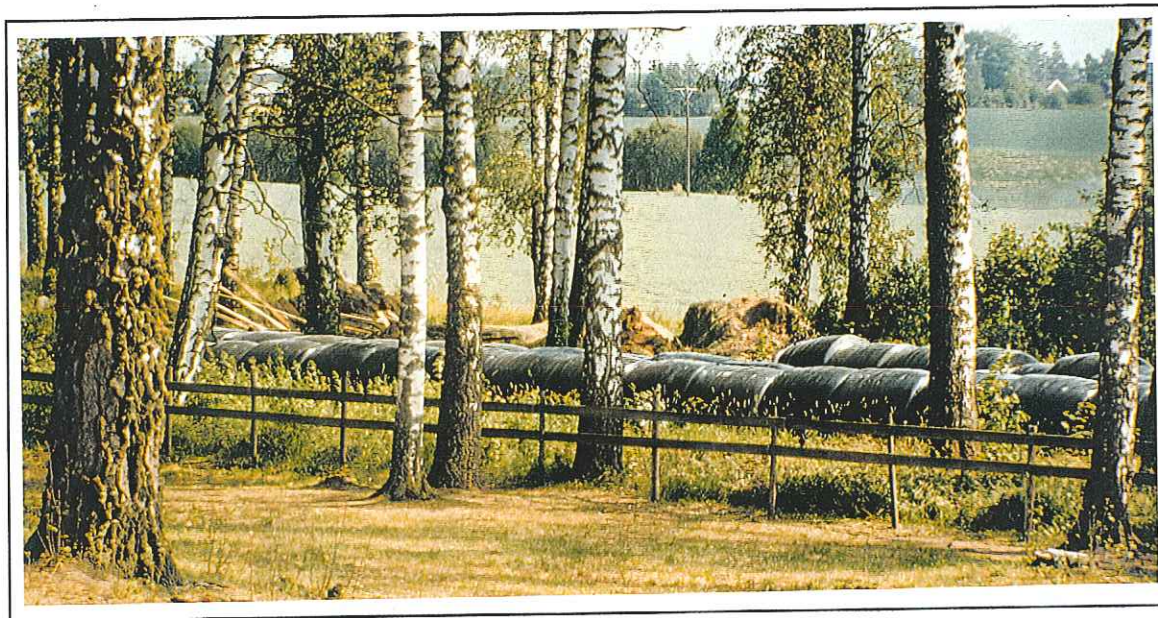
Bjørkehageskog

Bjørkehagene er en kulturmarkstype med lysåpen, parkpreget skog hvor trærne står med god avstand. Busksjiktet er ofte sterkt tilbakeholdt eller mangler helt. I Stange vestbygd finnes fortsatt enkelte store arealer med bjørkehageskog som fortsatt er i bruk eller som nylig er brakklagt.

For å bevare disse bør de forvaltes for å sikre et framtidig beite, også de finest brakklagte utformingene bør igjen tas i bruk. Et allsidig husdyrbeite er mest ønskelig da dette er en form for bruk/skjøtsel som ivaretar både de kulturhistoriske, landskapsestetiske og botaniske interessene knyttet til bjørkehageskogen.

"Ved nærbeiting vil landskapet nær garden forandres sterkt. Det utvikles karakteristiske landskapstyper som er betinget av naturgrunnlag og skjøtsel. Alminnelig er at skogstrær blir fjernet, mens enkelte dyptrotede lauvtrær blir stående tilbake. De gir skygge på varme dager, de hindrer ikke grasvekst i særlig utstrekning og kan være direkte nyttige fordi de ved hjelp av dype røtter kan hente opp næringsemner som plantene trenger til sin vekst fra dypere jordlag, og tilføre dem til overflaten. I områder nord for eikas utbredelsesområde er det hengebjørk som tar over som typisk hagemarkstre. Det kan utvikle seg bjerkelunder som er et typisk trekk i miljøet omkring gardar og plasser" (Dahl 1975, s. 3).

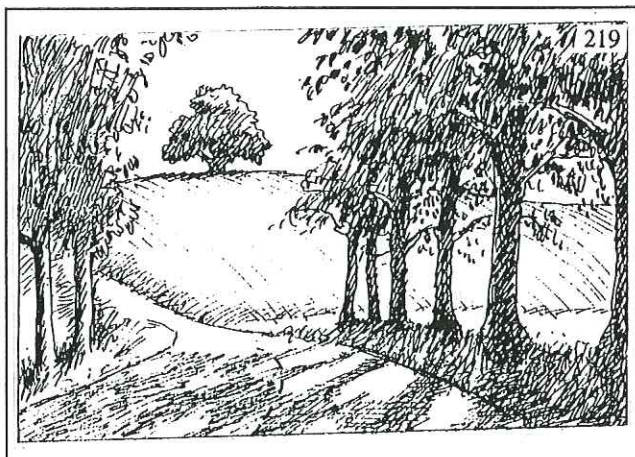
Ved *Atlungstad* (41/1) finner en områdetets største og mest karakteristiske utforming av bjørkehageskog. Denne er ikke lenger i bruk og domineres gradvis av en naturlig tilvekst. Store, velholdte hageskoger i drift finnes forøvrig ved bl.a. *Ringnes* (42/1) og *Huseby* (77/1).

Bilde 16. Godt kamouflert av bjørkehageskogens tresetting ligger høyballer lagret bak et gjerde ved *Staur* (75/1). Hagemarksskogen er blitt en tildels sjelden kulturmarkstype i Østlandets korndistrikter.

AREALKLASSE: 219 MARKANT TREVEGETASJON

"Denne klassen er opprettet for å markere trevegetasjon som har en framtrædende plass og som gir landskapet karakter. I åpent landskap har frittstående trær og vegetasjonsbelter ofte en monumental virkning. Dette gjelder først og fremst store trær med breie kroner, men også beskjedne krattbelter vil komme i betraktning bare landskapet er åpent nok. Alléer, trerekker og lunder hører også med, likeens ruvende lauvbryn langs jordekanter og storvokst (edel-)lauvskog i kulturlandskapets randsoner. På denne måten kan vi og markere åkerholmer o.l. med langt framskreden suksisjon og mulige botaniske interesser" (Asheim 1993, s. 27).

Figur 17. Markant vegetasjon (Asheim 1993, s.27).

I de sørligste deler av Stange vestbygd, hvor landskapet har en meget åpen karakter, vil all vegetasjon nærmest være markant og viktig for det visuelle inntrykket.

Åkerholmer og tresatte gravhauger

En åkerholme kan være en forhøyning av berg og steinblokker i jordsmonnet som ikke har latt seg dyrke. Eller det kan være fredete arealer med ulike fornminner som helleristninger, gravhauger, gravrøyser etc. Det kan også stå eldre uthus på åkerholmene, som løer, smier og størhus, pelsdyranlegg, etc.

Åkerholmer med små eldre bygninger og gamle rydningsrøyser er også verdifulle landskapselementer. Disse fortjener særlig oppmerksomhet fordi de forteller om de forutsetninger jordbruket har hatt helt opp til vår egen tid. Dette er elementer som ikke nødvendigvis er spesielt gamle, men som forsvinner etterhvert fordi de ikke lenger er i bruk. Derfor blir de heller ikke vedlikeholdt, til tross for at de ofte representerer kuriositeter fra vår nære landbrukshistorie.

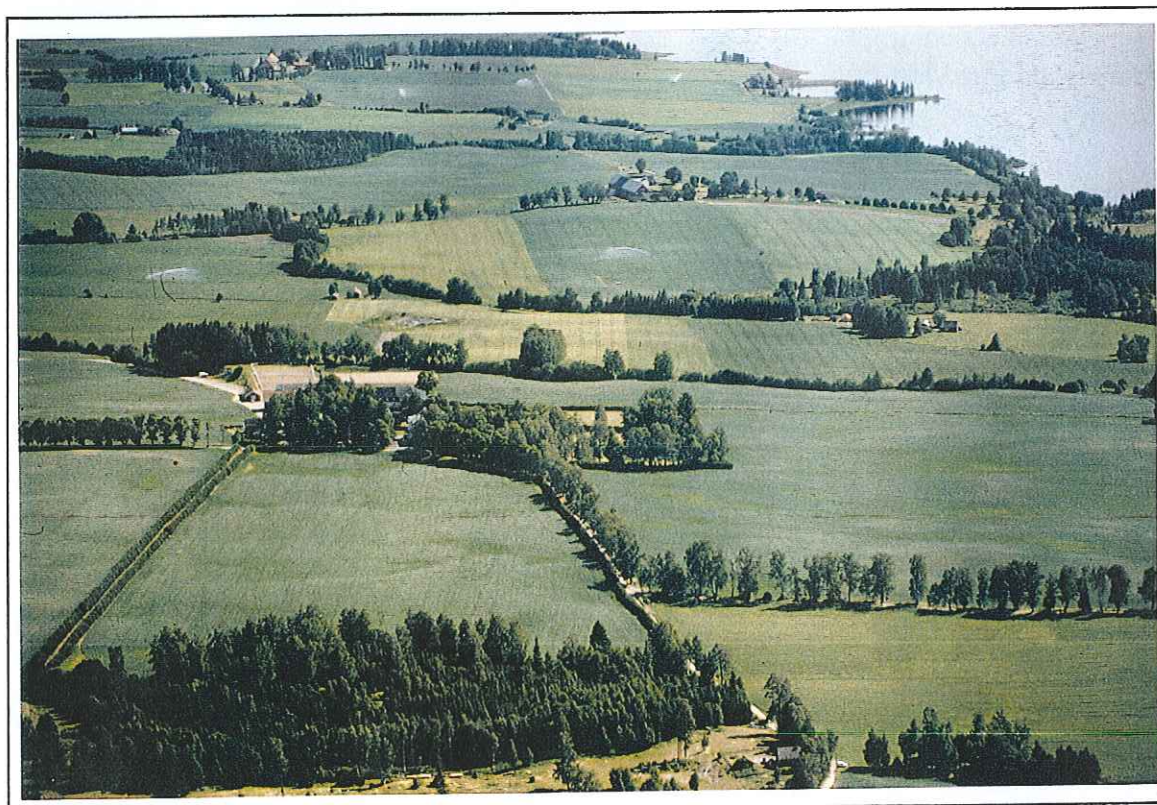
Alléer og trerekker

"Definisjonsmessig består en allé av minst en trerad på hver side av veien. Finnes det to trerader på hver side av veien kalles dette en dobbelt-allé. Står trærne ordnet i en rad på bare én side av veien, kalles dette for en enkel trerække. (Gustavsson og Ingelög 1994. s. 261)

I et så åpent landskap som Stange vestbygd vil ikke den visuelle forskjell på allé og trerække være særlig stor dersom de betraktes på avstand. Begge framstår som markante kulisser i det åpne landskapet, og er ofte sentrale rominndelende elementer.

Bilde 17. Gravhaug på Skjerden østre (51/1). "Skogbevokst, NV-SØ orientert åkerholme. Steinblandet rundhaug, ganske klart markert. Godt synlig i terrenget. Jevn avrundet form. Lite krater helt på toppen. Overgrodd av gress, løv- og furutrær. Mål: diameter - 18 m, høyde - 2,5 m" (Universitetets Oldsaksamling 1972).

Bilde 18. Ved *Atlungstad* (42/1,5) finner en noe av Stange vestbygds mest markante herregårdslandskap. Her danner alléer, hekker, hagemark og vanningsdam, sammen med et enhetlig markant gårdsanlegg, et vakkert og slående hele.

På nært hold oppleves derimot en allé og trerekke ulikt. En trerekke langs vei framstår mer som en markant avgrensning av veien på én side. Opplevelsesmessig får man inntrykk av å bevege seg i kant og langsetter av et åpent areal. En allé gir derimot en mer romlig overbygging, og man får mer følelsen av å bevege seg inne i noe. Begge opplevelsesaspektene er romlig betont og er således like viktige. Vekslinger av disse to gir variasjon i opplevelsen av landskapet.

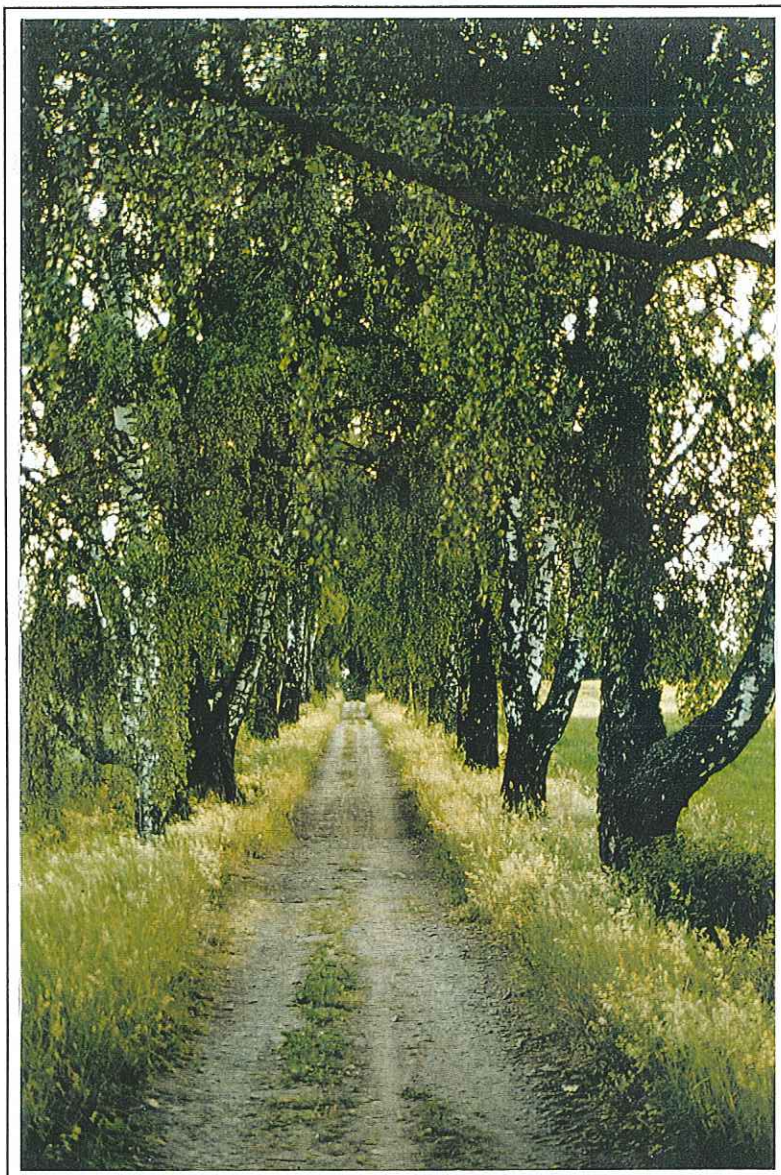
På kartet er ikke allé og trerekke kodet fra øvrig markant vegetasjon. Dette fordi de historisk og arealmessig nesten alltid har vært knyttet til veien. Av den grunn vil de også komme klart fram på kartet.

"Alléen er et av landskapsarkitekturens eldste uttrykk. Alléen har utviklet seg fra en urgammel skikk der man hensiktsmessig plantet noen trær hist og her til den nådde sin kanskje mest sentrale

rolle i barokkens tidsalder som fullendt symmetrisk allé. Alléen forbinder vi nok mest med herregårdslandskapet, hvor de har understreket landskapets sentralpunkter som f.eks. kirken, storgårder eller jordbruksskolen" (Gustavsson og Ingelög 1994, s. 260).

Som landskapselement blir gjerne alléer forbundet med større gårder. Alléen skulle være inngangsporten til gården, en "rød løper" som førte inn til tunets fremre respektable deler.

I Stange vestbygd har enkelte bruk bevart sine gamle alléer/trerekker ned mot *Mjøsa*. Dette er elementer fra en tid hvor ferdsel på *Mjøsa* var mer vanlig. Ankomsten til gården skulle også være respektable og innbydende fra vannet. Muligens fikk slike alléer en oppblomstring etter at Jernbarden, Norges første innsjødampskip, i 1841 startet sin regulære turist- og godstrafikk på *Mjøsa* (Hougen 1945, s.52).

Bilde 19. Atlungstad (42/1,5): Bjørkealléen som fører ned til Mjøsa.

Trerekker og alléer orientert mot *Mjøsa* finnes på *Nordsveen* (10/1), *Sveen* (11/1), *Atlungstad* (41/1,5) og *Staur* (75/1).

Fra flere av gårdene og ut mot en mer sentral gjennomfartsvei finnes også flere vakre alléer og trerekker, bla. på *Hegsvold* (38/1), *Atlungstad* (41/1,5), *Nøttestad nordre* (43/1), *Grimerud* (48/1), *Næsten* (61/1), *Elton østre* (72/1), *Elton nordre* (73/1), m.fl. Ved gården *Huseby* (77/1) finner vi et eksempel på at nye alléer også blir plantet i vår tid.

Ved *Tokstad* (7/1) og *Gyrud* (9/1), lengst i nord, finnes også en trerække og en allé. Disse er viktige elementer i et utsatt pressområde. Med boligområder på alle kanter er de viktige innfallsporter til de tettstedsnære gårdsmiljøene. Alléen på *Gyrud* (9/1) skal særlig framheves der den vakkert omkranser en del av "den gamle kongevei".

Vegetasjonsbelter og kantsoner

"Inne mellom jordbrukets dyrka og skogløse arealer er kantvegetasjonen et verdifullt landskapselement. Den danner kulisser i et produktivt og velfrisert landskap, og langs vassdragene bidrar den til å understreke bekker og elver som elementer i landskapet. Kantsonene binder landskapet sammen og gir det større opplevelsverdi" (Østebrot 1987, s.4).

I Stange vestbygd finnes som oftest markante vegetasjonsbelter og kantsoner i eiendomsdeler som smale, tette kantsoner. Særlig i de midtre og søndre deler av kartområdet vil nærmest all busk- og trevegetasjon i åpent landskap være markant. I så åpne områder som her utgjør de viktige landskapselementer som bryter opp ensformigheten i jordbrukslandskapet, og gjør landskapet mer levende. Ved nydyrking og for å bedre arronderingen fjernes ofte slike kantsoner mellom produktive arealer. Slik kan rester av ulike naturtyper gå tapt.

"Økologisk sett er kantsoner viktige forflytningskorridorer og spredningsveier for det dyreliv som finnes i slike biotoper. Mange skjæringspunkter, kryss, og liten avstand mellom avbrutte kantsoner er derfor av stor betydning" (Østebrot 1987, s.7).

5. TEMA - KULTURLANDSKAP

5.1 GÅRDSNAVN SOM "VISUELLE" KULTURMINNER

Stange er en av de tidligst rydda bygder på Hedemarken. En fruktbar og lett dyrket jord fristet til tidlig bosetting før Kristi fødsel. Studier av områdets gårdsnavn har gitt omfattende historisk informasjon om bosettingsforløpet, og gårdsdannelser fra ulike historiske epoker kan følges meget godt.

I "Stange bygdebok II" gir O.R. Johannesen en god redegjørelse for Stanges eldste bosetning gjennom tolking av gårdsnavnenes betydning og naturgitte opphav. I kulturlandskapssammenheng er dette aktuelt for å forstå landskapets historiske dimensjon.

"Gårdsnavnene lar seg ordne og inndeles i grupper. Ved å studere navnene og gårdenes beliggenhet i terrenget, får vi et innblikk i gårdsnavnenes relative og absolutte kronologi. Vi kan lære hva navnene kan fortelle enkeltvis og i flokk. Vi kan også undertiden løfte på historiens slør og skimte fortidens sosiale forhold bak navnene, av og til får vi også vite litt om den administrative og kirkelige inndeling. Gårdsnavnene gir oss det historiske perspektiv, og i samarbeide med det arkeologiske materiale gir de oss historien i skarpt relieff" (Johannesen 1952, s. 965).

Basert på Johannesen (1952 s.964-971) gir vi en kortfattet presentasjon av de hovedgrupper av gårdsnavn som finnes i Stange vestbygd. Formålet er å fremme ideen om gårdsnavn som mulig visualiserbare kulturminner.

Gårdsnavnenes betydning og inndeling i navnegrupper

Fra **eldre jernalder** (500 f.Kr. - 700 e.Kr.) finnes det i Stange bevart fire hovedgrupper av gårdsnavn.

* **Usammensatte naturnavn;** er gårdsnavn som forteller noe om selve landskapet. Eks. *Alm, Berg, Lund, Holm, Frang* (frjór = fruktbar?), *Rå* (rà = krok, gården lå i en krok mot skogen), *Ree* (av reidr = et rede) og *Staur* (= stakk, brukes om halvøy og nes. Sistnevnte stemmer godt i.o.m. at flere små nes stikker ut i *Mjøsa* nedenfor gården).

* **Vin-gårder;** eks. *Dælin* (dolin; er sammensatt av dalr og vin = dalgården), *Skjerden* (skerdin; er sammensatt av skard og vin = gården ved skaret), *Remmen* (randvin; gården som ligger på kanten av en bakkehelling) og *Løken* (leikvin; leikr betyr lek og dans, men mer i religiøs retning). I Stange kommune finnes 13 vin-gårder.

* **Heim-gårder;** går ikke fullt så langt tilbake i alder som vin-gårdene, men tilsammen utgjør de den eldre jernalders viktigste navneklasser. I Stange finnes to heimgårder; *Sorum* (sudrheimr) og *Lalum* (uviss betydning).

* **Kult- og tingnavn;** eks; *Elton* (= helgjartun, det hellige tun) og *Godager* (= gudåker, gården har i sin tid vært knyttet til kultus).

Gjennom gårdsnavnene kan vi følge den store gårdstilveksten som startet ved inngangen av **ynge jernalder (vikingtid)**. I Stange ble det i denne perioden ryddet ca. 70 nye gårder.

* **Stad-navn;** er den vanligste navnegruppen fra vikingtiden (25 stk.). Stad-gårdene ligger jevnt over i de beste strøk av bygda, og de fyller ut mellomrommet mellom de eldre gårdene. Det er karakteristisk for stad-gårdene at de opptrer i forbindelse med et mannsnavn, navnet på han som ryddet gården - *rudkallen*. I Stange vestbygd finner vi bl.a. *Atlungstad*, *Bjørnstad*, *Ottestad*, *Rekstad* og *Veflingstad*.

* **Sammensatte naturnavn;** er også gårdsnavn som forteller noe om selve landskapet, men helst mer beskrivende enn usammensatte naturnavn fra den eldre jernalder. I Stange vestbygd finnes flere gårder med sammensatte naturnavn f.eks. *Fokhol* ("den værharde haugen"), *Jemli* ("Jafnali" = den jevnt skrånende li) og *Nordvi* (nord og vidir = skog, nordskogen).

* **By-navn;** *By* er en østlandsk variant av *bær*, som betyr gård. I Stange finner vi bl.a. *Nøkleby* (av adjektivet *mikill* = stor), *Huseby* og *Østby*.

Den tredje store epoken i bosetningen er **middelalderen**, en ekspansjon som førte bosetningen fram til et stadium som siden har satt sitt preg på bygda. Bortsett fra at mange gårder siden ble delt i flere bruk, har ikke store endringer i bosettingen skjedd siden. Middelalderens mest vanlige navneklasser er navn på -rud og -sven, som begge betyr en rydning.

* **Rud-navn;** *Rud* er avledet av *rjódr* = en rydning. Rud-navnene er, som stad-navnene, ofte satt sammen med personnavn. Her møter vi for første gang også kristne navn som Jon, Per og andre. De fleste rud-gårdene i Stange er fra det 12. og 13. århundre. I Stange vestbygd har vi bl.a. *Gyrud* (av Gyda), *Sålerud* (av Solvi), *Åsterud* (av Åsta) og *Gubberud* (av Gubbi, en forkortelse av Gudbrandr).

* **Sven-navn;** *Sven* er avledet av verbet *svida* = å brenne, svi av et område til rydning). I Stange vestbygd er sven-gårdene mye mindre utbredt enn rud-gårdene. Johannesen nevner ingen eksempler i bygdeboka. Trolig er *Frangsveen*, *Nordsveen* og *Hjermstadsveen* eksepler på sven-gårder i Stange vestbygd.

Visualisering av gårdsnavnene

I Stange er gårdsnavnene en betydelig kilde til forståelse av jordbruksbygdas bosettings-historie. En tur i Stange vestbygd kan dermed bli en spennende lokalhistorisk ferd - om man har kunnskap om gårdsnavnenes betydning. Dessverre er denne kunnskapen tungt tilgjengelig for de fleste.

Fordi gårdsnavnene allerede finnes digitalt på landskapskartet kan de tematiseres etter f.eks. den inndeling i alders- og navnegrupper som skissert ovenfor. En slik visualisering kan gjøres på samme tematiserte kulturminnekart som f.eks. SEFRAK-registreringer og andre spesielle kulturminner.

Et konkret forslag om visualisering av gårdsnavnene i selve landskapet er foreslått i kap. 7.

5.2 SÆREGNE MILJØER

I Stange vestbygd finnes flere særegne kulturmiljøer. Et slikt miljø finnes bl.a. ved *Ottestad*; *"Det eneste stedet i Stange vi kan konstantere kontakt mellom anselige fornminner og middelalderens kirkested, er på gården Ottestad. Her ligger de nedgrodde restene av et gravfelt, der et par av haugene har hatt dimensjoner over det vanlige med tverrmål på 20 - 30 meter"* (Hagen 1985, s. 25).

Gårdsnavnet *Ottestad* er et -stadnavn fra vikingtid (Johannesen 1952, s.968), noe som indikerer at gården ble ryddet engang i den yngre jernalder. Ved gården ligger et betydelig fornminnefelt som støtter teorien om gårdsnavnets alder. Ved *Ottestad* finnes og et gammelt kirkested fra middelalderen. At kirkestedet tok navn etter gården viser at *Ottestad* dengang var en av distriktets ledende storgårder. Sammenhengen mellom gårdsnavn, fornminnefelt og kirkested er en interessant kulturminnekombinasjon;

"Der vi finner slike (stor)hauger, har stedet trolig hatt viktige samfunnsfunksjoner. Også kirkemakten har senere funnet det naturlig å markere seg i det samme område. Ut av kulturlandskapet kan vi således lese oss til hvor de største og viktigste sentrene har ligget. Både de hedenske haugene og de kristne kirkene ligger på steder der folk til alle tider har ferdes, og de står som "veivisere", synlige på langt hold. De hedenske haugene, uansett alder og art, er bygget som hellige steder, en oppgave de mistet da kirkene ble reist, ofte i samme område." (Hagen 1985, s. 15 og 16).

Bilde 20. "Den gamle kongevei" ved *Ottestad nordre* (30/1). Dette er trolig del av en oldtidsvei som allerede i førkristen tid gikk gjennom gårdens gravfelt. I dag gjør den nytte som fegate til gårdens hagemark.

Interessant er sammenkoblingen mot ferdsel. Storhauger ligger nesten alltid sentralt i tilknytning til sentrale veier. Folk som ferdet langs hovedveiene oppfattet gravhaugene også som sin tids makt- og administrasjonssymboler. Det er sammenhengen mellom gravhaug, kirkested og vei som gjør *Ottestadområdet* til et særegent, kulturmiljø.

Bl.a. fordi *Ottestad nordre* (30/1) fortsatt har husdyrdrift, er "fegata" til havnehagen (og fornminnefeltet), vest for gården blitt bevart. Dette er rester etter "den gamle kongevei" som tidligere gikk gjennom Stange (Gjestvang pers. medd.).

"I Norge har vi mange veger som går under navnet "kongeveg". Selv om kongeveg-betegnelsen kunne tilsi at det er en veg som kongen brukte, behøver ikke det å være tilfelle. Kongeveg er den gamle betegnelsen på hovedvegene som lå under dansk-norsk (statens) forvaltning, og svarer til våre dagers hovedveger (riksveger). Kongevegene ble hovedsaklig bygget i perioden 1650-1800" (Møyner 1994, s. 20).

Selv om begrepet kongevei ikke er av tilsvarende alder som gravhaugene, så fantes det nok en eldre vegtrasée gjennom *Ottestad* lenge før kongevei-betegnelsen oppstod. At kongeveien i sin tid ble lagt på den gamle ferdselsveien forteller også om hvilken status og posisjon gamleveien gjennom *Ottestad* hadde.

Ved *Ottestad* er det først og fremst den gode sammenhengen mellom landskapselementene som danner et særegent kulturmiljø. På landskapskartet kommer ikke disse historiske elementsammenhengene klart fram. På et tematisert kulturminnekart kan derimot slike spesielle områder merkes ut.

På et tematisert "historisk" landskapskart vil man kunne visualisere enkelte spesielle landskapselementers tilhørighet i bestemte tidsepoker. På denne måten kan man visuelt framstille landskapets historiske dimensjon og dybde ved at ulike landskapselementer har fargesignatur og koder for ulike tidsepoker.

For *Ottestadområdet* vil kartet f.eks. kunne vise; gravhaug og gårdsnavn = vikingtid, kirkestedet = middelalder, kongevei og kirke; 1600 - 1800 tallet, etc. Et slikt temakart kan f.eks. utarbeides av kommunens lokale historielag.

5.3 BYGDE- OG GRENDEVEIER

"Et hvert landskap har særtrekk som preger vegen. Tilsvarende er vegen et viktig karaktertrekk i landskapsbildet. Gamle veger tegner vare linjer i landskapet, framhever utydelige terrengformer, forsterker dramatik og gjør avstandene fattbare i åpne landskapsrom. Mønsteret av gamle veglinjer forklarer også historiske sammenhenger i kulturlandskapet. Tidligere eiendomsforhold, bosettingsmønstre og bruksformer vil ofte tre klart fram gjennom nettet av veger og vegfar" (Møyner 1994, s.29).

Bilde 21. Grusveien (F197) mellom Næsten (61/1) og Stange kirke er et godt eksempel på en " gammel" bygdevei. Fra tun til tun følger den vakkert det bølgende landskapets høyder og forsenkninger.

De mange småveiene i Stange vestbygd er viktige for tilgjengeligheten til og i området. Karakteristiske gruslagte grendeveier - mange med særegen skjønnhet og idyll - slynger seg gjennom det bølgende landskapet. Veien følger terrengformen både vakkert og naturlig, der de snor seg fra gård til gård. Trasévalget er hensiktsmessig tilpasset naturgrunnlag og arealbruk. Med korte siktstrekninger fører de fra punkt til punkt og stadig avsløres nye synsrender og visuelle inntrykk. Mens nye veier ofte skjærer gjennom landskapet som rette snorer mellom tettstedene, så tar de gamle veiene mer hensyn til landsbygdas små enheter og landskapets bølgende formasjoner.

Bl.a. fordi både trafikk og hastighet økte på veiene, ble enkelte gjennomfartsveier lagt utenom flere gårdstun. Dermed har flere av storgårdene "støtt" bygdeveien fra seg ved å legge en nøytral sone av åkermark eller hage mellom tun og vei. Noen steder har omleggingen av veinettet også medført at gårdens hovedbygning har fått en mer markert og representativ fasade ut mot veien, og ikke bare inn mot tunet som tidligere var vanlig.

Ottestadstien.

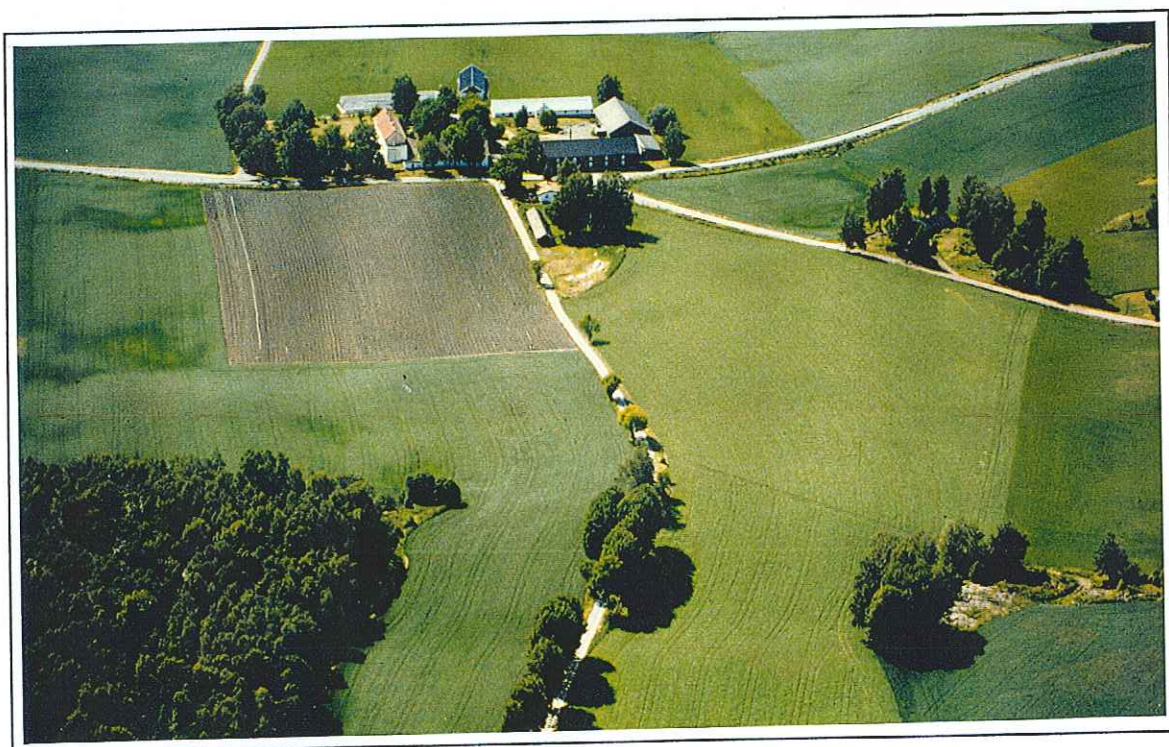
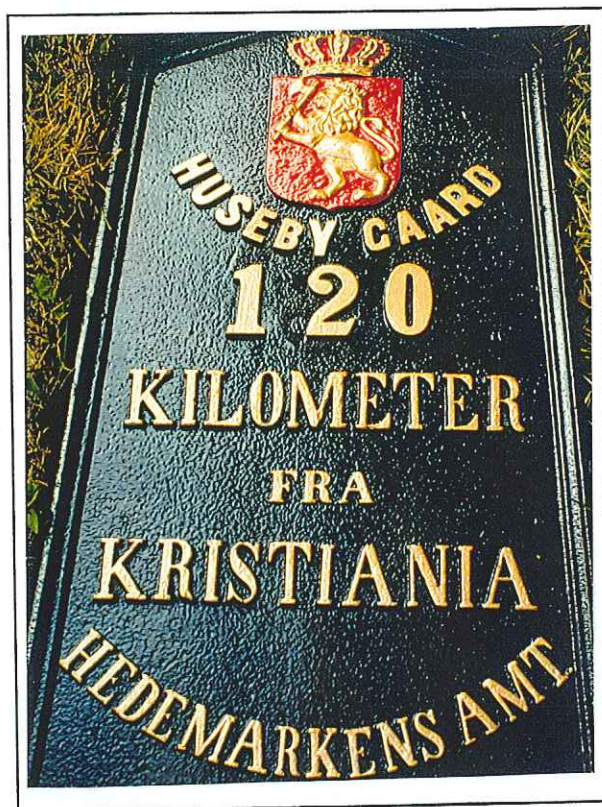
Ottestadstien er planlagt av og gjennomført av et utvalg gardbrukere i Ottestad Nordbygds Grunneierlag, med Lars Alhaug som drivkraft, og med tilskudd til spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap fra Fylkesmannens landbruksavdeling og SKAP-midler. Turstien som ble åpnet i 1993 er ca. 15 km og merket med skilter og blå trebrikker.

I forbindelse med åpningen skrev Hamar Arbeiderblad; "*Stien følger gamle ferdselsveger, den følger åkerkanter og gardsveger. Stivandreren opplever åkerlandskap, bjørkelunder, alléer, små skogområder, beitemarker, tusen år gamle gravhauger, storgardstun, gamle arbeiderboliger, moderne gardsdrift og et rikt dyreliv.*" (Myrvang 1993).

Bilde 22. Et gammelt veiskilt på *Huseby* (77/1) viser at hovedveien engang gikk innom gården. I dag ligger Huseby godt tilbaketrukket fra gjennomfartsveien.

De deler av *Ottestadstien* som befinner seg innenfor det kartlagte området er inntegnet på kartet. En slik markering av stier inngår normalt ikke i et fase 2 landskapskart. Men fordi *Ottestadstien* er en betydelig kilde til ulike landskapsopplevelser er den merket inn på kartet. Også andre turstier og særegne historiske veier kan inntegnes på denne måten. I Stange vestbygd vil f.eks restene av "*den gamle kongevei*" også være aktuell å merke av på landskapskartet.

I tillegg kan man og merke av enkelte bygdeveier, eller særskilte strekninger hos disse, med fine opplevelsesmuligheter og utkikkspunkt. Slike veistrekninger kan merkes av på kartet som egne linjetema.

Bilde 23. Enkelte gårder ligger som sentrale knutepunkt i landskapet, noe *Sakslund* (70/1) er et godt eksempel på. Hele fem veier møtes ved gården.

5.4 OMRÅDER MED REST AV GAMMEL AREALSTRUKTUR

"Etterlevninger etter tidligere kulturlandskap er viktige vitenskapelige kilder, samtidig som de er med på å prege våre omgivelser i dag, vår historieoppfatning og vår identitet" (Jones 1985, s. 12).

I forslag til miljømålsetninger for Stange kommune fra 1990 heter det bl.a. at; "Ved arealdisponeringer skal en legge vekt på å bevare representative, spesielle, egenartede eller vakre natur- og kulturlandskap ut fra den betydningen de har for arts mangfold, landskapsbilde, undervisning og naturopplevelse" (Christiansen 1990, s. 16).

Selv om Stange vestbygd er et av Hedmarks prioriterte kulturlandskapsområder har det skjedd store endringer også her. En kraftig reduksjon av husdyrholdet har bl.a. ført til at mange beitemarker er omdisponert til åker. Samtidig har økt maskinkraft frambragt driftsrasjonelle krav om større og mer homogene produksjonsflater. Gården *Hegsvold* (38/1) er et eksempel på hvordan mange gårder utvidet sine åkerarealer på bekostning av ulike restarealer. Arealendringene på *Hegsvold* er kort beskrevet på neste side.

På *Dælin vestre* (44/1) er et område med spor etter tidligere arealbruk og driftsstruktur fremdeles bevart. På beitemarka sør på eiendommen står fortsatt flere eldre småbygninger. Bygningene er ute av drift og forfallet er betydelig. (Se kartutsnitt figur 21.)

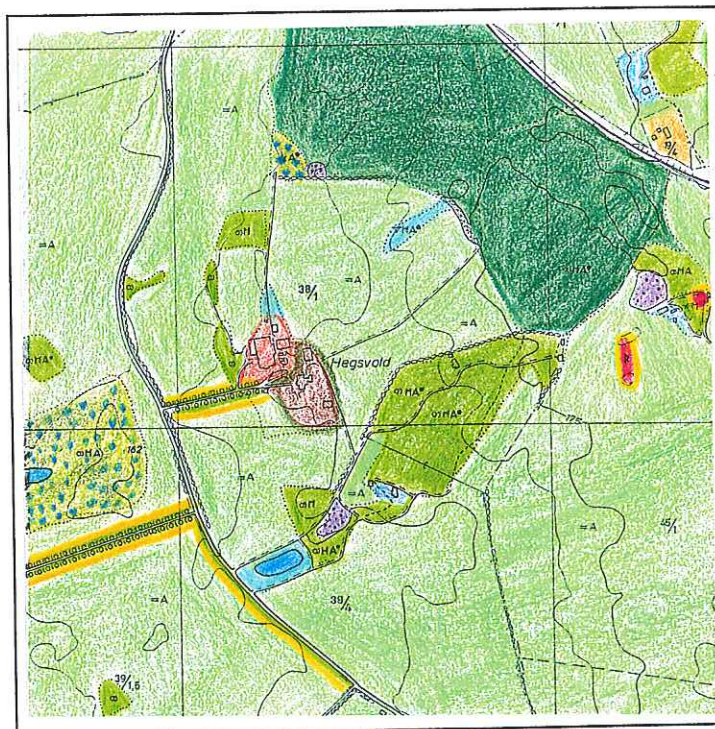

Bilde 24. Spor etter tidligere arealbruk på *Dælin vestre*. Uthus og småstuer skimtes mellom busk- og trevegetasjon i beitemarka. Små åkerholmer er omgitt av åkrer. I eiendomsgrensene sees kantsoner med busk- og trevegetasjon.

På Ø.K.-kartet (fotogrammer fra 1968) har *Hegsvold* (38/1) en forholdsvis variert arealstruktur rundt gården.

Sør-vest for gården lå bl.a. et stort lauvskogsareal. I skillet mellom åker og skog sees et langstrakt steingjerde. Gjerdet kan tyde på at "skogen" tidligere ble brukt som beite, og dermed kanskje hadde et markert hageskogspreg.

En kjerrevei slynger seg gjennom skogen til tre "plasser", som alle har to bygninger hver. Fire små lauvholt sees nord-vest for tunet. Et steingjerde fungerer som teiggrense langs skogsbrynet i nord.

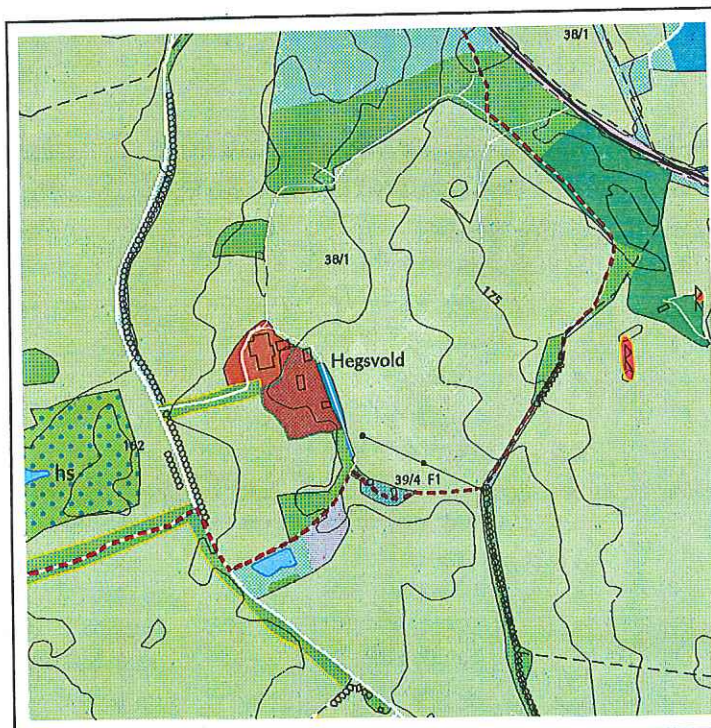
Figur 15. Kartutsnitt Hegsvold. Fra ØK-kart: Kjeverud CR 064-5-1, basert på fotogrammer fra 1968. M 1:10 000.

Sammenligner en kartutsnittet over med utsnittet fra landskapskartet (1994) ser en tydelig endringer rundt *Hegsvold*.

Lauvskogen (hageskogen?) er pløyd til åkermark, og steingjerdet er fjernet. Kjerrevei og den midtre plassen er også borte. De to andre finnes, i følge Ø.K., fortsatt.

Et lauvholt er bevart nord-vest for tunet, de andre er pløyd opp. Stein-gjerdene i nord er også fjernet og skogsarealet er blitt noe mindre. Åkerflaten er større og området er blitt mindre variert.

Endringene ved *Hegsvold* er representativ for arealbruksutviklingen i Stange vestbygd de siste 20-35 år. Til tross for endringene har *Hegsvold* fremdeles bevart en rekke fine landskapskvaliteter. Disse kan oppleves fra *Ottestadstien* som også går over eiendommen (rødstiplet linje).

Figur 16. Kartutsnitt Hegsvold. Fra Stange vestbygd, landskapskart, FASE-2 (Horn et al., 1994.) M 1: 10 000.

5.5 GJERDETYPER

"Steingarder er viktige leveområder for mange plante- og dyrearter, og gir le for vær og vind. Samtidig er de et verdifullt stykke kulturhistorie" (Oddvar I.N. 1989, s.9).

Gjerdene er en del av landskapets kulturbetingede linjedrag. Opprinnelig hadde gjerdene funksjon som stengsel for husdyr mot eng og åker. I Stange er *"jorda typisk morenejord og svært steinrik, særlig jordene ned mot Mjøsa"* (Statkorn 1994, s. 2). Ved rydding av åkerjord ble "biproduktet" - rydningssteinen, lagt i sirlig oppbygde gjerder rundt innmarka.

Det var sjelden nok stein til at steingjerdene alene dannet fullverdige stengsler. Derfor ble ofte en skigard satt oppå. Når husdyra gradvis forsvant ble også behovet for gjerdene redusert. I tillegg kom nye og mer lettstelte gjerdetyper som erstatning for de arbeidskrevende gamle. Skigarden råtnet ned og steingjerdene ble gradvis overgrodd av gras-, busk- og trevegetasjon.

Steingjerder

Steingjerdene er et lite iøynefallende element i dagens Stange landskap. Enkelte er fjernet, mens de aller fleste i eiendomsgrensene er bevart - overgrodd og lite synlige.

Steingjerdene er en gjerdetype som også representerer stedegeen rydningshistorie. I tillegg er steingjerdene del av området kvartærgeologiske historie. Steinenes form og rundingsgrad viser hvordan de er "transportert". I Stange er formen helst kantet, dvs. at den er avsatt av en isbre som morenemateriale. Stein som er avsatt av en breelv har en langt mer avrundet form. Steingjerdene skiller dessuten Mjøsbygdene fra Østlandets leirjordsbygder. I slike områder domineres den gamle havbunnen av leire, og derfor finnes lite rydningsstein til gjerdebruk.

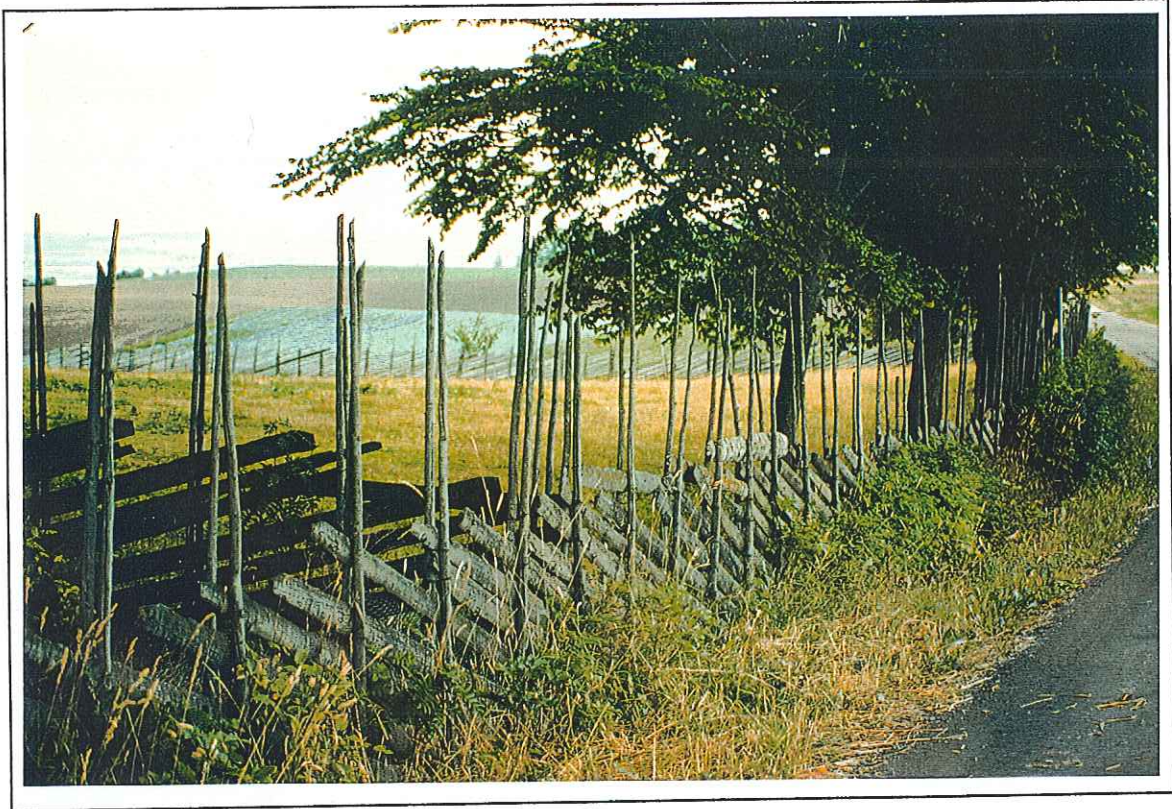
På landskapskartet er steingjerdene avmerket som eget tema. De er gitt en tydelig og noe overdimensjonert signatur for å framheve beliggenheten i terrenget. Steingjerdene er et eget tema i den digitale markslagsbasen og er derved en fase 1 informasjon. Dette medfører at steingjerder ikke blir sjekket under registreringsarbeidet, bl.a. for å redusere feltkostnadene.

Vi påpeker at dette kan være et problem fordi metoden forutsetter at steingjerder fra markslagsbasen også eksisterer i selve landskapet. Hvis steingjerdene derimot ble fjernet i f.eks. 1984 så vil landskapskartet datert 1994 fortsatt vise steingjerdene hentet fra en foreldet markslagsbase. Dette kan være en form for "historieforfalskning" som nok kan villedde framtidige brukere av kartet. De avmerkede steingjerdene bør derfor sjekkes i felt av lokalkjente personer. De eventuelle feil som avdekkes bør straks korrigeres på landskapskartet.

Skigarder

I Stange vestbygd finner en og enkelte steder gamle skigarder. Dette er en gjerdetype som krever langt mer vedlikehold enn de mer varige steingjerdene. Skigarder er imidlertid en gjerdeform som stadig blir mer populær. Som ramme omkring åker, eng og beiter, eller som kant langsetter bygde- og gårdsveier, tilfører skigarden landskapet vakre særtrekk.

Skigarder langs vei kan evt. også avmerkes på landskapskartet som eget linjetema.

Bilde 25. Skigard på *Alm østre* (84/1). Tidligere var skigarden vanlig som gjerdetype over hele landet. I Hedemarksbygdene var det visstnok "plikta ått husmæinn det å haulle skigar'n i stæinn" (Prøysen 1987, s.18).

5.6 ÅRSTIDSVARIASJONER

Bilde 26. I juli er landskapet kleddt i ulike nyanser av grønt. Åkrene har fremdeles umodent korn.

Bilde 27. I august er høsten i anmarsj. Åkrene har nå fått en gylden farge og kontrasten mellom åker og naturens busker og trær forsterkes igjen.

I et så åpent landskap som Stange vestbygd er årstidsvariasjonene viktig for vegetasjonens virkning som romdannende element. Fordi det meste av kantvegetasjonen er lauvkratt og småtrær vil gjennomsiktigheten øke når trærne ikke er lauvbærende.

De vekslende årstider skaper stemninger som framhever arealbruk og områdetets naturstruktur. I løpet av året endres åkerarealenes fysiske form og fargestruktur vel så mye som den naturlige vegetasjonen.

6. TOLKING AV LANDSKAPSKARTET - TO EKSEMPLER

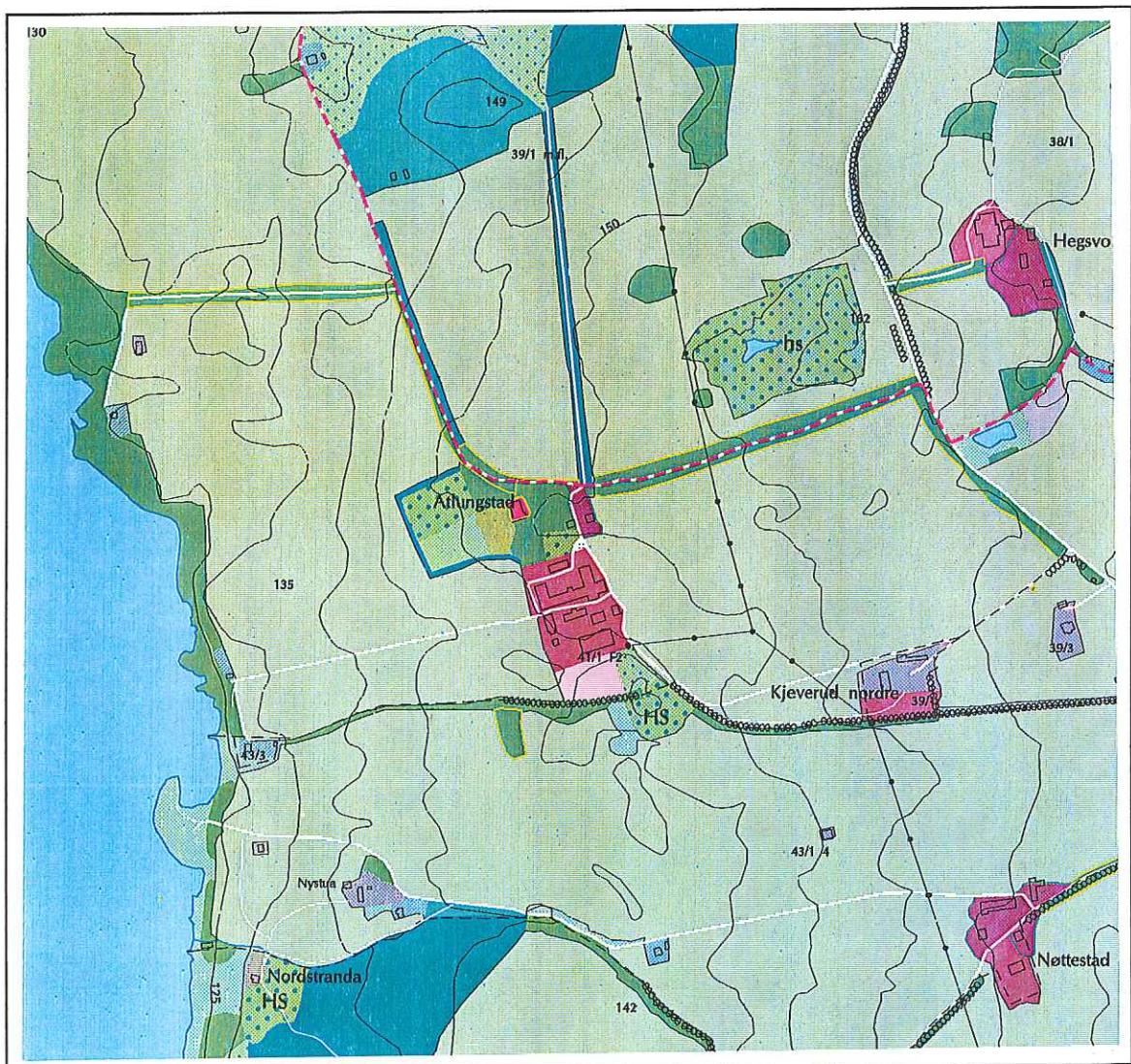
Her vises to utsnitt fra landskapskart fase 2, Stange vestbygd (Horn et.al. 1994) samt eksempler på hvilken type informasjon som kan leses ut fra kartet.

ATLUNGSTAD

Figur 20. Kartutsnittet viser området rundt *Atlungstad* (41/1), samt noe av *Hegsvold* (39/4) og *Kjeverud nordre* (39/1). Som bilde 18 viser har Atlungstad flere alléer. Særlig markant er alléen fra vei F193 og inn mot gården. Ut fra denne går en vei fra gården og mot beitemarka i nord. Veien er på begge sider innrammet av en høy og tett granhekk som virker som fegate mot beitemarka. Nord for gården, lenger vest, finnes også en granhekk, her som en ensidig skjerm mellom veien og jordet i øst. På vestsiden av denne veien står en trerekke. Ved enden av denne fører en allé ned mot *Mjøsa* (bilde 19). En lauvtrekke finnes langs vestsiden av hovedveien mellom utkjøringene fra *Atlungstad* og *Kjeverud nordre*.

Et annet kulturbetinget element er vanningsdammene. En ligger ved veien like sør for *Hegsvold*, mens en annen ligger i hagemarksskogen på *Atlungstad*. At hagemarksskogen ikke er i bruk sees ved tilleggsymbolet "hs".

Fra innkjørselen til *Atlungstad* og nordover langs veien forbi *Hegsvold*, ser vi et steingjerde. Steingjerder er et eget tema i databasen (fase 1), og hentes direkte fra denne (se kap. 5.5.1).

SAKSLUND - ELTON - GRIMERUD

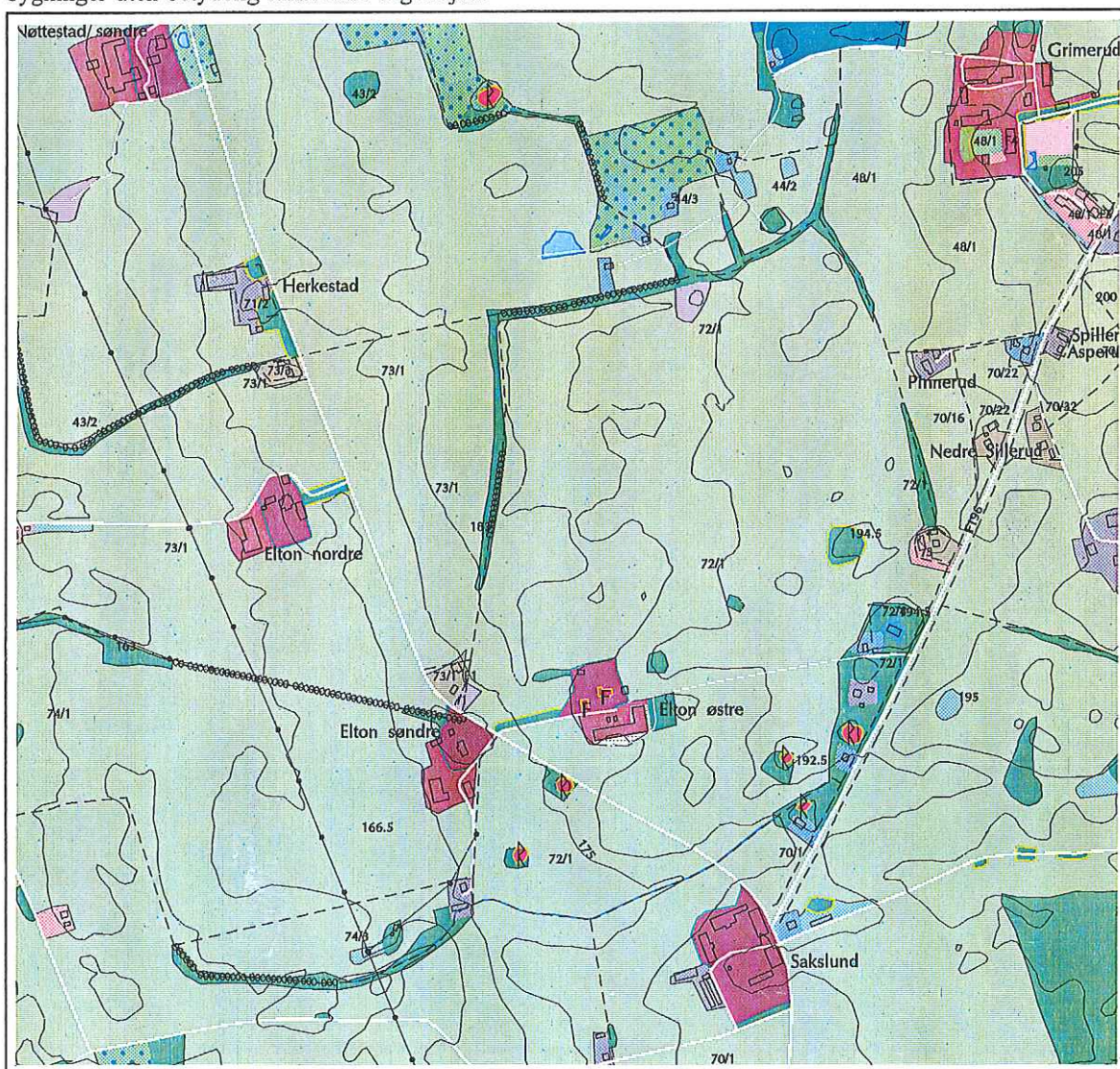
Figur 21. Utsnittet viser gårdene Sakslund (70/1), Elton østre, nordre og søndre (72/1, 73/1 og 74/1), Herkestad (71/2) og Grimerud (48/1). Ved Sakslund sees veiknutepunktet fra bilde 22. Vest for Grimerud ser en arealbruken på Dælin vestre (44/1) (bilde 28 og kap.5.3). Flere gravhager finnes i området.

Langs veien mellom Sakslund og Grimerud, er flere mindre eiendommer skilt ut fra g.nr.70. Tomtebebyggelse med tuninspirert form er kartlagt i arealklasse 204 øvrige tun. En eiendom ligger i arealklasse 209 skjermet bebyggelse på naturtomt, mens resten ligger innenfor 208 frodige hagestrøk.

Vest for Elton søndre/nordre er det strukket et ledningspenn. I området finnes flere steingjerder. Disse finnes kun i enkelte eiendomsgrenser. Steingjerdene i dette området er vendt fra veien, og er her ikke et linjeelement som understøtter veiens lengderetning.

Lengst i nord ligger en gravhaug. Sør-øst for denne ligger en hagemark som fortsatt holdes i hevd (dvs. uten tilleggskode). I kant av hagemarka ligger flere mindre bygningsmiljøer, som her er registrert i arealklasse 209 skjermet bebyggelse på naturtomt. Fordi det ikke går vei til området er det trolig eldre uthus eller fraflytta plasser (kap.5.3).

Gården Herkestad har noe markant vegetasjon, men er registrert som 204 øvrige tun fordi trærne her ikke danner en sluttet komposisjon. Eltongårdene er registrert i arealklassene; 202 markant tun - vegetasjonsmasse og 203 markant tun - bygningsmasse. Inntunene er omgitt av skjermende vegetasjon, mens uttunene ligger som en markant gruppe av bygninger uten betydelig tilhørende vegetasjon.

7. FORSLAG TIL OPPFØLGING

NIJOS sitt ønske med kartlegging etter DMK-metoden er å utvikle et arbeidsredskap til bruk for lokal oversiktsplanlegging og ressursforvaltning. I Stange vestbygd vil kartet være aktuelt som grunnlagsdokument for; vurdering av overordnede skjøtselstiltak i kulturlandskapsområdet, tilrettelegging for ferdsel i jordbrukslandskapet, utarbeiding av delplaner for stedsplanlegging/nærmiljøplanlegging, planlegging av viltkorridorer, utvikling av reiselivsmål og som grunnlag for ulike undervisningsopplegg i skoleverket.

I det følgende vil vi kort presentere ulike eksempler på hvordan kartet kan brukes som grunnlagsdokument for videre analyse-, registrerings og tiltaksarbeid.

7.1 REGISTRERING OG TILTAK - BIOLOGISK MANGFOLD

I Stange vestbygd er følgende arealklasser i fase 1 registrert; *101 åker og eng, 102 beitemark, 103 gjengroingsmark og anna grasmark, 104 frodig lauvskog, 105 frodig blandingskog, 107 tett barskog på god mark, 108 barskog, 109 karrig og lysåpen barskog; 111 myr og 112 vann.* Disse arealklassene uttrykker landskapets basisinformasjon, en informasjon som utgjør natur- og jordbrukstrukturen i det endelige landskapskartet.

I en evt. registrering av områdets **biologiske mangfold** vil det være naturlig å ta utgangspunkt i arealklassene fra fase 1. Det vil særlig være behov for tilleggsregistreringer innenfor arealklassene 102, 103, 104 og 112 samt *217 hagemark og 219 markant vegetasjon* fra fase 2. Det er helst innenfor disse arealklassene en kan forvente å finne vegetasjonstyper betinget av tradisjonell og moderne jordbruksdrift.

I tillegg bør urterike kantsamfunn langs vei, teig- og eiendomsgrenser registreres særskilt. I Stange vestbygd vil særlig vakre og/eller biologisk viktige kantsoner kunne avmerkes som egne linjetema på et avledet **landskapsøkologisk kart**. Også på et evt. **opplevelseskart** vil urterike veikantsamfunn være viktige element. Maskinell kantslått av prioriterte veikantsamfunn må tilpasses plantenes vekstsyklus.

Også innenfor skogklassene (104 - 109) kan det skilles mellom naturlige- og kulturbetingede vegetasjonstyper. I arealklasse *104 frodig lauvskog, 105 frodig blandingskog og 106 karrig lauv- og blandingskog* kan f.eks. skogareal med innslag av eldre lauvingstrær eller hasselbakker avmerkes særskilt. Man kan videre skille edellauvskogen fra annen lauvskog. I barskogklassene (107 og 108) kan plantebestand skilles fra naturlig utviklet barskog.

I arealklasse *112 vann* finnes viktige biotoper av stor betydning for en rekke insekt-, fugle- og dyrearter. Restaurering av gamle gårds- og vanningsdammer er dermed også et positivt tiltak for naturmiljøene i jordbrukslandskapet.

På lengre sikt bør nettverksskorridorer etableres mellom områdets ulike vannmiljøer. Dette for å lette spredningsmuligheten for en rekke arter som har tilhold i disse miljøene. Områdets små bekkersystemer vil være sentrale linjeelement i et evt. arbeid med etablering av spredningskorridorer. Det bør derfor iverksettes tiltak som forbedrer disse vannårenes biotopkvaliteter.

217 hagemark er allerede nevnt som en aktuell arealklasse på et landskapsøkologisk temakart. *Hagemarka* er en historisk arealbrukstype som utvilsomt beriker områdets helhetsinntrykk. Slike kulturmarkstyper kan være viktige referanseområder bl.a. for forskning- og undervisning.

I Stange vestbygd finnes enkelte hagemarkstyper som ved sin egenart (utforming, sammensetning og lokalisering) bør sikres gjennom tiltaksplaner med retningslinjer for framtidig forvaltning. Dette er særlig aktuelt for nylig brakklagte *hagemarksskoger*.

219 markant vegetasjon; I Stange vestbygds åpne landskap er vegetasjonsbelter og kantsoner visuelle elementer av stor betydning for landskapsbildet. Slike vegetasjonskledte linjedrag finnes særlig langs teig- og eiendomsgrenser, hvor de okkuperer smale restareal mellom produksjonsflatene. På landskapskartet kommer naturstrukturen godt fram og kartet er derfor et godt grunnlag for landskapsøkologisk planlegging.

Ved å knytte sammen isolerte biotopøyer gjennom oppretting av nye ferdselskorridorer vil man kunne "koble" sammen naturstrukturen til et mer sammenhengende hele. Smale kanter med busk- og trevegetasjon langs eiendomsgrensene vil ofte være tilstrekkelig. Landskapskartet synliggjør hvor det er mest hensiktsmessig å etablere slike nettverksskorridorer.

Områder med rest av gammel arealstruktur

Også i Stange vestbygd har det skjedd tildels betydelige endringer de siste 30-40 år. Innenfor kartområdet finnes fortsatt enkelte restareal med preg av "gammel" arealbruk og driftsstruktur. Særlig verdifulle er arealer som fortsatt har gammel plass- og uthusbebyggelse. I samarbeid med grunneiere kan evt. slike restareal utvikles til kulturhistoriske demonstrasjonsfelt for skoleelever, lokalbefolkning etc. På et avledet kart kan slike områder avmerkes som agrarhistoriske kuriositeter fra vår egen nære fortid (bilde 24, s.46).

7.2 REGISTRERING OG TILTAK - KULTURMINNER

I Stange vestbygd er følgende arealklasser i fase 2 registrert; *201 praktbygg og landskapsmonumenter, 202 markant bygg - vegetasjonsmasse, 203 markant tun - bygningsmasse, 204 øvrige tun, 208 frodige hagestrøk med skjermet bebyggelse, 209 skjermet bebyggelse, 210 åpne tomter og gjennomsiktede boligfelt, 212 blokkbebyggelse med åpne plener og trafikkarealer, 213 anleggsområder, 214 åpne plasser, trafikkarealer mv, 215 plener og grønnanlegg, 217 hagemark og 219 markant vegetasjon*. Disse arealklassene representerer selve "innredningen" i landskapet, dvs. elementer med betydning for områdets identitet og visuelle karakter.

I en evt. utvidet kulturminneregistrering vil det være behov for en mer detaljert inndeling i enkelte av arealklassene, - særlig 201, 204 og 209. Aktuelle tema kan være;

Gravhauger; På landskapskartet er gravhaugene lagt til arealklasse *201 praktbygg og landskapsmonumenter*, uavhengig av innbyrdes forskjell mellom disse. I en evt. lokal registrering kan det skilles mellom skjøttede gravminner med inntakt og synlig haugform, og mer tilgrodde gravminner hvor haugformen vanskelig oppfattes på avstand.

Som for resten av landet representerer gravminnene i Stange vestbygd en betydelig landskapshistorisk og opplevelsesmessig ressurs. De bør derfor forvaltes i en mer landskapsestetisk og kulturhistorisk verdig sammenheng enn hva som har vært tilfelle fram til i dag.

Man bør på lengre sikt utarbeide konkrete retningslinjer for forvaltning av enkelte av områdets mest markante gravhauger. Særlig aktuelle er gravhauger med sentral beliggenhet langs eksisterende bygdeveier hvor folk ofte ferdes - og der biltrafikken ikke er så stor.

SEFRAK-registreringer; På et avledet kulturminnekart kan resultater fra kommunens SEFRAK-registreringer digitaliseres. Dette vil gi en enkel presentasjon over registreringsmaterialet, samtidig som kartet vil synliggjøre områdets eldre bygningskvaliteter. På kartet kan bygningene kodes etter alder og type.

Enkeltstående uthus i åpent landskap er lagt til arealklasse 204, bl.a. for å framheve deres nære jordbrukstilknytning. Dette kan være bygninger med bestemte driftsfunksjoner som enten ikke lenger er i bruk eller som etterhvert har fått endret bruk, f.eks. høyløer, smier, stórhus o.a. Slike bygninger kan også tematiseres etter alder og type.

Historiske småskalamiljøer som fortsatt finnes bevart bør prioriteres i det lokale kulturlandskapsarbeidet. I et så storgårdspreget område som Stange vestbygd er slike miljøer viktig for forståelsen av landskapets sosialhistoriske dimensjon. På et evt. kulturminnekart kan små primærnæringsstilknyttede miljøer som strandsitter- og husmannsplasser avmerkes særskilt. Disse miljøene finnes helst innenfor arealklasse 204 *øvrige tun* og 209 *skjernet bebyggelse på naturtomter og i skog*.

Ulike kulturlandskapstema: I tillegg til arealklassepresentasjonen er det og gjort rede for ulike kulturlandskapstema basert på tolking av landskapskart og diverse kildemateriale;

Særegne kulturmiljøer; kan avmerkes særskilt på et kulturminnekart. Her kan en fremheve ulike landskapselementer i et kulturmiljø med f.eks. koder som symboliserer ulike tidsepoker. På denne måten synliggjør man miljøets historiske kontinuitet og dybde.

Bygde- og grendeveier; De mange småveiene er viktig for områdets tilgjengelighet og rekreasjonsmuligheter. Enkelte veistrekninger med vakre opplevelseskvaliteter og utkikkspunkt kan avmerkes som egne linjetema. Også turstier og historiske veier kan avmerkes på kartet. På landskapskartet bør f.eks. rester etter "*den gamle kongevei*" avmerkes på kartet.

Gjerdetyper; Gjerdene er en del av landskapets mange menneskelagde linjedrag. I Stange vestbygd er **steingjerdene** lite dominerende i dagens landskapsbilde. Enkelte er nok fjernet, men mange ligger fortsatt overgrodd og lite synlig langs eiendomsgrensene. På landskapskartet er steingjerdene et linjetema hentet fra databasen. av den grunn er de ikke blitt sjekket særskilt i felt. Dette bør imidlertid gjøres i et lokalt oppfølgingsarbeid.

Som landskapselement kan steingjerdene gjerne prioriteres mer i selve landskapspleien. Dette er en gjerdetype som representerer stedegen rydningshistorie og som f.eks. er med på å skille Mjøsbygdene fra østlandets øvrige kornbygder på marine avsetninger. Enkelte av steingjerdene i Stange vestbygd bør fristilles nettopp for å synliggjøre denne forskjellen og for å "gjenninnføre" noen av landskapets historiske linjedrag. Steingjerder langs sentrale veier bør prioriteres.

I Stange vestbygd finnes enkelte steder også gamle **skigarder**. Som ramme rundt åker, eng og beiter, eller som kant langsetter bygde- og gårdsveier, tilfører skigarden landskapet vakre linjedrag. Skigarder langs vei kan også avmerkes som linjetema på landskapskartet.

Gårdsnavn; I Stange er gårdsnavnene en viktig kilde til forståelse av områdets bosettingshistorie. Fordi gårdsnavnene også er digitale kan de tematiseres etter alder- og navnegrupper på et eget kulturminnekart. Dette vil kunne visualisere de enkelte hovedgårders rydningstid.

I tillegg til tidfesting på kart kan man og synliggjøre gårdsnavnenes betydning i selve landskapet. Dette kan gjøres gjennom et enkelt "standardisert" informasjonsopplegg rettet mot hver enkelt gård. Alle gårdeiere i Stange vestbygd bør tilbys å få utarbeidet en enkel "standardisert" gårdsinformasjonstavle. Gårdstavlen bør kort fortelle om; antatt rydningstid, gårdsnavnets betydning og evt. antall gravhauger som finnes på gården. Gårdstavlen bør settes opp på sentrale steder langs veien med utsikt mot gård og evt. gravhaug. På denne måten vil kunnskapen om gårdsnavnenes historie bli tilgjengelig for alle som ferdes i området. Et slikt informasjonsopplegg vil og kunne nyttes som undervisningsopplegg i skolen.

Figur 19. *Fokhol* tilhører navnegruppen sammensatte naturnavn - typisk for vikingtiden (ca.700-1030 e.Kr). *Fokhol* er sammensatt av ordet *fokk* som betyr vind og *hol* = haug. Altså den vær hårde haugen (Johannesen 1952, s. 969). På eiendommen fantes tidligere to gravhauger, hvorav en fortsatt er bevart" (Universitetets Oldsakssamling 1972).

7.3 FREMMEDARTET AREALBRUK OG INNGREP

Enkelte arealklasser i fase 2 har en karakter som nok kan virke fremmedartet i et så enhetlig jordbruksområde som Stange vestbygd. Av den grunn kan det være grunner til at man ønsker å forhindre eller nedtone deres eksistens i mest mulig grad. Aktuelle arealklasser er 208 *frodige hagestrøk med skjermet bebyggelse*, 210 *åpne tomter og gjennomsliktige boligfelt*, 211 *visuell uro*, 212 *blokkbebyggelse med åpne plener og trafikkarealer*, 213 *anleggsområder*, 214 *åpne plasser, trafikkarealer mv*,

208 frodige hagestrøk er en arealklasse for boligtomter uten tilknytning til øvrig landbruksbebyggelse. I de sentrale jordbruksområdene i Stange vestbygd finnes 208 bare som spredte enkelt innslag langs vei. Det er derimot ønskelig at andelen av denne hageutformingen øker på bekostning av eksisterende eiendommer i arealklasse **210 åpne tomter og gjennomsiktede boligfelt**. Dette fordi 210 har en langt åpnere preg med større innsyn og visuell fjernvirkning.

Innenfor dette spesielle jordbrukslandskapet vil tomter og boligfelt i 210 kunne virke mer fremmedartet, og bryte mer med sine landlige omgivelser, enn f.eks. tomter og boligfelt i arealklasse 208. Skjermende vegetasjon rundt eksisterende bebyggelse vil kunne dempe det inngrepsmessige inntrykket atskillig. I tillegg vil økt busk- og tre vegetasjon være positivt for det åpne landskapets grønnsstruktur.

I Stange vestbygd er 210 åpne tomter og gjennomsiktede boligfelt særlig dominerende i tettstedskonsentrasjonene ved *Sandvika* og *Bekkelaget*. For å dempe tettstedenes visuelle fjernvirkning kan en her vurdere å skjerme bebyggelsen i størst mulig grad. Dette vil gi et mer markert skille mellom by- og land, samtidig som det og gir området en mer helhetlig avgrensning.

211 visuell uro; Hvis et område har mange arealer i arealklasse 211 vil det ofte ha reduserte estetiske kvaliteter. Likevel er det forholdsvis vanlig med slike arealdisponeringer. Innenfor kartområdet er det foreløpig ikke registrert noen arealer i denne arealklassen. I et så by- og tettstedsnært område er dette en god indikasjon på områdets helhetlige jordbrukspreg.

For Stange vestbygd bør det være et forvaltningsmål å unngå bygninger og arealanvendelser som kan komme innunder arealklasse 211 *visuell uro*. Tekniske anlegg som kjøpesentre, bensinstasjoner og ulike større terrenginngrep bør unngås.

212 blokkbebyggelse med åpne plener og trafikkarealer og **214 åpne plasser, trafikkarealer m.v.** er arealklasser som ofte opptar stor plass og virker ruvende i landskapet. I et så enhetlig jordbrukslandskap som Stange vestbygd vil dette være kontraststerke element som fort vil bryte med et tradisjonelt jordbrukslandskap.

I Stange vestbygd er disse arealklassene nærmest utelukkende blitt registrert nord i kartområdet. Her er det tradisjonelle jordbrukspreget langt mer oppbrutt av tettstedsbebyggelse, men også av endel naturstrukturer. Dette medfører at arealene i 212 og 214 ikke blir så visuelt dominerende i denne delen av kartområdet, enn de f.eks. ville ha gjort i de langt mer åpnere jordbruksområdene lenger sør i Stange vestbygd.

En ytterligere utvidelse av arealklassene 212 og 214 bør varsomt tilpasses terreng og naturstruktur slik at de får en minst mulig visuell fjernvirkning. I de sentrale jordbruksområder i midtre og sørlige deler av Stange vestbygd bør slike anlegg unngås.

8. LITTERATUR

Asheim, Vidar. 1993.

"*Håndbok i landskapskartlegging.*" Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. 29 s.

Asheim, Vidar og Sønstebø, Gaute. 1993.

"Landskapskartlegging ved NIJOS." *Kart og Plan* nr. 2/93.

Christiansen, Per B. 1990.

"*Miljø og naturressursprogram for Stange kommune.*" Kommunalrapport fra miljøvernradgiver. Stange kommune. Stangebyen.

Christiansen, Per B. 1991.

"*Harrbekker. Miljøtiltak, harrbekker i Stange.*" Kommunalrapport fra miljøvernradgiver. Stange kommune. Stangebyen.

Dahl, Eilif. 1976.

"Oversikt over kulturpåvirkete naturtyper." Fra Bruun, Magne ("red.") "*Gjengroing av kulturmark. Internordisk symposium 27-28 nov.1975.*" Norges Landbrukshøgskole, Ås (upag.).

Elgersma, Anne. 1994.

"*Landskapsregioner og underregioner i Hedmark fylke.*" Utkast til fylkeskart, M 1:250000. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås.

Gustavsson, Roland & Ingelöf, Torleif. 1994.

"*Det nya landskapet. Kunnskaper och ideer om naturvård, skogsodling och planering i kulturbygd.*" Skogsstyrelsens Förlag, Jönköping. 360 s.

Hagen, Lars. 1985.

"Hedenske hauger og kristne kirker øst for Mjøsa." Fra Lidén, Magnus, Myklebust og Kollandsrud (red. kom.) "*Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok 1985.*" s. 14-28.

Myrvang, Bjørn. 1993.

"*Åpner kulturlandskapet.*" Avisartikkel i Hamar Arbeiderblad 23.09.93 i forbindelse med Fylkesmann Oddvar Nordli's åpning av Ottestadstien.

Horn, Lill-Anita., Lykkja, Hanne & Puschmann, Oskar. 1994.

"*Stange vestbygd. Landskapskart, fase 2.*" M 1:10000. Digitalt Ø.K.-grunnlag: CR063 Stange kirke, CR064 Ottestad & CR064 Bekkelaget. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås.

Horsberg, Stig. 1990.

"*Kulturlandskapet på Hedemarken.*" Delrapport fra prosjektet "Arealforvaltning i pressområder - Hamarregionen". Fylkeslandbrukskontoret i Hedmark, Hamar. 19 s. + 9 vedlegg.

Hougen, Fritz. 1945.

"Fra turisttrafikken på Mjøsa for hundre år siden." Fra Løchen, Lous, Stousland & Backer (red.kom.) *"Den norske turistforenings årbok 1945."* Grøndahl & Søns boktrykkeri, Oslo. s. 52-64.

Johannesen, Ole Rønning. 1952.

"Bosetning og gårdsnavn i Stange." Fra Veflingstad M. (red.) *"Stange bygdebok II. Gårds og slektshistorien."* Utgitt av Stange Historielag. s. 964-971.

Jones, Michael. 1985.

"Landskap i forandring." Fra Gjessing, J., Myklebost, H., & Solerød, H. (red.) *"Norge 2. Ressurser og arbeid."* J.W. Cappelens Forlag A.S., Oslo. s. 11-53.

Jordregisterinstituttet. 1980.

"Markslagsklassifisering i økonomisk kartverk." Jordregister-instituttet, Ås. 50 s.

Katerås, Edith Hafrom. 1995.

"Momenter til arbeidsrapport - Landskapskart Stange." Brev av 13.01.1995.

Løken, Tove. 1993.

"Natur og miljø i Stange." Skolesjefen i Stange/Lokalhistorisk Forlag.

Løseth, May Irene Arnevik. 1994.

"Registrering av utvalgte kulturlandskap i Hedmark." Fylkesmannen i Hedmark, miljøvern-avdelingen. Rapport nr. 2/94. 57 s.

Lykkja, Hanne og Rekdal, Yngve. 1994.

"landskapskartlegging - reiseliv. Bruk og nytte av produkt frå landskapskartleggingsprosjektet ved NIJOS." Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. Upubl. notat, 5 s.

Møyner, Kari. 1994.

"Gamle veger og vegfar. Bruk - vern - vedlikehold." Direktoratet for naturforvaltning, Trondheim. 113s.

Oddvar, I.N. 1989.

Steinrøys steinrøys." Direktoratet for Naturforvaltning, Trondheim. Brosjyre 24 s.

Pedersen, Ragnar. 1985.

"Byggeskikken i Hedmarksbygdene. Forsøk på en oversikt." Fra Lidén, Magnus, Myklebust og Kollandsrud (red.kom.) *"Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok 1985."* s. 29-74.

Prøysen, Alf. 1987.

"Det var da det og itte nå." Den norske Bokklubb. Norbok a/s, Oslo/Gjøvik. 176 s.

Statkorn 1994.

"Staur forsøksgård." Brosjyre utgitt av Statkorn. 12 s.

Storhaug, L.K. (red.) 1969.

"Norske gardsbruk. Hedmark fylke II." Forlaget norske Gardsbruk a/s, Drammen. 424 s.

Vasaasen, K.A. 1969.

"Stange herred." fra Storhaug L.K. (red.) "Norske Gardsbruk. Hedmark fylke II", Forlaget norske Gardsbruk a/s, Drammen.

s. 225-234.

Østebrøt, Akse. 1987.

"Kantvegta(informa)sjon. Om vegetasjonen langs vassdrag - økologisk, estetisk og friluftsmessig verdi." Direktoratet for naturforvaltning, Trondheim. Brosjyre 8 s.

PERSONLIGE MEDDELELSER

Balle, Olav.

Vegetasjonsøkolog. Norsk institutt for jord- og skogkart-legging. Samtale på Ås 13.12.1994.

Haug, Gunnar.

Statens Skogfrøverk, Hamar. Tlf.samtale 19.01.1995.

Katerås, Edith Hafrom.

Fylkesagronom ved Fylkesmannen i Hedmark, Landbruksavdelingen. Tlf. samtale 28.11.1994 og 30.01.95.

Gjestvang, Sissel.

Gårdbruker på Ottestad nordre. Samtale på Ottestad, Stange kommune, 04.07.1994.

Moshaug, Terje.

Kultursjef i Stange kommune. Tlf. samtale 22.11. og 01.12.1994.

STEDSNAVNRGISTER

Sidehenvisninger i *kursiv* refererer til bilde- og figurtekstene.

- Alm s. 40.
Alm østre s. 9, 10, 17, 23, 49.
Arstad nordre s. 35.
Arstad skole s. 32.
Atlungstad s. 11, 16, 35, 36, 37, 39, 41, 51.
Bekkelaget s. 27, 28, 29, 30, 44.
Berg s. 40.
Berg vestre s. 31.
Bjørnstad s. 41.
Bredsvoll s. 31.
"Den gamle kongevei" s. 23, 39, 42, 43, 45.
Dælin s. 40.
Dælin vestre s. 14, 35, 46, 46, 52.
Dælin østre s. 21.
Elton s. 40, 52.
Elton nordre s. 39, 52.
Elton søndre s. 52.
Elton østre s. 21, 22, 39, 52.
Fjtrebekken s. 17.
Fokhol s. 9, 9, 10, 24, 41.
Frang s. 40.
Frangsveen s. 40.
Gaustad søndre s. 12, 12.
Gillundstranda s. 29.
Gillund søndre s. 23.
Godager s. 40.
Grimerud s. 31, 39, 52.
Gubberud s. 14, 14, 32, 41.
Gunnerud s. 25.
Gyrud s. 23, 39, 41.
Hammerstad s. 31.
Hegsvold s. 11, 17, 39, 46, 47, 51.
Hemstad vestre s. 23.
Herkestad s. 52.
HIAS s. 32, 33.
Hjermstadsveen s. 41.
Hjermstad søndre s. 23.
Holm s. 40.
Huseby s. 11, 17, 35, 39, 41, 45.
Hverven s. 20, 22.
Jemli s. 4, 41.
Kjemstad s. 31.
Kjevedrud nordre s. 51.
Klokkehaugen s. 31.
Laum s. 40.
Lalum søndre s. 23, 31.
Lund s. 23, 40.
Løken s. 40.
Mjøsa s. 6, 11, 16, 20, 27, 38, 39, 40, 44, 48, 52.
Musli s. 17.
Nordsveen s. 11, 39, 41.
Nordvi s. 41.
Nøkleby s. 41.
Nøttestad nordre s. 39.
Nøttestad søndre s. 14.
Næsten s. 39, 44.
Osvolåa s. 17.
Ottestad s. 11, 20, 41, 42, 43, 44.
Ottestad kirke s. 22, 33, 42.
Ottestad nordre s. 35, 42, 43.
Ottestad stasjon s. 11, 14, 33.
Ottestadstien s. 44, 45.
Ottestad ungdomsskole s. 32.
Petlund s. 4, 12, 20.
Ree s. 40.
Rekstad s. 41.
Remmen s. 40.
Remmen nordre s. 23.
Ringnes s. 11, 22, 35.
Rå s. 38.
Sakslund s. 14, 23, 31, 45, 52.
Sakslundhagen s. 14.
Sandvika s. 28, 29, 30.
Skjerden s. 40.
Skjerden vestre s. 25.
Skjerden østre s. 11, 37.
Spangberg s. 25.
Stange Brenneri s. 17, 21, 25.
Stangebyen s. 6, 31.
Stange kirke s. 1, 15, 15, 19, 22, 31, 31, 33, 44.
Stange Prestegård 15, 15, 16.
Store Ree s. 6.
"Stripa" (boligfelt) s. 16.
Støen s. 16.
Staur s. 11, 35, 39, 40.
Sukkertoppen (gravhaug) s. 21.
Sveen s. 39.
Sørum s. 40.
Sålerud s. 41.
Sålerudbekken s. 17.
Titerud s. 16.
Tokstad s. 23, 25, 27, 39.
Veflingstad s. 41.
Østby s. 41.
Åkersvika s. 1.
Åsterud s. 41.